



TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická



Jan Slavík. Historik starších českých dějin

Bakalářská práce

Studijní program: B7507 – Specializace v pedagogice
Studijní obory: 7105R056 – Historie se zaměřením na vzdělávání
7504R269 – Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Autor práce: **Iveta Kaufmanová**
Vedoucí práce: prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.



TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Iveta Kaufmanová**
Osobní číslo: **P11000499**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obory: **Historie se zaměřením na vzdělávání**
Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
Název tématu: **Jan Slavík. Historik starších českých dějin**
Zadávající katedra: **Katedra historie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Bakalářská práce bude věnována historikovi Janu Slavíkovi, významnému představiteli meziválečného dějepiscectví. Další vývoj velice omezil jeho možnost veřejného vystupování a publikování, v roce 1939 byl předčasně pensiován, po válce může působit jen krátce, sílí útoky vůči jeho osobě.

Velká část Slavíkovy tvorby se zabývá moderními ruskými dějinami, bakalářská práce se však chce zaměřit na jeho interpretaci starších českých dějin. Pro zpracování tohoto tématu bude využita jeho vlastní tvorba a pozůstalost, která je uložena v Archivu Národního muzea. Nemůžou být opomenuty práce jiných historiků, kteří se Slavíkovu dílu věnovali a reagovali na něj.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BOUČEK, J.: Jan Slavík 1885-1978. Bibliografie. Praha 1994.

BOUČEK, J.: Jan Slavík. Příběh zakázaného historika. Jinočany 2002.

HAVELKA, M.: Dějiny a smysl. Obsahy, akcenty a posuny "české otázky" 1895-1989. Praha 2001.

SLAVÍK, J.: Husitská revoluce. Studie historicko-sociologická. Praha 1934.

SLAVÍK, J.: Nový názor na husitství. Palacký či Pekař?. Praha 1928.

SLAVÍK, J.: Pekař contra Masaryk. Ke sporu o smysl českých dějin. Praha 1929.

Vedoucí bakalářské práce:

prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.
Katedra historie

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2014**

Termín odevzdání bakalářské práce: **4. května 2015**



doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.



PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2014

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum: 19. 7. 2015

Podpis: Koaf

Anotace

Bakalářská práce je věnována historikovi Janu Slavíkovi, významnému představiteli meziválečného dějepisectví. V první části jsem se zabývala jeho životní dráhou, dále jsem se zaměřila na metodologii jeho práce. Ačkoli byl žákem Golla a Pekaře, přikláněl se více ke strukturální historiografii, snažil se vedle studia pramenů uplatňovat i jiné metody, zvláště sociologické. Stěžejní část práce je věnována jeho pohledu na starší české dějiny, od sjednocení slovanských kmenů pod vládou Přemyslovců až po zánik husitské revoluce. Soustředila jsem se především na to, jak se jeho pohled na toto období liší od výkladu jiných historiků, zvláště Josefa Pekaře.

Klíčová slova

Jan Slavík, Jaroslav Bouček, historiografie, Gollova škola, Josef Pekař, strukturální historiografie, český národ, křesťanství, sv. Václav, husitství

Annotation

This bachelor's work is devoted to a historian Jan Slavík, important representative of inter-war historiography. I pursued his career in first part, I concentrated to the methodology his work afterwards. Although he was a student of Goll and Pekař, he inclined to the structural historiography, he tried to use other methods than studying historical sources, especially sociological methods. Crucial part of my work is devoted to his point of view to older Czech history, from unification Slavonic tribes by Premyslovci up to ending Hussite revolution. I concentrated on differences between his evaluation this historical period and evaluations other historians primarily, especially Josef Pekař.

Key words

Jan Slavík, Jaroslav Bouček, historiography, Goll's school, Josef Pekař, structural historiography, Czech nation, Christianity, St. Václav, Hussitism

Obsah

Úvod.....	9
I. Jan Slavík životopis.....	11
I.1. Dětství a středoškolská studia.....	11
I.2. Vysokoškolské studium a činnost do konce 1. sv. v.....	11
I.3. Činnost za 1. republiky.....	14
I.3.1. Slavík a Hrad, Slavík reakcionář a bolševik.....	14
I.3.2. Ruský zahraniční historický archiv.....	16
I.3.3. Na obranu českého národa.....	17
I.3.4. Vysílání v československém rozhlase.....	18
I.3.5. Obnovený spor o rukopisy.....	19
I.4. Za 2. republiky a protektorátu.....	20
I.5. Slavíkova situace po válce.....	22
II. Metodologická otázka.....	25
III. Historik starších českých dějin.....	29
III.1. Vývoj českého národa.....	29
III.1.1. Slované na našem území.....	29
III.1.2. Vliv křesťanství.....	30
III.1.3. Pozvolný přechod od pohanství ke křesťanství.....	31
III.1.4. Vymaňování se církve ze světského vlivu.....	34
III.1.5. Utváření šlechtického stavu.....	36
III.1.6. Národní povědomí.....	41
III.2. Svatý Václav a počátek křesťanství.....	42
III.3. Husitská revoluce.....	48
III.3.1. Hodnotící hlediska.....	49
III.3.2. Světci husitství.....	50
III.3.3. Společné znaky revolucí.....	51
III.3.4. Náboženské zdůvodnění husitství, jeho středověkost.....	53
III.3.5. Husitství proti šlechtě.....	54
III.3.6. Snaha o rozšíření husitského hnutí.....	55
III.3.7. Tábořský demokratismus.....	55
III.3.8. Význam svobody.....	56
III.3.9. Důvody neúspěchu husitského hnutí.....	57
IV. Závěr.....	61
V. Seznam použité literatury a pramenů.....	65
VI. Seznam příloh.....	68

Seznam použitých zkratk a symbolů

ANM	Archiv Národního muzea
ČČH	Český časopis historický
ČSAV	Československá akademie věd
KČS	Komunistická strana Československa
NLN	Nakladatelství lidové noviny
RKZ	Rukopis královédvorský a zelenohorský
RZHA	Ruský zahraniční historický archiv

Úvod

Jana Slavíka můžeme označit za jednu z nejvýznamnějších osobností českého meziválečného dějepisce. Jeho historiografická tvorba se v mnoha ohledech odlišovala od děl jiných tehdejších historiků. Ve svých dílech široce uplatňoval sociologické postupy, pro lepší pochopení minulosti a její přesnější výklad se snažil nalézat mezi událostmi napříč časem a státy společné body, srovnání těchto událostí mu umožňovalo odhalit obecné historické zákonitosti. Svým příklonem ke strukturální historiografii, která byla charakterizována právě pronikáním sociologických a sociálně-psychologických metod, které měly odhalit obecné zákonitosti historického poznání, se často dostával do sporu s historiky, kteří byli zastánci konzervativnějších postupů. Nejčastěji se vyjadřoval k tvorbě svého učitele Josefa Pekaře, kterému vyčítal přílišné zaměření na studium dobových pramenů. Pekař odmítal při výkladu minulosti zohlednit vedle podrobného studia pramenů i jiné postupy. Slavík uznával zásluhy Gollovy historické školy, ale zároveň se snažil její metodologická východiska překonat. Snažil se ukázat proměnlivost historických faktů ve světle měnících se hodnotových měřítek, také význam historických pojmů nemůžeme považovat za neměnný, proto volal po tom, aby historikové ve svých dílech blíže seznámili potenciální čtenáře s významy jimi užívaných pojmů. Také si uvědomoval, že minulost není tak pevně daná, jak by se mohlo na první pohled zdát, na vytváření obrazu minulosti se do značné míry podílí také naše přítomnost.

Významné místo v jeho díle zaujímá ruská novodobá historie, zvláště se věnoval ruské revoluci, tato oblast jeho tvorby ale není předmětem mé bakalářské práce. Pokud se o ní v této práci zmíním, bude to pouze okrajově v souvislosti s jeho životem, na který měla skutečnost, že se zabýval právě tímto tématem vliv. Během své životní dráhy byl považován za bolševika, ale také za antikomunistu. Jeho knihy věnované ruské revoluci nemohly vycházet, jak za protektorátu, kdy je nacisté považovali za komunistické, tak ani po válce, kdy se neztotožňovaly s politikou komunistické strany.

V první části této práce se pokusím přiblížit Slavíkovi životní dráhu, k tomuto účelu mi poslouží především tvorba historika Jaroslava Boučka, který se osobnosti Jana Slavíka velice věnoval. Jelikož se Slavík velice často názorově střetával s Josefem Pekařem, využiji i jemu věnované monografie. Druhá a stěžejní část této práce je věnována Slavíkovi pohledu na starší české dějiny, budu se zabývat vývojem českého národa od sjednocení slovanských kmenů pod vládou Přemyslovců až po porážku husitské revoluce. Budu se soustředit především na to, v čem se Slavíkovo pojetí tohoto dějinného období liší od výkladů jiných historiků, především od Josefa

Pekaře. Jelikož zdrojem těchto odlišností je především Slavíkem užívaná metodologie, pokusím se ji charakterizovat a srovnat s jinými postupy, především těmi, které využívá již několikrát zmíněný Slavíkův učitel Pekař. Budu vycházet především ze Slavíkových spisů k tomuto tématu, konkrétně z jeho děl: *Počátky českého národa*, *Český národ ve starším středověku*, *Český národ za květu feudalismu*, *Nový názor na husitství*. *Palacký či Pekař?*, *Husitská revoluce*. *Studie historicko-sociologická* a *Pekař contra Masaryk*. *Ke sporu o smysl českých dějin*. Dále využiji jeho novinových článků, které uveřejnil především v legionářském deníku *Národní osvobození* a jeho týdeníku *Sobota*. Tyto články jsou součástí Slavíkova osobního fondu, který je uložen v ANM.

I. Jan Slavík životopis

I.1. Dětství a středoškolská studia

Jan Slavík se narodil 25. března 1885 ve Šlapanicích u Slaného Janu a Marii Slavíkovým jako nejstarší z jejich devíti dětí. Jeho rodiče pocházeli z venkovského prostředí, otec byl úspěšným sedlákem. Aby mohli svým potomkům zaplatit vzdělání, pronajali statek ve Šlapanicích a odstěhovali se do Prahy, bydleli ve Vlašské ulici na Malé Straně. Jaroslav Bouček soudí, že Slavíkův venkovský původ měl velký vliv na utváření jeho osobnosti. Také u něj spatřuje v té době typicky českou nechuť k rodové aristokracii.¹ Studoval na nižším gymnáziu v Roudnici, v několika svých fejetonech se mu podařilo zachytit tamní politické prostředí.

Pro dráhu historika se rozhodl během svých dalších studií na slánském gymnáziu, vliv na toto rozhodnutí měl také místní rodák Rudolf Urbánek, pozdější profesor Masarykovy univerzity v Brně. Seznámil ho se základy německé pozitivistické historiografie 19. století prostřednictvím odborné příručky Ernsta Bernheima *Die Lehrbuch der historischen Methode (Učebnice historické metody)*. Slavík svá středoškolská studia úspěšně zakončil na malostranském gymnáziu v Praze, kde se historii začíná věnovat hlouběji, shromažďuje materiál o Prokopu Holém. Začíná projevovat také určitý zájem o filozofii, pozorně četl články v *České mysli*², především ty, které publikoval František Krejčí³. Seznamuje se také s postojem německého filozofa Artura Schopenhauera k historii. Ten ve svém významném díle *Die Welt als Wille und Vorstellung (Svět jako vůle a představa)* sice odebrává historii status vědy, nebyla podle něj schopna odhalovat zákony vývoje společnosti, ale uvědomuje si její neocenitelný význam jako nauky. Historie takto pomáhá zachovat paměť o lidské minulosti.⁴ Význam historie potvrdil Slavík slovy: „*Bez historie by bylo lidstvo v situaci člověka, který nějakou poruchou mozku zapomněl na svou minulost.*“⁵

I.2. Vysokoškolské studium a činnost do konce 1. sv. v.

Roku 1903 vstoupil jako student na půdu Historického ústavu umístěného v pražském Klementinu vybaven již jistým předběžným historickým vzděláním. Mezi jeho učitele patřili: Jaroslav Goll, Josef Pekař, Josef Kalousek, Jaroslav Bidlo, Josef Šusta aj. Hojně také navštěvoval přednášky Tomáše Garrigua Masaryka věnované filozofii dějin a dějinám filozofie, ačkoli u Masaryka nikdy

1 BOUČEK, Jaroslav. *Jan Slavík. Příběh zakázaného historika*. 1. vyd. Praha: H&H, 2002. ISBN 80-7319-006-0. s. 20.

2 Jedná se o první český odborný filozofický časopis, vycházet začal v roce 1900.

3 Byl českým psychologem, filozofem a také politikem, podílel se na založení *České mysli*, kterou redigoval v letech 1900-1931, na časopis působil v pozitivistickém duchu.

4 ZEMAN, Zbyněk. *Paměti Jana Slavíka* in ČČH 88. Praha: Academia, 1990, č. 4. ISSN 0862-6111. s. 559.

5 Slavík in ZEMAN, Zbyněk. *Paměti Jana Slavíka* in ČČH 88. Praha: Academia, 1990, č. 4. ISSN 0862-6111. s. 560.

neskládal zkoušku nebo nenapsal žádnou práci.

Byl to opět Schopenhauer, který ovlivnil Slavíkův postoj k univerzitní historické vědě, jde ve svém traktátu *O univerzitní filozofii* tak daleko, že označuje univerzitní filozofy za obchodníky, u nichž pravda nestojí na prvním místě: „Geschäftsmänner der Katheder, kteří svým službičkováním mocipánům špatně dopadnou před tribunálem potomstva.“⁶

V době Slavíkova studia na Karlo-Ferdinandově univerzitě měl v akademických historických kruzích vliv především Jaroslav Goll a jeho škola. Pro Golla byla příznačná práce s prvotním neodvozeným pramenem. Bouček Gollovi vytýká, že nebyl schopen ve svých pracích nějaké hlubší syntézy a měl obavy z vyjádření svého názoru, místo toho, aby jej čtenáři sdělil, nahradil ho třemi tečkami. To jsou podle něj také důvody, které neumožnily, aby Gollova škola nahradila dílo Palackého.⁷ Ale i přesto musíme přiznat, že tato škola zanechala v naší historiografii hlubokou stopu. Slavík na druhém sjezdu československých historiků v roce 1947 připomíná výjimečnost této skupiny a cení si zejména jejího metodického přístupu. Goll je také pokládán za zakladatele seminářů určených k práci s prameny, kdy studenti přestávali být pouze tichými posluchači, ale sami se také podíleli na chodu hodiny. Slavík, který zažil poslední léta Jaroslava Golla na univerzitě, měl slova nejvyššího uznání také pro Gollovy přednášky. Goll měl ke svým žákům vřelý vztah, Slavíkovi svou přízeň zachoval i v době, kdy začal zpochybňovat dílo Josefa Pekaře, Gollova nejvýznamnějšího žáka. Slavík nesdílel jakýsi Gollův kult, kterým byli postiženi jiní jeho žáci. Pekař se v mnohém od svého učitele Golla lišil, ve svém vystupování nesdílel jeho ukázněnost, jeho vystoupení byla plná sebevědomí, temperamentu, často ve svém výkladu utíkal k jiným problémům nebo k současnému dění. Slavík si dovolil porovnat vystupování Tomáše G. Masaryka a právě Josefa Pekaře: „*Masaryk byl střízlivý vypravěč, který působil pouze tím, co říkal. To znamenalo, že měl úspěch u studentů, kteří něco už znali. Přicházející nováčkové byli v prvních hodinách zklamáni a musili si na chladného řečníka zvykat. Naproti tomu Pekař byl obdařen nenapodobitelným uměním rychle se vkrádat do duší zvláštním kouzlem řečnického umění. Bylo to brzy útočící rozhorlení, brzy elegický povzdech, že věci dopadly tak, a ne jinak.*“⁸ Slavík viděl jako hlavní příčinu sporů, do kterých se často Pekař dostával, jeho tradicionalismus, kdy lpěl na starých věcech z přesvědčení, že jsou lepší než věci nové. I když závěry některých Pekařových prací byly zpochybňovány, jsou jeho práce v naší vědě vnímány jako přínos, měl schopnost vidět i v již známých pramenech věci, které jiným historikům před ním unikaly.⁹

Velice špatné vztahy měl Slavík s Jaroslavem Bidlem zabývajícím se dějinami východní Evropy,

6 Slavík in ZEMAN, Zbyněk, pozn. 4, s. 562.

7 BOUČEK, Jaroslav. *Jan Slavík. Příběh zakázaného historika*. 1. vyd. Praha: H&H, 2002. ISBN 80-7319-006-0. s. 25.

8 Slavík in BOUČEK, Jaroslav, pozn. 7, s. 27.

9 BOUČEK, Jaroslav. *Jan Slavík*, s. 27.

jehož práce nebyly v akademických kruzích příliš ceněné. Bidlo byl původně studentem kněžského semináře, Goll si cenil jeho znalosti latiny a teologie. Přednášky dějin východní Evropy vedené Jaroslavem Bidlem měly velice nízkou účast, ta se navýšila až po té, co byl jmenován zkušebním komisařem pro učitelství dějepisu na středních školách. Jejich konflikt se rozpoutal už když byl Slavík ve třetím ročníku a přetrval i v pozdějších letech. Bidlo Slavíkovi neposkytl přístup po knihovny Historického semináře a zamezil mu půjčování časopisů z příruční Slovanské knihovny Národního muzea. Jejich špatný vztah nepramenil pouze z osobní roviny, ale také profesní, vědecké. Slavík až jako student upozorňoval na Bidlovi nedostatky, vadila mu jeho pozitivistická popisná metoda i celkové pojetí slovanských dějin.¹⁰

Částečně díky Gollovi zaměřil Slavík svou pozornost k dějinám Ruska, Slavík se chtěl původně věnovat husitství, ke kterému přilnul už jako středoškolský student, ale na zpracování této oblasti pracovala už řada jiných badatelů. Goll chtěl využít, že Slavík mluví rusky a nasměroval ho k Rusku. V jeho semináři napsal srovnávací analytickou studii *Habsburkové a Rusko v XVI. století*, která byla na pokračování vytištěna v ČČH, což byl pro teprve jedenadvacetiletého studenta úspěch. Jejím pokračování bylo v časopise z politických důvodů zamezeno, Slavík měl Habsburky zobrazovat jako machiavelisty, upozorňoval na sobeckost a krátkozrakost habsburské politiky.¹¹ Kritika, které z Vídně přicházela, se nevztahoval pouze na Slavíka, ale do jisté míry také na Golla. Ten byl chvíli před tím jmenován dvorním radou a měl se stát osobním učitelem historie následníka trůnu Rudolfa, proto další uveřejnění studie nebylo ani v jeho zájmu. Přesto Slavík na studii navázal ve své závěrečné dizertační práci *Sigmund z Herbersteina*¹², kterou ocenil jak Goll, tak Pekař.

Po úspěšném ukončení studia mu Pekař nabídl výhodné místo lobkovického archiváře na roudnickém zámku, Slavík ale odmítl. Bylo by mu nepříjemné, že ho místní sedláci, ze kterých pocházel, vnímali jako panského sluhu.¹³ Později Slavík působil jako asistent historického semináře s funkcí knihovníka, dále zastával pozici korektora v ČČH, kde jako hlavní redaktor působil Pekař. Slavík se také podílel na tvorbě závěrečných dílů Ottova naučného slovníku, v ČČH informoval o nových dílech k východoevropským dějinám. Od roku 1908 působil jako suplující učitel na gymnáziu, z tohoto období se zachovala jeho studie *L. N. Tolstoj jako historik*, ve které poprvé hovoří o svých pochybnostech o zobrazení historie pouze na základě historických pramenů, uvědomoval si, jak mohou být dobová svědectví zavádějící, kdy doboví svědci dávají přednost mimořádným jevům před zobrazením každodenního chodu. Volá po tom, aby historikové přihlíželi

10 HANZAL, Josef. *Jan Slavík. Historik myslitel* in ČČH 93. Praha: Academia, 1995, č. 4. ISSN 0862-6111. s. 666.

11 HANZAL, Josef, pozn. 10, s. 666.

12 Štýrský hrabě, který v roce 1517 a 1524 navštívil coby vyslanec císaře Maxmiliána a Ferdinanda I. Rusko. Jeho cestopis z těchto cest *Rerum moscovitarum commentarii* patřil v Čechách v 16. století k nejčtenějším dílům.

13 Bouček in SLAVÍK, Jan, *Iluze a skutečnost*. 1. vyd. Praha: Akademie věd české republiky, 2000 ISBN 80-200-0727-X. s. 7.

také k poznání nevycházejícímu přímo z pramenů (k sociální psychologii).¹⁴ „*A tak rozdíl vytýkaný mezi dějepiscem, který přijímá zprávy pramenů za bernou minci, a mezi umělcem, který poznává v nich úmyslnou i bezděčnou pravdu, je v podstatě rozdíl mezi historiky, jaké Tolstoj našel a jací by měli být.*“¹⁵

Sedm let působil jako profesor v Kladně, kde se oženil s Marií Jágrovou, kterou znal už od svých studií na gymnáziu, po vypuknutí války mohl i nadále působit jako středoškolský profesor, v této době se mu také narodila dcera Dagmar a syn Lubor. Za války psal do týdeníku Rakovnický obzor články věnované husitství, které v sobě měly skrytý protirakouský postoj, před koncem války přednášel o českých dějinách.

I.3. Činnost za 1. republiky

I.3.1. Slavík a Hrad, Slavík reakcionář a bolševik

Když se Masaryk dozvěděl o Slavíkových problémech s přístupem k literatuře, které byly zapříčiněny jeho špatným vztahem s historikem Jaroslavem Bidlem, umožnil mu využívat své knihovny. Prezidentův literární tajemník Slavíkovi sdělil, že má do knihovny volný přístup. Mohl do knihovny docházet v kteroukoli hodinu bez předchozího ohlášení. Masaryk dal dokonce pro knihovnu objednat časopisy, kterých Slavík kvůli Bidlovi nemohl dosud využít.¹⁶ Nyní si mohl Slavík také učinit představu o literatuře, kterou Masaryk prostudoval, což mu výrazně usnadnily často přítomné Masarykovy ručně psané poznámky na okrajích stránek. V pohledu na filozofii dějin se s Masarykem v mnohém shodoval, Masaryk často upozorňoval na zaostalost české historiografie před první světovou válkou. Ve svém díle *Otázka sociální* o historii napsal: „*Historismus obrací naši pozornost od přítomnosti k minulosti a velmi často k minulosti nejodlehlejší. Avšak historie není jen minulost... nýbrž i minulost nedávná, tedy přítomnost. A pravím proto: kdo nerozumí tomu v čem žije, kdo nechápe své okolí a své doby, ten nerozumí době starší a nejstarší.*“¹⁷

Po vyhlášení samostatné republiky se stal Slavík členem kladenského národního výboru a redaktorem jeho věstníku. Začátkem roku 1919 oslovili profesori Šusta a Krofta Slavíka s nabídkou místa na jedné ze dvou nově vzniklých univerzit – v Brně a Bratislavě. Slavík nabídku nepřijal, považoval za nutné se na tuto profesní dráhu důkladně připravit, tehdejší ministr školství Šusta a profesor Pekař mu z tohoto důvodu zajistili dvouletou studijní dovolenou a finanční příspěvek.

14 BOUČEK, Jaroslav. *Jan Slavík. Příběh zakázaného historika*. 1. vyd. Praha: H&H, 2002. ISBN 80-7319-006-0. s. 32.

15 Slavík in SLAVÍK, Jan. *Iluze a skutečnost*. 1. vyd. Praha: Akademie věd české republiky, 2000. ISBN 80-200-0727-X. s. 9.

16 ZEMAN, Zbyněk. *Paměti Jana Slavíka* in ČČH 88. Praha: Academia, 1990, č. 4. ISSN 0862-6111. s. 562.

17 Masaryk in ZEMAN, Zbyněk. *Paměti Jana Slavíka* in ČČH 88. Praha: Academia, 1990, č. 4. ISSN 0862-6111. s. 563.

Slavík uveřejnil několik článků v kladenském týdeníku Stráži svobody, ve kterých upozornil na naivnost plánů ruské revoluce v západní Evropě, reagoval na pokus místních komunistů z roku 1920 nastolit i zde bolševický program. V diskuzích se tak stal oponentem pozdějšímu komunistickému prezidentovi Antonínu Zápotockému, vášnivému zastánci revoluce, což mu u komunistů zajistilo pověst reakcionáře. Upozorňoval na propastný rozdíl mezi zaostalým Ruskem a západní Evropou, byl toho názoru, že ani bolševický program nemůže v Rusku vytvořit dokonalejší zřízení, než je v současné západní Evropě.¹⁸ Když se pokusil o hlubší poznání ruské revoluce, tak si v jiných kruzích vysloužil nálepku bolševika. Silné emoce vyvolala Slavíkova recenze *Dějiny ruské revoluce* od Pavla N. Miljukova, ruského historika a ministra zahraničí prozatímní vlády. František Zuman, carofilský účastník československého odboje, na ni reagoval uveřejněním pamfletu *Osvobozenecká legenda*, ve které útočně označuje Slavíka za obhájce ruské revoluce, aniž by přihlédl k článkům uveřejněným ve Stráži svobody, kde se Slavík k revoluci vyjadřuje kriticky. Zuman svým pamfletem také zaútočil na Masaryka, obvinil jej, že ve svém díle *Rusko a Evropa* vyjádřil svoji nenávist k Rusku a sepsal bolševikům návod k jeho zničení.¹⁹ Slavík se ve svém pochopení revoluce v mnohém ztotožňuje s Masarykovými názory: např. revoluce by mohla vedle negativních dopadů s sebou přinést i nějaké pozitivní. Odmítavý postoj ke knize Karla Kramáře *Ruská krize*, ve které označuje revoluci za plán několika šílenců, který co nevidět skončí, a dokonce připojuje své návrhy na úpravu ústavy po pádu bolševického Ruska, ještě více utvrzuje přesvědčení o Slavíkově bolševictví. S touto pověstí se zdálo univerzitním představitelům nemožné, aby byl Slavík profesorem na některé z našich univerzit.

Počínaje rokem 1925 působil Slavík v měsíčníku Slovanický přehled, kde referoval na dění v Sovětském svazu. Tohoto roku se také stal ředitelem Ruského zahraničního archivu.

V roce 1927 se Slavík obrátil na Komenského univerzitu v Bratislavě se žádostí o habilitaci, k té použil svoji nedávno vydanou knihu *Základy carismu*. Šusta se ve svém posudku vyslovil ve prospěch práce, ale Bidlo byl ve svém posudku jiného názoru, habilitační řízení se nezvykle protahovalo, tak se Slavík rozhodl svoji žádost odvolat. Slavík na celé této záležitosti s habilitací viděl i světlé stránky, uvědomoval si, že pokud by nastoupil na univerzitu, neměl by tolik prostoru pro vydávání svých prací.²⁰

Za pomoci Masaryka se Slavík stal v roce 1928 členem nově vzniknuvšího Slovanického ústavu. Vedla Jaroslava Werstadla a Josefa Borovičky začal být i Slavík řazen do skupiny tzv. hradní historiografie. Byl to právě Slavík, kdo doplnil druhé vydání Masarykova díla *Rusko a Evropa*, je

18 Bouček in SLAVÍK, Jan, pozn. 15, s. 10.

19 BOUČEK, Jaroslav. *Jan Slavík. Příběh zakázaného historika*. 1. vyd. Praha: H&H, 2002. ISBN 80-7319-006-0. s. 42.

20 BOUČEK, Jaroslav. *Jan Slavík*, s. 80.

autorem rozsáhlého dodatku *Za světové války a revoluce*. Masarykovým historickým pracím byla ze strany některých předních představitelů české historické vědy vyčítána neprofesionalita, o nepravosti tohoto tvrzení se mohl Slavík přesvědčit při prohlídce knih v Masarykově knihovně. Ve sporu, který vznikl mezi Edvardem Benešem a Karlem Kramářem po uveřejnění studie *Problémy slovanské politiky*, se Slavík postavil na Benešovu stranu vydáním série článků *Podivná pravda slovanské politiky*. Následně musel Slavík čelit útokům ze strany národně socialistického tisku.

I.3.2. Ruský zahraniční historický archiv

V roce 1925 začal Slavík působit jako zmocněnec ministerstva zahraničí v Ruském zahraničním historickém archivu (RZHA) sídlícím v Toskánském paláci, vykonával funkci ředitele. Tato instituce vznikla v roce 1923 z iniciativy Václava Girsy, náměstka ministra zahraničí, financována byla Ruskou pomocnou akcí ministerstva zahraničí, která chtěla tímto způsobem podporovat ruskou inteligenci u nás. Byly zde soustředěny materiály k dějinám ruských politických, sociálních a revolučních hnutí od poloviny 19. století, k událostem začátku století dvacátého, k dějinám občanské války, k činnosti organizací a institucí v emigraci po roce 1917. Nalezli bychom zde i veliké sbírky fotografií, map a papírových peněz. Mnohé sbírky byly zapečetěny, k otevření mohlo mnohdy dojít až po uplynutí desítek let. Archiv měl své spolupracovníky ve všech významných centrech ruské emigrace po celé Evropě a v zámoří, odkud do archivu přicházely vedle jednotlivých dokumentů i celé archivy jiných organizací a pozůstalosti významných osobností, v roce 1938 bylo k uskladnění všech těchto materiálů zapotřebí dvacet osm sálů Toskánského paláce. Praha se stala cílem badatelů z celého světa, kteří se zabývali ruskou revolucí.²¹ Slavík současně stále vykonával profesi středoškolského učitele. Jako ředitel RZHA měl Slavík jedinečný přístup k velikému množství pramenů k vývoji v Rusku, což využil ve svých pracích. Dění v Sovětském svazu čtenářům zprostředkovával především prostřednictvím legionářského deníku *Národní osvobození* a od roku 1930 také díky vlastnímu týdeníku *Sobota*. Slavík v archivu působil do roku 1939, po válce byl archiv přesunut do SSSR.

Po vzoru RZHA vznikl také Ukrajinský kabinet, dále také své archivy vytvářejí Bělorusové a Kubánci. Všechny tyto zmíněné archivy (ruský, ukrajinský, běloruský a kubánský) vznikly v Praze. Naproti tomu je k nám z Ruska dovezen velký Archiv donských kozáků, kde bylo soustředěno mnoho starších dokumentů, zvláště vzácné listiny ruských carů. Pro tyto archivy byla vytvořena zastřešující organizace – konglomerát slovanských archivů.²²

21 Bouček in SLAVÍK, Jan, *Iluze a skutečnost*. 1. vyd. Praha: Akademie věd české republiky, 2000. ISBN 80-200-0727-X. s. 13.

22 SLAVÍK, Jan. *Pražské slovanské archivy* in Kultura. 1933. ANM. f. Slavík, k.3, inv. č. 260.

I.3.3. Na obranu českého národa

V roce 1930 zakládá spolu s Karlem Moudrým, budoucím generálním tajemníkem národně socialistické strany, týdeník Sobota, ve kterém chtěl prezentovat své názory odsuzující fašismus.

V té době nacházel fašismus mezi konzervativními stranami své zastánce, viděli v něm možnou ochranu před socialismem. V sérii článků *Národní liga je zjev přirozený* se zabýval otázkou, co stojí za úspěchem radikální pravice. Příčiny viděl především v nedostatečné úrovni politického vzdělávání, kdy v se v učebnicích namísto vyzdvižení výhod demokratického politického systému objevují články opěvující prezidenta a republiku. Další důvod vidí v tom, že zde není zformována silná demokratická opozice.²³

Proti Hitlerově plánu o podrobení si území východních Slovanů vystoupil v článku *Základní omyl Hitlerova Německa*. Poukázal na to, že v dnešní době už není možné ovládnout obyvatelstvo takovým způsobem, jak se to dělo ve středověku: „*Takové řešení otázky přelidnění ovšem není něco výhradně germánského. Je to obvyklý způsob na určitém stádiu lidstva. Předpokládal existenci země, kam bylo možno se stěhovat, popřípadě existenci národů, které bylo možné ovládnout. V raném středověku bylo to možné... Ta doba však minula. Nejen v Evropě, ale brzo ani v jiných světadílech nebude už místo pro takové přelévání obyvatelstva, jež doma nelze uživit. Kdo se o to pokouší, vrací se k metodám přežitým a nemožným*“.²⁴ Za inspirátora fašismu označil Oswalda Spenglera (1880 – 1936), jehož dílo *Der Untergang des Abendlandes (Zánik západu)* v poválečném vydání silně útočilo na demokracii. V této době se Slavík začal znovu zabývat otázkou autoritativních režimů, v díle *Úvahy o diktaturách* vyvrátil názory, že tyto formy vlády jednají v rozporu s většinou obyvatelstva, která je zastrašena násilím. Lid se často naopak v době nástupu takovéhoto režimů slibujících zlepšení dosavadních poměrů stává jejich fanatickým podporovatelem, nástrojem. To zpravidla ale není jev dlouhotrvající, zklamání z přílišných očekávání, neuskutečněné sliby vedou k zcela opačnému postoji. Slavík porovnává bolševickou a fašistickou diktaturu, hlavní rozdíl vidí v tom, že fašismus vyvolává národní šovinismus. Příčinu velké části svých problémů spatřují v tom, že část jejich národa žije na území jiných států, snaží se tedy získat větší území. Tento způsob řešení problémů považuje Slavík za silně zpátečnický, označuje jej za recidivu středověku.²⁵ Slavík také uvažoval, jak by se měl československý stát vůči útokům, které jsou na něj vedeny, bránit. Stavěl se proti názorům, že by se mělo zamezit vydávání fašistické literatury, měla by být ale doplněna demokratickými komentáři.

V době, kdy Československo bylo nuceno čelit silným útokům nacistické propagandy, německým

23 BOUČEK, Jaroslav. *Jan Slavík. Příběh zakázaného historika*. 1. vyd. Praha: H&H, 2002. ISBN 80-7319-006-0. s. 100.

24 SLAVÍK, Jan. *Základní omyl Hitlerova Německa* in České slovo. 1935. ANM. f. Slavík, k. 3, inv. č. 276.

25 BOUČEK, Jaroslav. *Jan Slavík*, s. 103.

historickým argumentům, jimiž se domáhali rozsáhlých území v Československu, projevíly se nedostatky Gollovy školy, na něž už dříve Slavík upozorňoval. Následovníci Gollovy školy jakoby se distancovali od aktuálních problémů, na to upozornil i Zdeněk Kalista po historickém kongresu v Curychu ze září 1938. I navzdory tomu, že na kongresu zaznívaly příspěvky dotýkající se současného dění jak z německé, tak neněmecké strany, čeští zástupci hovořili o dějinách abecedy, konzervaci archiválií a vlivu tureckých válek z 16. století.

Po Pekařově smrti (leden 1937) se objevila snaha využít jeho názorů ve prospěch fašismu, byla uveřejněna jeho soukromá korespondence, ve které vyjadřoval nesouhlas s postupem československé vlády v sudetoněmecké otázce. Dopisy uveřejnil Josef Pficner, profesor historie na pražské německé univerzitě, nesouhlas s jeho postupem vyjádřil mimo jiné i Jan Slavík v ostré replice *Je toto čin vědce?*. Obvinil Pficnera z klamání veřejnosti, protože opomněl uvést, že zmíněné dopisy byly napsány v době, kdy se už Pekař potýkal z duševními problémy.²⁶ V brožůře *Německý postup proti Slovanům a jeho sudetský agent* reagoval na nepřijatelné podmínky Henleina obsažené v karlovarských požadavcích.

I.3.4. Vysílání v československém rozhlasu

Po vyhrocení vztahu SSSR a Československa, které bylo otevřeně napadáno sovětským rozhlasem, přesvědčil koncem roku 1932 dr. Jaroslav Papoušek²⁷ Slavíka, aby v ruském vysílání československého rozhlasu přiblížil posluchačům skutečný stav v SSSR. O situaci v SSSR byl Slavík informován díky několika jeho návštěvám. Rozhlasové komentáře nečetl přímo Slavík, ale ruský emigrant, historik Boris A. Jevrejnov. Jeho vynikající jazykový projev napomohl k velké oblibě vysílání mezi sovětskými posluchači, když byl po smrti vystřídán ne tolik zdatným hlasatelem, nevěděli posluchači, jak si mají změnu vyložit, mysleli si, že k nim promlouvá přímo Slavík.²⁸ Tato dvacetiminutová páteční vysílání přinesla odezvu od posluchačů nejen ze SSSR, posílali anonymní dopisy, ve kterých vyjadřovali zpravidla souhlas s obsahem programu, odlišně reagovalo komunistické Rudé právo, které podnikalo útoky proti Slavíkovi. Dokonce se objevila snaha o falšování těchto komentářů. V polovině 30. let již nebylo možné v tisku veřejně kritizovat sovětskou zahraniční politiku, Československo vnímalo SSSR jako svého spojence proti Německu, proto své názory Slavík šířil skrytě v referátech o knihách.

Beneš si vážil Slavíkových znalostí týkajících se SSSR, což dokazuje hned několik audiencí, které u něj Slavík měl a při nichž chtěl znát historikův názor.

26 SLAVÍK, Jan. *Je toto čin vědce?* in Národní osvobození. 1937. ANM. f. Slavík. k. 2, inv. č. 324.

27 Byl osobním tajemníkem T.G. Masaryka během jeho válečného pobytu v Petrohradu, historik ve službách ministerstva zahraničí.

28 BOUČEK, Jaroslav. *Jan Slavík*, s. 58.

I.3.5. Obnovený spor o rukopisy

V dubnu 1937 zorganizoval legionářský Svaz národního osvobození cyklus debatních večerů o Rukopisech, chtěl tímto způsobem čelit agitačním útokům nových zastánců Rukopisů z řad politické pravice. Akce se zúčastnila celá řada významných historiků, např. František M. Bartoš, Václav Vojtíšek nebo Jaroslav Werstadt coby zástupci strany odmítající pravost RKZ, na straně druhé skupina obránců RKZ vedená Janem Vrzalíkem. Debatní večery na půdě filozofické fakulty zahájil historik Jan Slavík, kterému když se započal největší spor o RKZ byl necelý rok.

V roce 1886 byla v Masarykově kritickém časopise *Athenaeum* publikována stať profesora Jana Gebauera *Potřeba dalších zkoušek Rukopisů královédvorského a zelenohorského* a Masarykův otevřený dopis adresovaný Gebauerovi. V dopise vyslovil jménem části odborné veřejnosti pochybnosti o pravosti RKZ, vyzývá k prošetření okolností jejich nalezení a k důkladné analýze těchto dokumentů. Proti těmto zpochybňovatelům pravosti Rukopisů byla uspořádána téměř štvavá kampaň, mnozí se od nich odvraceli a přecházeli na druhou stranu, stávali se u nich obhájci RKZ. České časopisy a listy se odpůrcům zcela uzavřely, zato byly přístupné jejich protivníkům. Jaroslav Bouček v knize věnované Janu Slavíkovi vyjadřuje názor, že urputnost rukopisného boje je možné vysvětlit tím, že celá generace vyrostla ve víře v pravost Rukopisů, vedle samotné pravosti byla také zdůrazňována jejich literární, básnické dokonalost.²⁹ Rukopisné dokonalosti se nemohla rovnat ostatní středověká i renesanční literatura. Také se předpokládalo, že spor je již uzavřen. Ukázalo se, že spor není, a ještě dlouho nebude, zcela ukončen. Útoky namířené proti Gebauerovi a podobně smýšlejícím měly i pozitivní důsledky, mnozí se k nim připojili, mohu jmenovat např. profesora estetiky Otakara Hostinského a Jaroslava Golla. Gollova knížka *Historický rozbor básní RK Oldřicha, Beneše Heřmanova a Jaroslav*, kterou vydal vlastním nákladem, přinesla nejpřesvědčivějšími argumenty pro falzifikaci Rukopisů. I když se na prosazení kritického postoje k Rukopisům podílela celá řada osobností, vůdčí role v tomto boji je přisuzována Masarykovi. Pomyslnou tečku za touto vlnou bojů byla Gebauerova studie *Poučení o padělaných Rukopisech královédvorském a zelenohorském*.

Slavík ve svém příspěvku upozornil na úlohu různých vědeckých odvětví, která byla v průběhu dlouhotrvajících sporů o Rukopisy uplatněna, historii těchto bojů označuje za školu vědecké kritiky. Zmíněná historie nám podle jeho názoru také přináší poučení o národní stránce nejen tohoto sporu, upozorňuje zejména na demagogické zneužití vlastenectví. Za chybný rovněž označuje přístup k této otázce v posledních letech, kdy docházelo k jejímu opomíjení, zvláště ve středoškolských učebnicích. Mladá generace tedy ve své neinformovanosti snáze podléhala klamně argumentaci pravosti RKZ.

29 BOUČEK, Jaroslav, pozn. 23, s. 16.

V čele nového boje za pravost RKZ stanul ve 30. letech profesor František Mareš, historickou kritiku pramene a jazykovou analýzu textu označil za nesměrodatnou, upřednostňoval chemické metody, sporné výsledky chemické analýzy pokládal za důkaz pravosti. Rukopisné otázky se chopila protihradní pravice, byla pro ně nástrojem k diskreditaci T. G. Masaryka ať už po vědecké nebo mravní stránce. Obviňovali jej, že zahájením rukopisného boje nesledoval odhalení pravdy, ale odstranění starších pracovníků z vědecké a kulturní oblasti za účelem získání jejich postů. Slavík se snažil upozornit na skutečnou politickou stránku rukopisné kampaně v článku *Taškařice kolem rukopisů a mlčení naší vědy*. V Poledním listě proti němu vystoupil Jaroslav Kolman-Cassius článkem *Jak si představuje dr. J. Slavík boj o Rukopisy*. Kolman-Cassius v článku uveřejnil o Slavíkovi několik nepravd, měl být odmítnut při habilitaci na Karlově univerzitě a jeho kritika Pekaře měla být silně motivována Slavíkovým spojením s Hradem. Slavík reagoval na článek podáním trestního oznámení, bylo rozhodnuto v jeho prospěch, Kolman-Cassius a odpovědný redaktor Poledního listu Karel Verner museli Slavíkovi uhradit náklady za právní zastoupení a uveřejnit v listu omluvu. V boji za Rukopisy se pokračovalo až do okupace, nacisté nemohli mít k obraně RKZ kladný postoj, tato údajná staročeská literární památka by se vyrovnala starogermánským a měla v sobě zřejmý protiněmecký náboj. Tyto důvody vedly k tomu, že v roce 1940 byla propagace RKZ zakázána.

I.4. Za 2. republiky a protektorátu

Po podepsání mnichovské dohody se Slavík pokusil nalézt důvody, které vedly k zániku první republiky. Na rozdíl od fašizující pravice neobviňoval Beneše, největší vliv přisuzoval obavám ze sociální revoluce pod vlivem bolševického Ruska, která by neprosperovala majetným vrstvám západních států.³⁰

Demokratické hodnoty se i po Mnichovu snažil šířit v Národním osvobození, v Sobotě a měsíčníku Slovanský přehled. S pověstí hradního historika a sovětofila se stal Slavík předmětem častých útoků ze strany fašizujícího tisku. V reakci na jeden takový článek uveřejnil v Národním osvobození 28.10.1938 tuto odpověď: „Nazval mne „známým sovětofilem“ a „věrným hradním mužem“. Pokud se týče sovětofilství, musím konstatovat, že v celém agrárním tisku není tolik věcných kritik sovětského Ruska, kolik jsem jich za dvacet let napsal já. Nenašel se také v celé agrární straně muž, který by v československém rozhlase vedl soustavně kritiku stinných stránek SSSR, jak jsem to po celý rok 1933 dělal já. V prvních letech naší republiky, kdy se o ruské revoluci psalo bez nejmenší znalosti a národu se předkládaly nejhoupější bajky, zvedl jsem hlas, abychom kriticky rozeznávali. Když pak náš stát uzavřel spojenečství se SSSR a česká inteligence začala

30 BOUČEK, Jaroslav, pozn. 23, s. 107.

“hejsovětovat“, byl jsem to opět já, jenž si dále zachoval k SSSR kritický postoj, za který jsem každý týden sklízel nadávky v komunistickém tisku... Pokus se týče názvu „věrný hradní“... má-li tak být vyjádřen poměr k Masarykovi a Benešovi jako vědcům a vědecky založeným politikům, hlásil jsem se k nim a budu se k nim hlásit vždy. Budu vždy uznávat jejich ohromné zásluhy o naši samostatnost. Budu se vždy hlásit k jejich demokratismu“.³¹ Slavík ve svých výhledech do budoucna neztrácel naději, že český národ tyto těžké časy překoná, což dokládá i jeho glosa *Zrada na Havlíčkovi*, ale vyjádřil zároveň obavy, aby to nebyli právě Češi, kdo by to našemu národu znesnadňovali. Několik měsíců před německou okupací se cenzura představovaná agráříkem Halíkem postarala o ukončení Slavíkovy publicistické činnosti, *Slovanský přehled*, který redigoval spolu s Fryntou, *Národní osvobození* a *Sobota* byly zastaveny.³²

Od března 1939 nemohl dále působit ani v RZHA, který přešel pod správu ministerstva vnitra. V roce 1940 byl předčasně penzionován, což do možná zachránilo před zatčením a uvězněním. Dokladem může být návštěva gestapa v RZHA, když se dozvěděli, že zde už Slavík nepracuje, odešli. V té době zatýkali velké množství osob, které stály v čele vědeckých organizací, mnohdy se jednalo i o osoby zcela politicky neangažované. Za války byl zaměstnancem Historického ústavu pro české dějiny, ústav se musel z Klementina přesunout do činžáku na Vinohradech. Přestože mu byla publikační činnost silně znemožňována, dokázal skrytě vyjádřit své názory na současné dění v několika historických článcích.

Slavík se stává obhájcem Palackého pojetí dějin, které je napadáno nacistickým režimem. V článku *Palacký věčně pravdivý a věčně překrucovaný* upozornil na to, že Palacký nepovažoval za smysl českých dějin stálý boj mezi Čechy a Němci, Čechy vyzdvihuje především po duchovní stránce, právě díky duchovnímu pokroku se malý český národ dokázal ubránit. Slavík se o Palackého díle vyjádřil tímto způsobem: „V podrobnostech i ve věcech základních dílo bylo překonáno, ale ve svém jádře zůstává a zůstane pilířem českého dějepisectví, ať historická věda pokročí jakkoli!“³³ Po válce se Slavík v článcích: *Hus Palackého a Hus Pekařův*, *Palacký a Němci* zamýšlel nad tím, proč se nacisté snažili nahradit Palackého pojetí husitství Pekařovým. Palacký svým výkladem husitství a obecně českých dějin pomáhal zvýšit národní sebevědomí. Palacký dokládá, že Češi byli v husitské době historickým národem, který svým dílem přispěl k rozvoji světové kultury. Kdežto Pekař vnímá husitskou snahu o nápravu církve jako cestu zpět, je tedy pochopitelné, že tento přístup byl pro nacisty nesrovnatelně přijatelnější. Dříve než Pekař vystoupil proti Palackému výkladu husitství, Karl Höfler považoval za možné, že se Češi vydají v husitských

31 SLAVÍK, Jan, *Iluze a skutečnost*. 1. vyd. Praha: Akademie věd české republiky, 2000 ISBN 80-200-0727-X. s. 58.

32 ZEMAN, Zbyněk. *Paměti Jana Slavíka* in ČČH 88. Praha: Academia, 1990, č. 4. ISSN 0862-6111. s. 565.

33 SLAVÍK, Jan. *Palacký věčně pravdivý a věčně překrucovaný* in *Národní práce*. 1939. ANM. f. Slavík, k. 3., inv. č. 290.

radikálních stopách, dokonce na to upozornil rakouskou vládu. Takovéto názory Slavík zcela vyvrací. „*Hus jako muž středověku, velký jen svou mravní stránkou, nebyl nebezpečný, Hus Palackého, Hus revoluční byl překážkou pro nacistické porobitele českého národa. Odtud to nerovné měření dvěma vynikajícím českým vlastencům. Palackého pomník byl odstraněn, jméno Palackého muselo zmizet z názvu mostu a četných ulic. Pekařovým jménem Němci pokřtili vltavské nábřeží.*“³⁴

Ani řada omezení za války nedonutila Slavíka rezignovat na svoji práci, začal pracovat na nové syntéze českých dějin. Snažil se vyvrátit nacistickou rasovou teorii, proti které stavěl „*pojetí dějin jako vývoje společenských forem národa směrem k demokratizaci*“.³⁵ Aby zvýšil šance na vydání své knihy, rozložil ji do malých sešitů, na kratší tiskoviny se vztahovala mírnější cenzurní opatření. V lednu 1940 krajský soud v Praze rozhodl o zabavení a zničení Slavíkovy knihy *Německý postup proti Slovanům*, po nařízení revize školních knihoven byly vyřazeny i další Slavíkovy knihy. Situace vyvrcholila zásahem gestapa v legionářském nakladatelství Pokrok, Slavíkovi bylo vyhrožováno zatčením v případě, že své práce nezanechá. Válečné události zaznamenával do deníku, jeho části uschoval u dr. Jaroslava Charváta v archivu Národního muzea a u dr. Emanuela Janouška v archivu ministerstva zemědělství. Psal si i jakési půlroční výhledy do budoucna a po uplynutí této doby je porovnal se skutečností. V těchto svých válečných záznamech používal běžně dostupný materiál: noviny, rozhlas, propagandistické tiskoviny atd. Očekával, že válečné události dají vznik velkému množství sociálních povstání, měl také obavy, aby Západ neuzavřel s Hitlerem dohodu, která by byla v neprospěch Slovanských národů.³⁶ Zeman považuje Slavíka za jednoho z prvních historiků, kteří dávali do souvislosti dění v Rusku a v západní Evropě, vznik nacismu v Německu pro něj nebyl překvapením, už na začátku třicátých let předpovídal v Německu reakci na ruský bolševismus.³⁷ Po určitou dobu války se mu stal úkrytem před gestapem opuštěný rodičovský byt.

I.5. Slavíkova situace po válce

Po válce Slavík uveřejnil v Svobodném zítřku několik článků, ve kterých předpovídal, jak se budou Němci snažit zbavit odpovědnosti za své činy podobně jako po první světové válce, kdy varovali západní státy před možným nastolením bolševismu.³⁸

Ruský zahraniční historický archiv (RZHA), který Slavík před válkou řídil, byl přesunut do

34 BOUČEK, Jaroslav. *Jan Slavík. Příběh zakázaného historika*. 1. vyd. Praha: H&H, 2002. ISBN 80-7319-006-0. s. 116.

35 SLAVÍK, Jan, *Iluze a skutečnost*. 1. vyd. Praha: Akademie věd české republiky, 2000 ISBN 80-200-0727-X. s. 25.

36 BOUČEK, Jaroslav. *Jan Slavík*, s. 120.

37 ZEMAN, Zbyněk. *Paměti Jana Slavíka* in ČČH 88. Praha: Academia, 1990, č. 4. ISSN 0862-6111. s. 566.

38 ZEMAN, Zbyněk, pozn. 37, s. 567.

SSSR, formálně byl předán sovětské AV, ale využívalo ho sovětské ministerstvo vnitra k odhalování a zatýkání odpůrců SSSR, tyto akce se neomezovaly pouze na SSSR, ale odehrávaly se i v Praze.

Slavíkova tvorba opět omezována, v létě 1945 přestalo Svobodné slovo tisknou Slavíkův válečný deník, nevyšlo ani nové vydání *Ruských dějin*, které Slavík zrevidoval. V červenci 1945 vyšel Slavíkovi v Svobodném slově úvodník *Přimáznutí revolucionáři*, kde se vyjádřil kriticky k některým vedoucím činitelům národních výborů: „*K bolševické revoluční teorii patří také zkušenosti s tzv. přimáznutými, se živlem v jádře reakčním, který po zdaru revoluční strany přebíhá do tábora vítězů. Svou minulost snaží se zakrýt překotnými návrhy novot, které se už pozitří ukážou neproveditelnými. Tito přimáznutí nejvíce revoluci škodí svými sobeckými zájmy. Bez ostychu, pracující revolučními frázemi, vetřou se na přední místa, kde okamžitě zneužívají svých nových funkcí k egoistickým, někdy i loupežným cílům*“.³⁹ Tento příspěvek vyvolal útoky vůči jeho osobě na stránkách Rudého práva. Byl prvním veřejným činitelem partnerské strany KSČ, proti kterému bylo takto postupováno. Pod pseudonymem Nebudimír uveřejnil epigram *Co Čech, to havíř*, ve kterém reagoval na dolní neštěstí, při němž zahynulo pět nekvalifikovaných brigádníků, včetně lékaře a jeho manželky. Na epigram útočně zareagoval Antonínem Zápotocký, tehdejší předseda Ústřední rady odborů, označil ho za fašistu. Četným útokům ze strany komunistického tisku a sovětských sdělovacích prostředků musel čelit až do února 1948. Kvůli svým článkům, kde se stavěl proti nekritickému opěvování SSSR a hájil demokratické hodnoty, byl vyslýchán na bezpečnostním oddělení ministerstva vnitra.

Několik dní před komunistickým vítězným únorem Slavíka srazilo auto bulharského diplomata, objevují se názory, že nemuselo jít o pouhou nehodu, sovětská tajná bezpečnost často k podobným úkolům využívala služeb těchto diplomatů.⁴⁰

Dne 25. 2. 1948 byl Slavík zatčen a uvězněn na Pankráci, byl podezřelý z porušení zákona na ochranu republiky publikováním článků, které útočily na SSSR a údajně poškozovaly Československo. Zatčení mělo mít na něj především psychologické účinky, snaha o zastrašení. Ve vězení byl držen několik měsíců, Hanzal uvádí, že Slavíkovi velice pomohla v té době ještě ne tolik propracovaná represivní moc, kdy zde mohli ještě působit slušní soudci.⁴¹ Trestní stíhání zastavila prezidentská amnestie z 19. června. Ještě 25. 2. 1948 byl vyloučen z Československé historické společnosti, později byl rovněž vyloučen ze Syndikátu československých spisovatelů a Slovanského ústavu. Je paradoxem, že knihy, které se nyní ocitly na indexu jako antikomuniste, nemohly vycházet ani za okupace coby knihy bolševické. Represe postihly i dva studenty Filozofické fakulty Karlovy univerzity, o kterých bylo známo, že jsou zastánci Slavíkových protisovětských výkladů,

39 SLAVÍK, Jan, *Iluze a skutečnost*. 1. vyd. Praha: Akademie věd české republiky, 2000 ISBN 80-200-0727-X. s. 74.

40 HANZAL, Josef. *Jan Slavík. Historik myslitel* in ČČH 93. Praha: Academia, 1995, č. 4. ISSN 0862-6111. s. 678.

41 HANZAL, Josef, pozn. 40, s. 678.

z fakulty byli vyhozeni.⁴² I když bylo Slavíkovi zamezeno publikovat, nepodařilo se režimu Slavíka umlčet zcela, napsal několik dopisů, ve kterých vyjádřil svůj nesouhlas s překrucováním dějin a poučnými represemi. Později při domovní prohlídce Státní bezpečnost zabavila kopie těchto dopisů spolu s několika knihami. Poté byl Slavík týden podrobován výslechu, vyšetřovatelé se vraceli i ke kladenským událostem z let 1919 a 1920, kdy měl historik útočit na Zápotockého a KSČ. V roce 1951 byla opět na Slavíka vznesena žaloba, byl obviňován z pobuřování proti republice a hanobení spojeneckého státu, žaloba byla později rozšířena i o paragraf 231/48 Sb. Dále byl ještě obviněn, že se pokusil vydat své eseje o ruské revoluci. I přes množství obvinění bylo soudní řízení zastaveno, důvodem mohl být strach režimu před veřejným rozebíráním Slavíkových výkladů ruské revoluce a situace v SSSR.⁴³ V roce 1952 sepsal vzpomínkou knihu *Když minulo let padesát. Příhody a nezdary historikovy*.

Poté, co se v roce 1948 vrátil z vězení a bylo mu znemožněno publikovat, profesně se izoloval od jiných osob a začal si psát komentáře současného dění, které nazval: *Do vykotlané vrby – materiály k dějinám přítomnosti*.

„Nezbývá, než abych sám sobě analyzoval dnešní hrůznou krizi. Při studiu velkých revolucí poznal jsem, jak odpůrci revoluce se mýlili, když revoluce se rozhořivala, a jak zjevně slepí byli revolucionáři, když revoluce odumírala. Všichni revolucionáři zhynuli na fikci, že revoluci lze dělat do nekonečna, a na nemožnost postřehnout, že revolucionář se také podle dialektického zákona mění ve svou protivu – reakcionáře, který musí být odstraněn, aby další vývoj lidstva byl možný. Jako historik sledující cestu ruské revoluce od samých počátků, dávno jsem nabyl přesvědčení, že jde tu o proces společný všem velikým společenským revolucím.“

*„Vývoj ruské revoluce se nebude lišit od cesty revoluce husitské, anglické a francouzské. Všechny popohnaly pokrok, ale nakonec degenerovaly. Skončily proměnou revolucionářů v reakcionáře, které je nutno odstranit, aby byl další pokrok možný.“*⁴⁴

V roce 1955 došlo k obnovení činnosti historického klubu, velikou zásluhu na tom měl především Jaroslav Werstadt, mezi členy patřil i Jan Slavík, vůči kterému i v této době představitelé oficiální vědy útočili. V druhé polovině šedesátých let mohl Slavík v rámci Historického klubu zorganizovat sérii přednášek z českých dějin, tato vystoupení se těšila velké oblibě. V roce 1968 se mohl po dlouhé době znovu objevit v tisku, v tomtéž roce byl také navržen za člena ČSAV, což už pochopitelně po srpnu nebylo možné, stejně tak jeho přednášky na půdě Historického klubu.

Historik Jan Slavík zemřel v 93 letech 9. května 1978. Ve své vzpomínkové knize *Když minulo let*

42 BOUČEK, Jaroslav. *Jan Slavík. Příběh zakázaného historika*. 1. vyd. Praha: H&H, 2002. ISBN 80-7319-006-0. s. 141.

43 BOUČEK, Jaroslav. *Jan Slavík*, s. 143.

44 SLAVÍK, Jan, *Iluze a skutečnost*. 1. vyd. Praha: Akademie věd české republiky, 2000 ISBN 80-200-0727-X. s. 146.

padesát svoji životní vědeckou pouť popisuje těmito slovy: „Pěkná bilance: za padesát let literární činnosti nezachoval jsem se ani jediné vládě. Stejně jsem dráždil Habsburky, jako Švehlu, Kramáře, Hitlera, Stalina. A jsem přesvědčen, že kdyby se karta obrátila a vrchu nabyt tábor protikomunistický, moje knihy budou pokládány za marxistické a bolševické. Okolnost, že za všech režimů mé spisy byly pokládány za škodlivé, svědčí pro moji objektivnost. Kromě toho mám oporu veliké národní autority – T. G. Masaryka.“⁴⁵

II. Metodologická otázka

Jan Slavík, který vychází se sociologického pojetí historie, je koncepčně a vahou argumentů označován za předního oponenta Josefa Pekaře. Vytýká mu především nedostatek filozofického a sociologického vzdělání, nevidění obecných souvislostí a zařazování husitství do středověku. Ve spise Husitská revoluce, kde se projevuje vliv Maxe Webera a Karla Marxe, se pokusil v husitství nalézt obecné rysy každé revoluce.⁴⁶ Hanzal považuje za asi neobjektivnějšího kritika Pekařova díla Werstadta, a to i navzdory tomu, že je řazen mezi Masarykovi stoupence. Po filozofické a politické stránce mu byl bližší právě Masaryk a Palacký, ale na Pekařovi oceňoval především jeho originální a ucelenou koncepci díla.⁴⁷

Ačkoli je filozofie dějin mnohými historiky znevažována, Slavík ji připisuje nemalý význam: „*Hýbala metodologii historické vědy, stavěla nové problémy, rozšiřovala zájem o nové otázky. Chránila prostě historickou vědu před ztrnutím*“⁴⁸. Jako důvody odmítavého postoje velké části odborníků uvádí věčnou rivalitu filozofie a vědy, a zvláště mnohovýznamovost pojmu. Za velice neurčitý termín lze také považovat smysl dějin, obvykle se pod ním skrývají momenty, které se nejvíce podílely na rozvoji národního života, často také ideje, které národ v minulosti šířil. Slavík jej spojuje s duševním pochodem, díky němuž si vytváříme představu o minulosti.⁴⁹ Při hledání smyslu dějin mohou být uplatňovány velice rozdílné postupy, můžeme se např. zaměřit na to, jaký smysl dějinám dávají jednotliví historici. Ačkoli se někteří mohou bránit, že se snaží pouze objektivně informovat o minulém dění na základě studia pramenů, teorie historického poznání ukazuje, že na výklad minulosti má také vliv kulturní úroveň osoby, která ho vytváří. Takto do minulosti mnohdy nevědomě vkládají i část své osobnosti. Kritická filozofie také volá po hlubším objasnění běžně užívaných historických termínů, protože jejich význam se v rámci vývoje může lišit, jejich odlišný výklad může často vést k nedorozuměním.

45 Slavík in SLAVÍK, Jan, pozn. 44, s. 29.

46 HANZAL, Josef. *Josef Pekař. Život a dílo*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0275-X. s. 144.

47 HANZAL, Josef. *Josef Pekař*, s. 177.

48 SLAVÍK, Jan. *Pekař contra Masaryk. Ke sporu o smysl českých dějin*. 1. vyd. Praha: Čin, 1929. s. 7.

49 SLAVÍK, Jan. *Pekař contra Masaryk*, s. 9.

Pekař se neztotožňoval s Masarykovým pojetím dějin, jím užívaný sociologický postup označoval za nevědecký, dokonce Masaryka stejně jako Palackého řadí do skupinky tzv. záměrných zkreslovačů českých dějin. Pekař se k užití logiky v historické vědě stavěl odmítavě, proto abychom odhalili smysl dějin, je podle něj nutná v prvé řadě jejich dokonalá znalost. Nikdy si nepřipustil, že k řešení filozoficko-historických problémů je třeba znát logiku a noetiku historické vědy, že je třeba, aby historik znal duševní proces, kterým se získává představa o minulosti.⁵⁰ Za historickou noetiku je považována teorie historického poznání, objasňuje, co jsou základní historické pojmy a jejich logickou strukturu. I řada termínů, které Pekař užívá, je z logického hlediska nejasná, právě tato skutečnost vedla podle Slavíka k tomu, že si Pekař neuvědomil skutečné důvody rozdílnosti jeho a Masarykových názorů na historii. Když Slavík Pekařovi vytýká neznalost filozofických a sociologických myšlenek nemá zcela pravdu, Pekař se totiž věnoval i studiu německé filozofie a historické teoretické literatury. Přesto je jeho přístup primárně historický, rozhodující význam pro jeho práci měla z pozitivismu převzatá zásada, že rozhodující jsou fakta a co jde nad ně, už není předmětem historikova zájmu.⁵¹ Pekař tyto vzájemné neshody připisuje rozdílným metodám, které působily na utváření jejich názorů na české dějiny. Masarykovy názory měly vycházet z nedostatečné znalosti historie, měly být tedy založeny na nevědeckém základu, kdežto své názory spojuje s důkladným studiem. Slavík skutečný důvod spatřuje v jejich rozdílné představě o utváření obrazu minulosti, objektivní realitu si také vykládají odlišnými způsoby.

Pekař považuje obraz minulost za něco ukončeného, kdy určující pro výklad minulosti jsou pouze prameny. Slavík Pekařovu metodu výkladu historie přirovnává k promítnutému filmu, který by bylo možné znovu sestavit, kdybychom měli k dispozici dostatek zpráv, které by všechny události věrně zachycovaly. Musíme si ale uvědomit, že každá událost může být tvořena z různých vrstev, při čemž mnohé jsou schopné odhalit až pozdější generace, protože se na událost dívají i z jiných úhlů. Je zřejmé, že rozhodující vliv na utváření tohoto Slavíkova názoru měl Max Weber, podle něhož význam historických událostí, zvláště revolucí, nemůžeme stanovovat jen na základě svědectví současníků, protože historické poznání je vždy pod určitým zorným úhlem.⁵² Proto také nemůžeme souhlasit s Pekařovým názorem, že jiný pohled na minulost může být spojen pouze s objevem nových pramenů nebo s lepší analýzou pramenů již známých. Musíme do problematiky zahrnout i vliv nových lidských ideálů, které umožňují nalézt v událostech rysy, které byly tehdejšími lidem skryty.⁵³ Na podobu historického obrazu mají tedy také vliv kulturní ideály člověka, badatel obohacený o nové hodnotící ideje může nalézt i v již dříve zkoumaném prameni nové poznatky.

50 SLAVÍK, Jan, pozn. 48, s. 12.

51 HANZAL, Josef, pozn. 46, s. 209.

52 SLAVÍK, Jan. *Vědecké obraty profesora Pekaře* in Národní osvobození. 1932. ANM. f. Slavík, k. 3, inv. č. 321.

53 SLAVÍK, Jan, pozn. 48, s. 47.

Tyto postupy lze označit za charakteristické rysy historického poznání. Také si všimá jakým vývojem prochází Pekařovo dílo, např. ve své práci *O periodizaci českých dějin* vyvrací své vlastní názory z díla *Smysl českých dějin*.

Slavík se odvolává také na Maxe Webera, podle něhož poznání minulosti splývá s hodnotícími idejemi badatele, na základě právě těchto idejí ve svém výkladu minulosti vyzvedává určité historické momenty. Velice důrazně odmítá tezi, že Pekařovo pojetí dějin je založeno pouze na lepší znalosti dobových pramenů. Jako určitý Pekařův nedostatek vnímá jeho neochotu vysvětlit pojmy, které často používá. V jeho výkladu dějin má významné místo národní myšlenka, ale i přesto pojem národ jasně nevymezuje, nezamýšlí se nad tím, jak takové národní vědomí vzniká. Na tom, aby národní vědomí proniklo do širokých lidových vrstev, se podle Slavíka podílela především náboženská reformace. Pekař ale odmítá připustit, že by husitství mělo takový význam. Také u termínu demokratismus se vyhýbá jasnému vymezení jeho významu, což poté vyvolává vnitřní rozpory v jeho filozofii dějin.⁵⁴ Slavík demokratismus nedefinuje jako vládu lidu, ale spojuje ho se snahou najít co nejlepší formu vlády. Stav demokratizace posuzuje podle celkového stavu národa a státu.

Názory na vznik našeho samostatného státu po rozpadu Habsburské monarchie se velice různí. Na jedné straně stojí stanovisko reprezentované např. Masarykem, které zastává myšlenku přirozeného vzniku státu na základě další demokratizace v Evropě. Zastánci tohoto názoru neměli důvod k tomu, aby měnili výklad starších dějin, husitství je pro ně nadále významnou dějinnou etapou. Druhá názorová skupina připisuje vznik našeho samostatného státu náhodě, považují jej za výsledek příznivé shody okolností. Tato skupina se snažila prosadit nové hodnocení minulosti. Nové negativní Pekařovo vnímání husitství souvisí s jeho všeobecnou nechtí k revolucím, také se zde projevilo to, že poválečné události dostaly jiný spád než očekával. Pekař byl natolik silná a sebevědomá osobnost, že se odmítl smířit s tím, že neodhadl další dějinný vývoj, proto pro něj bylo přijatelnější spojovat jej s náhodou. Slavík si uvědomuje jaký problém může náhoda pro historii znamenat, dokonce se může podílet na tom, že někteří historikové raději rezignují na hledání hlubších příčin dějinných událostí. Můžeme ale také nalézt u mnoha historických momentů nápadné shody s jinými událostmi, tato vzájemná příbuznost nám může napomoci s jejich výkladem.

Slavík na rozdíl od Pekaře velice oceňuje sociologický přínos pro historii, Pekař tento svůj odmítavý postoj dokazuje slovy: „*sociologických pravd neznám a nesnažil jsem se znáti*“.⁵⁵ Podle Slavíka nemůže psát o kolektivismu a filosofii dějin právě bez dostatečné znalosti v oblasti

54 SLAVÍK, Jan, pozn. 48, s. 7.

55 PEKAŘ, Josef in *Palacký či Pekař. Základní Pekařův omyl* in *Národní osvobození*. 1928. ANM. f. Slavík. k. 3., inv. č. 320.

sociologie. Pekař reaguje na Slavíkovy výtky, které se týkají neznalosti teorie revoluce, právě tyto neznalosti měly být jednou z příčin jeho historických anachronismů.⁵⁶ Na svoji obranu Pekař např. uvádí, že ani Palacký neznal tyto sociologické postupy, přesto Slavík s většinou jeho názorů souhlasí. Slavík má také mnohdy vyjadřovat nesouhlas s jeho názory aniž by vyčkal až budou přesně formulovány, aniž by počkal na vydání příslušného dílu jeho práce, viz třetí díl jeho *Žižky*.

Slavík upozorňuje na úmyslné překrucování Palackého myšlenek, ke kterému docházelo jak za jeho života, tak po jeho smrti. Za jedno z jeho stěžejních témat je mylně považován odvěký boj mezi Čechy a Němci. Slavík jako základ jeho dějinné filosofie uvádí: obranu národa a jeho duchovní pokrok jako nejlepší a nejspolehlivější zbraň.⁵⁷ Zápas s mocnějším německým sousedem měl podle něj na Čechy i pozitivní vliv, aby národ v boji obstál, musel se velice rychle duševně rozvíjet. Slavík dochází k závěru, že ačkoli v posuzování minulosti došlo od jeho doby k jistým změnám, hlavní jádro jeho filozofie je stále platné.

56 PEKAŘ, Josef. *O nový názor na české dějiny. IV. Historie a sociologie* in *Národní osvobození*. 1925. ANM, f. Slavík. k. 3, inv. č. 319.

57 SLAVÍK, Jan. *Palacký věčně pravdiví a věčně překrucovaný* in *Národní práce*. 1939. ANM. f. Slavík. k. 3., inv. č. 290.

III. Historik starších českých dějin

III.1. Vývoj českého národa

Slavík odmítá úzce vymezené pojetí dějin, kdy se připomínají pouze významné činy panovníků a stručně přibližují tehdejší poměry v politické, hospodářské a kulturní oblasti, kdy je kladen důraz na to, co národ vykonal, aniž by se dostatečně zhodnotil jeho vnitřní společenský vývoj ve spojení s vývojem celoevropským. Uvědomuje si, jak je pro menší státy důležité sblížení s jinými národy a právě z této širší perspektivy chce podat obraz českých dějin.

III.1.1. Slované na našem území

Upozorňuje na rozdílné názory panující v otázce příchodu Slovanů na naše území. Jedna část badatelů spojuje jejich příchod s odchodem germánských kmenů, jiná dokonce až s Avary, kteří v průběhu šestého století obývali území při středním Dunaji a měli právě svojí přítomností zapříčinit posun Slovanů. Slavík se přiklání k názoru třetímu, že obývali naše území už mnohem dříve, ještě před Kristem. Z této doby máme zprávy o přítomnosti keltských kmenů Bojů a v prvních stoletích po Kristu se zde měli vyskytovat germánští Markomané, což ale nemusí vylučovat poslední jmenovaný názor. Z jiných oblastí z této doby máme zprávy o přítomnosti více kmenů na jednom území, přičemž je mezi nimi uplatněna kmenová superpozice, kdy jeden kmen je nadřazen druhým. Vzhledem k tomu, že od šestého století máme zprávy o rozsáhlých slovanských územích ve velké části střední Evropy, zdá se velice nepravděpodobné, že by se až do té doby tísnili na svém původním chudém a bahnitém území mezi Karpatami, Vislou a Dněprem. Navíc by jistě takto početné obyvatelstvo za několik století svého pobytu zanechalo bohaté archeologické nálezy, které zde ale nejsou doloženy.

V 7. století nám franská Fredegarova kronika přináší zprávu o mocné říši Slovanů v sousedství Bavor. Jednalo se o svaz kmenů vedený franským kupcem Sámem. Skutečnost, že v čele stál kupec není až tolik zarážející, musíme vzít v potaz nebezpečnost tehdejších cest, kdy osobní a majetková bezpečnost byla pro velkou část Evropy prakticky neznámým pojmem. V takovéto situaci musel být vedle kupce také ozbrojeným válečníkem. Výstižně postavení této říše v české nejstarší historii vyjádřil Palacký: „*Sámova říše zasvítla jako meteor do úplné historické tmy, která v našich zemích trvala až do 9. století.*“⁵⁸ Další zmínky o situaci slovanských kmenů na našem území nám zprostředkovávají až franské zprávy o pádu avarské říše. První taková poznámka z roku 791 uvádí, že se Karel Veliký vracel z výpravy právě naším územím. Zdá se velice nepravděpodobné, že by se

58 SLAVÍK, Jan. *Počátky českého národa*. 1. vyd. Praha: Pokrok, 1940. s. 9.

vracel neprostopnou krajinou, zvolil by si nejschůdnější cestu, tedy cestu vedoucí kolem Dunaje. Z údajů lze tedy odvodit, že česká sídla v této době sahala až k území Dunaje.⁵⁹ Z roku 805, v souvislosti s vpádem franských vojsk do Čech, máme první písemné zprávy o českém středisku – hradu Kamburku, jehož polohu se nepodařilo zjistit. Po smrti Karla Velikého jsou Čechy řazeny mezi kmeny, které byly poplatné franské říši, ale během pozdějších sporů se tento závazek uvolnil. V tehdejších pramenech jsou české kmeny označovány latinským výrazem Boheimi, se slovanským označením Češi se můžeme setkat až od 10. století. O Moravanech se z písemných pramenů dozvídáme už o sto let dříve, nacházeli se na křižovatkách významných obchodních cest a projevoval se zde větší vliv jižní vyšší kultury a křesťanství.

Slavík si všímá, že v době vzniku českého státu sjednocením menších slovanských kmenů dochází k podobnému procesu i na jiných místech, vzniká řada dalších slovanských (např. polský, ruský a chorvatský) a také německých států. Pokud se badatelé touto shodou zabývali, připisovali jí výhradně působení křesťanství, které sebou přinášelo také římské prvky státnosti. Nepopírá, že mělo veliký vliv na administrativní výstavbu těchto států, ale zároveň si uvědomuje, že k sjednocování docházelo ještě před působením křesťanství. Na utváření těchto sjednocených států se podílel v první řadě hospodářský pokrok. Výhradně naturální hospodářství postupně ustupuje, dochází k specializaci výroby, která obnášela zvětšení obchodního prostoru. Na příkladu Sámovy říše vidíme, že k sjednocování mohlo také docházet za účelem obrany před mocným sousedem, ale aby takové kmenové spojení mohlo být trvalé, musela zde být právě potřeba hospodářského pohybu na větším území.⁶⁰ Tehdejší panovník vnímá stát především jako svůj majetek, pokud se rozhodne pro ochranu jeho obyvatel před nepřáteli, dělá to proto, že je vnímá jako svůj zdroj příjmů.

III.1.2. Vliv křesťanství

Přijetí křesťanství nebylo spojeno pouze se změnou náboženských představ, ale mělo dalekosáhlé důsledky. Přízeň si u polodivokých kmenů nezískávalo ani tak křesťanskými náboženskými myšlenkami, ale především užitek, který přinášelo. Na rozvoji středověkých monarchií mělo veliký podíl právě křesťanství. U germánských, slovanských i jiných kmenů docházelo spolu s pronikáním křesťanství ke sjednocování, hlavními iniciátory byli právě ti kmenoví vůdci, kteří přijali křesťanství mezi prvními. Církevní organizace se v mnoha případech stala předobrazem pro organizaci politickou.

Během sporů o rozdělení moci ve franské říši její náboženský a politický tlak na jiné kmeny povolil. Uzavřením verdunské smlouvy dochází opět k obnovení jejího vlivu, což pocítilo i 14

59 SLAVÍK, Jan, pozn. 58, s. 10.

60 SLAVÍK, Jan. *Český národ za květu feudalismu*. 1. vyd. Praha: Pokrok, 1940. s. 48.

českých kmenových náčelníků, kteří byli přinuceni v Řezně přijmout křest a tím také franskou svrchovanost. Tento opětovný tlak se projevil také ve výměně moravského knížete Mojmir za Rostislava. Na příkladu franské říše si můžeme povšimnout úzkého vztahu mezi šířením křesťanství a prosazováním politického vlivu. Z tohoto důvodu se Rostislav přiklání k věrozvěstům z byzantské říše – Konstantinovi a Metodějovi. Následně dochází ke sporu mezi bavorskými biskupy a již zmíněnými věrozvěsty. Do tohoto sporu se promítají také zájmy papežské stolice, její postoj k slovanskému liturgickému jazyku se odvíjel od jejího aktuálního vztahu k řecké církvi. Bavorští kněží obhajovali svoji pozici poukazem na to, že na tomto území působí již nejméně padesát let. Pozici slovanských věrozvěstů výrazně posílil zájem Říma na vytvoření diecéze v Podunají, která by byla podřízená přímo Římu, a ne franské říši. Řím v této době pocítil možnost rozkolu, který vyhlásil cařihradský patriarcha Fotius, ten opět nebyl vyvolán primárně náboženskými důvody, ale změnou politických a společenských poměrů. V této atmosféře byl Řím ochotný k ústupkům, které byly po dlouhá staletí nemyslitelné, Konstantinovi a Metodějovi svoluje k liturgickým ústupkům v naději, že se podaří zachovat jednotu církve. Římská církev sice už v minulosti na západě tolerovala různé obřady – např. ritus španělský, irský a skotský, ale vždy byla zachována jednota liturgického jazyka. Mezi historiky se vedou spory o rozsah těchto ústupků, zda bylo dovoleno sloužit ve slovanském jazyce celou mší. Bez ohledu na skutečný rozsah ústupků se slovanská liturgie na Moravě nejen ujala, ale také se rozšířila do Čech. Bavorští kněží mimo jiné Metodějovi vyčítali, že se odklonil od tehdejšího platného učení. Na rozdíl od Říma, který zastával názor, že Duch svatý vychází z Otce a Syna, on uvádí pouze Otce. Toto pojetí přijímá také Svatopluk, vzhledem ke své mohutné říši nepocíťoval politické nebezpečí ze strany bavorské církve. Ale přiklání se k latinské liturgii, jejíž nepřilíš vzdělání kněží na něj nekladli takové nároky v oblasti křesťanské morálky, dokonce dopustil, aby po Metodějově smrti byli jeho žáci z Moravy vyhnáni. Usídlení Maďarů na konci 9. století v dunajské nížině mělo zásadní vliv na situaci Slovanů, zapříčinili mimo jiné rozpad velkomoravské říše, ke kterému muselo dojít na základě studia tehdejších letopisů mezi lety 904 a 906. Těžiště státu nejzápadnějších Slovanů se přesouvá z Velké Moravy do Čech. Západní Slované ztrácí přímý kontakt s jižními Slovy a také rozvinutou byzantskou kulturou.⁶¹

III.1.3. Pozvolný přechod od pohanství ke křesťanství

Do staroslověnské legendy os. Václavovi, která byla v Čechách napsaná ještě za vlády Boleslava I., už pronikly první bohemismy, tedy česká slova, která se neobjevovala v církevní slovanštině nebo se používala v zcela jiném smyslu. To můžeme doložit na užití slova milovati, které ve

61 SLAVÍK, Jan, pozn. 58, s. 20.

staroslověnštině znamenalo smilovat se, ale v již zmíněné legendě je tohoto slova užito v dnešním významu. Také se zde poprvé vyskytuje kmenové označení Češi a název jejich hradu – Prahy. Na základě vymezení hranic panství Slavníkovců v Kosmově kronice, které mělo zahrnovat menší polovinu Čech, lze podle Slavíka oprávněně usuzovat, že v desátém století byli české kmeny sjednoceny pod dvě knížecí centra - Přemyslovců a Slavníkovců.

V desátém století byly Čechy tvořeny neprostupnými lesy a bažinami, půdy vhodné k obdělávání a obývání zde nebylo mnoho. Obdělávání půdy se v této době považuje za méně prestižní než lov a chov, proto bylo určeno především ženám, starcům, dětem a otrokům. Otroků zde ale nebylo mnoho, z velké části byli tvořeni zajatci, dále také osobami, které se zadlužily nebo byly odsouzeny za zločin. K jejich nárůstu vedl rozvoj zemědělství, které potřebovalo na obdělávání půdy další pracovní síly. Dokonce i křesťanská církev v počátcích využívala práce otroků. Kristiánova legenda uvádí, že mezi dary, které dával sv. Václav církvi, byli i otroci.⁶² Za vlády Boleslava I. byla většina osad i hradišť dřevěná, výjimkou byla Praha, což dokládá i dobový zápis arabsko-španělského posla Ibrahima ibn Jakuba.

Slavík upozorňuje na to, že daleko obtížněji získáme představu o tehdejší společnosti a politickém životě, protože do ní často bezděčně vkládáme pojmy a myšlenky, které byly cizí i vládnoucím skupinám. Je to do značné míry způsobeno i charakterem tehdejších pramenů, jejichž autory byli bez výjimky křesťanští kněží, kteří byli ovlivněni římským pojetím státu. Ačkoli se jednalo o principy platné už ve starověku, byly v mnohém bližší modernější době než desátému století v Čechách. Otázka nástupnictví je i v Boleslavově době řešena v panovnickém rodě, ale nejednalo se o samozřejmost, s nástupnictvím museli souhlasit kmenoví předáci.

Násilnost této doby a jen velmi pozvolné působení křesťanských myšlenek dokazují činy českých panovníků v 10. a 11. století. Vedle sv. Václava, který se sám stal obětí bratrovraždy, bychom jen velice obtížně hledali panovníka, který se nedopustil násilí na některém svém příbuzném nebo alespoň na členovi své družiny. K tomu, aby křesťanské myšlenky mohly více ovlivňovat myšlení lidí bylo nutné, aby církev upevnila své postavení v zemi, aby se i zde uplatnila dokonalejší církevní organizace, tyto podmínky v době sv. Václava ale ještě splněny nebyly. Svatý Václav má pro církev především výchovnou funkci, měl být křesťanským předobrazem vládce a člověka obecně. Klíčovou osobností pro rozvoj křesťanské církve u nás byl Boleslav II., který významně přispěl k rozšíření církevní organizační sítě. Bylo zřízeno biskupství podřízené mohučskému arcibiskupství, které z důvodu veliké vzdálenosti nemohlo tolik zasahovat do místních církevních záležitostí jako blízké Řezno. Každé církevní středisko přinášelo jeho zakladateli i hospodářský

62 SLAVÍK, Jan, pozn. 58, s. 25.

zisk. Germánské a ruské národy se mohou při zkoumání doby, kdy docházelo k přechodu od pohanství ke křesťanství opřít o dobové písemné doklady, které v našem prostředí nenalezneme.⁶³ Jedná se především o tzv. zákony barbarské (legos barbarorum), které dokládají zvláště snahu církve nahradit germánské právní zvyklosti dokonalejšími zvyklostmi římskými, a v ruském prostředí o Ruskou pravdu. Ale k podobným účelům u nás posloužilo na začátku 11. století ustanovení Břetislava I. a biskupa Šebíře určené českému vojsku při vyzvedávání ostatků sv. Vojtěcha z Hnězdna. Slavík tomuto ustanovení připisuje veliký význam, považuje ho za rázný krok k prohloubení křesťanských představ o výkonné moci státu a církve.⁶⁴ Lidé se měli v případě rozporů odklonit od pohanských zásad, kdy nápravu křivd brali do vlastních rukou. Funkci soudce měl zastávat hradní místodržitel a žalobcem měl být kněz hradního okresku, z tohoto rozdělení je patrné, že v počátcích církev propůjčuje státní správě své funkce, aby s jejich pomocí mohla změnit staré z velké části ještě pohanské řády. K účinnému boji s pohanskými zvyklostmi byla ale zapotřebí rozvinutá administrativa, ta se začíná formovat až v průběhu 11. století, proto proti pohanským náboženským obřadům rázně zakročil až Břetislav II. Ani poté pohanství nemizí úplně, v odlehlých částech země přetrvává po celý středověk.

I v společenských rádech, politickém zřízení se střetává pohanská tradice a křesťansko-římský řád, který se prosazuje ale jen velmi pozvolna. Je dodržováno uspořádání, kdy se členové panovnického rodu opírají o družinu bojovníků. Často to byli právě členové těchto družin, kteří v touze po zlepšení svého postavení podněcovali příbuzné vládnoucího knížete ke vzpourám. Po případném svržení knížete utrpěla i jeho družina, nezřídka byli zavražděni a jejich posty a majetek zabrala družina nového vládce. S rozvojem křesťanství se tato praxe postupně umírníuje. Poté, co Přemyslovci ovládli všechny kmeny v Čechách, dosazovali na přední místa u porobených kmenů členy své družiny, kteří byli většinou z českého kmene, což napomohlo k tomu, že se jako Češi začínají označovat všechny kmeny ovládané knížetem. Kníže od porobených vybíral dávkou, která je měla uchránit od násilí a bezpráví z jeho strany. Slavík jako doklad tohoto počátečního stavu uvádí název nejstarší všeobecné daně – pribut pacis, daň pokoje. Dávkou, která je spojena s péčí knížete o bezpečí lidu, se má stát až později. Upozorňuje na to, že nemůžeme při studiu této problematiky vycházet pouze z nejasných údajů v domácích pramenech, ale musíme vzít v potaz problematiku nejstarších dávek i u jiných národů. Doklad povinnosti podrobených kmenů platit daň za mír nachází zvláště v nejstarších ruských letopisech. Až křesťanství zprostředkovalo představu státu, kde panovník pečuje o své poddané vnitřní soudní a policejní správou a poddaní zase

63 SLAVÍK, Jan. *Počátky českého národa*. 1. vyd. Praha: Pokrok, 1940. s. 34.

64 SLAVÍK, Jan, *Počátky českého národa*, s. 35.

přispívají na chod státní administrativy.⁶⁵ Ale uvedení představy nové státní správy do praxe bylo velkým problémem, takže zde stále vedle sebe přežívají dvě rozdílné koncepce společenského zřízení. Slavík nevidí jako hlavní příčinu nejasností o podobě správy z tohoto období v nedostatku písemných správ, jak tomu bylo u některých badatelů. Varuje před přenášením představ moderního státu do doby, kdy ještě mnohé jeho předpoklady nebyly uskutečnitelné. Např. prvotním znakem státu nebylo území, ale kmenový kolektiv, což prozrazují i nejstarší české prameny. Politický útvar se neoznačoval geograficky, ale podle příslušného národa, např. v pramenech se neuvádělo v Čechách, ale v Češích.⁶⁶ Pokud tedy stát není spojen s představou jasně ohraničeného území, nemůžeme čekat jasné rozdělení do správních středisek. Dokonce ani sídlo panovníka nebylo po dlouhou dobu pevně dané, což souviselo s naturálním hospodářstvím, kníže a jeho družina přicházeli tam, kde měli připravené zásoby vybrané od místních obyvatel. Členové jednotlivých družin se také necítili vázání k zemi, ale ke svému vůdci.

Němci na naše území přicházeli zejména jako duchovní, vedle náboženských záležitostí se podíleli také na tvorbě společenské a státní organizace. Pokud chtěli panovníci rozvíjet římský kulturní směr museli přijímat duchovní z jiných zemí, domácí lidé byli zatíženi pohanskými tradicemi. Prvními biskupy se proto, s výjimkou Vojtěcha Slavíkovce, stávají převážně Němci. Stávají se poradci knížat i v nenáboženských otázkách. „*Panovníci měli oddanější biskupy v cizincích, kteří neměli oporu v domácím příbuzenstvu a za celou kariéru byli vázání knížeti. To, co vidíme později při zakládání českých měst, dalo se již v starší době při prohlubování církevní organizace. Panovníci měli spolehlivější oporu v cizím živlu, podporovali jej, vyzvedávali na přední místa a tím bezděčně množili německý živlu v zemi. Český živlu, ať duchovní, ať šlechtický záhy pozvedá proti tomu protest.*“⁶⁷ Poté, co se vytvořilo české duchovenstvo, dostávají se s cizinci do sporu, už je nevnímají jako učitele, ale jako cizí osoby, které jim zabírají důležité posty, jako první prosazují národní zájmy. Představitelem této skupiny byl také Kosmas, který na jedné straně prosazuje odchod Němců, ale na druhé usiluje o přátelský vztah naší malé země s Říší německou.

III.1.4. Vymaňování se církve ze světského vlivu

I když křesťanství hlásalo rovnost všech lidí před Bohem, stávali se po příchodu k barbarským národům i církevní hodnostáři majiteli otroků, vedlo je k tomu tehdejší naturální hospodářství, byly jim k obživě přidělovány statky, na kterých pracovali nesvobodní. Hlavním zdrojem jejich příjmů byl desátek placený věřícími. Vlastnictví církevních institucí, které sloužily i jako hospodářské

65 SLAVÍK, Jan. *Počátky českého národa*, s. 40.

66 SLAVÍK, Jan. *Počátky českého národa*, s. 44.

67 SLAVÍK, Jan. *Kronikář Kosmas a jeho poměr k Němcům* in *Přednášky v čs. rozhlase o českých dějinách a Rusku*. 1945. ANM. f. Slavík, k. 2, inv. č. 41, s. 5.

podniky, bylo přisuzováno jejich zakladatelům, ten si také dlouho uzurpoval právo na jejich obsazování jím vybranými duchovními. Církev se postupně začíná vymaňovat ze služebního poměru k světské moci, svědčí o tom i to, že si vymohla naprostou pravomoc nad svými lidmi. Tomuto procesu bývá často přisuzováno narušení jednoty státu a odebrání pravomocí vládním orgánům. Je nutné ale vzít v potaz, že až křesťanství vštěpuje vladařům představu o jejich povinnostech zajistit v zemi mimo jiné osobní a majetkovou bezpečnost, ti ale své povinnosti přebírají jen velmi pozvolna.⁶⁸ Kněží ve svých kronikách a letopisech často vyzvedávali činnost panovníků ve prospěch nižších vrstev, což ale mělo často ke skutečnosti velice daleko. Církev dlouho tolerovala otroctví jako hospodářskou nutnost, později ale přispívá k jeho odstraňování a vytváření jednotné vrstvy poddaných. Stává se také oporou vládnoucí vrstvy, napomáhalo tomu učení, že vládní moc pochází od Boha a že odměna a trest za pozemské skutky přijdou po smrti. Jen panovník s velkou mocí jim mohl zajistit bezpečnost jejich majetku, vedle toho také opevňují kláštery a významní duchovní hodnostáři jsou doprovázeni vojenskou družinou. Jako doklad tehdejšího mimořádného postavení duchovních i v soudních záležitostech uvádí vyšehradský soudní proces, který byl veden proti osobám, které usilovaly o vraždu Soběslava.

Důkazem rostoucího vlivu církve je spor Přemysla Otakara I. a pražského biskupa Ondřeje, který s podporou papeže požadoval další osvobození církve od světské moci, jedním z hlavních témat sporu bylo odnětí církevních desátků světské vrchnosti. Slavík zdůrazňuje, že se nejednalo pouze o střet mezi duchovními a světskou mocí, ale měla být také nahrazena už zastaralá státní administrativa. Ondřejovy požadavky měly nepřímo přispět ke zlepšení situace obyvatel. Jak v Čechách, tak i v jiných evropských zemích přetrvává u prvních křesťanských panovníků theokratický ráz moci, který je pozůstatkem z pohanských dob, kdy byl světský vládce i nejvyšším knězem. Tento ráz se silně projevoval u římsko-německých císařů, ti do konce 12. století do otázek české církevní správy zasahovali mnohem více než papežové.⁶⁹ Na druhou stranu obsahuje život duchovních mnoho světských prvků, např. do začátku 13. století se mohli ženit, jejich celkový způsob života se příliš od života laiků nelišil. Biskup Ondřej po celou dobu sporu, a dokonce i po jeho pro něj úspěšném ukončení, projevoval obavu o svůj život a zdržoval se mimo svoji diecézi. Ale i navzdory uvedenému se v polovině 13. století setkáme s porušováním církevních výsad, dochází i k popravám duchovních z rozhodnutí světské moci. Z porušování církevních svobod jsou v mnoha případech obviňováni bývalí členové vládnoucí vojenské vrstvy.

Nemůžeme se domnívat, že církev v 10. století mohla od převážně ještě pohanských obyvatel vymáhat nějakou dávku, na to u nich neměla potřebnou autoritu, navíc jim chyběl návyk přispívat

68 SLAVÍK, Jan. *Český národ ve starším středověku*. 1. vyd. Praha: Pokrok, 1940, s. 57.

69 SLAVÍK, Jan, pozn. 60, s. 15.

na veřejné účely. Ve vývoji daňové morálky má církevní desátek důležité místo, jednalo se o první pravidelnou dávku. Z počátku byl také jako jiné dávky vymáhán násilím, na kterém se podíleli zejména svěští páni kostelů, později byla uplatňována náboženská hrozba, ti kteří nezaplatili měli být zasaženi Božím hněvem. Český panovník po několikaletém jednání uznává církvi nárok na celý desátek (dříve biskupská čtvrtina), ale na důsledné uplatnění tohoto slibu si církev musela počkat ještě sto let. Až v průběhu 13. století se duchovenstvo stává samostatnou vrstvou českého středověkého státu, přispělo k tomu vedle získání desátku také vyjmutí duchovních ze světské soudní pravomoci, zamezení světské vrchnosti dosazovat své kněze do církevních úřadů a prosazení celibátu.

III.1.5. Utváření šlechtického stavu

Na vzniku českého národa a státu se významně podílelo sjednocení slovanských kmenů za vlády Přemyslovců a pronikání křesťanství. Ale při prosazování nových vnějších myšlenek se musí také přihlídnout ke konkrétním podmínkám dané oblasti, nelze zcela ignorovat po staletí zde trvajících řády a zvyklosti, proto dochází k určité modifikaci těchto myšlenek, k ústupkům a přizpůsobování se nastalé situaci. Nejinak tomu bylo u křesťanství. Právě v duchovenstvu vidí Slavík nepřímý vzor pro utvářející se šlechtu jako zvláštní privilegovaný stav. Při studiu vzniku šlechtického stavu oceňuje především přínos sociologie, nenajdeme místo a dobu, kdy by se stavovské rozdíly neprojevovaly. Dochází k závěru, že šlechta se utváří ve chvíli, kdy ústřední vláda nemá dostatek schopných osob, aby lidem zajistila základní životní požadavky, tedy osobní a majetkovou ochranu. Je třeba zdůraznit, že pro tehdejší nižší vrstvy bylo zajištění bezpečnosti daleko důležitější než to, že se měli podřídit nově vznikající šlechtické vrstvě. Osobní svoboda pro ně neměla ani zdánlivě takový význam, jaký jí přikládáme dnes. Tato neschopnost státní administrativy zajistit obranu postihovala i zámožné jednotlivce, museli si ji zajišťovat sami. Stavěli opevněná sídla a k vlastní obraně se staví do čela místního obyvatelstva, dochází k drobení státu na menší panství.⁷⁰ Vojenská síla Přemyslovců sice stačila na ovládnutí ostatních kmenů, ale už ne na zajištění bezpečí obyvatel ve zvětšeném státu, projevila se nutnost dokonalejší administrativy.

Slavík se také zamýšlí nad tím, co to šlechta vlastně je. Upozorňuje na to, že někteří badatelé nerozlišují mezi dělením obyvatel na základě hospodářské síly a stavovské příslušnosti. Rozdíly v materiálním zajištění se projevují už u primitivních kmenů, rodoví náčelníci se dokázali ve své funkci obohatit a také měli možnost zajistit jako svého nástupce pokračovatele rodu, to ale podle něj ještě není předpokladem pro šlechtu. Postrádá zde vrstvu, která by měla své vedoucí postavení právně zabezpečené, k moci je mohli dovést různé okolnosti.⁷¹ Skutečný šlechtický stav vzniká až

70 SLAVÍK, Jan, pozn. 68, s. 12.

71 SLAVÍK, Jan, pozn. 68, s. 23.

v pokročilejších politických útvarech zvláště tam, kde ustupuje naturální hospodářství.

Za vlády Přemyslovců se lidé rozdělují na nepříliš početnou skupinu vládnoucích a vrstvu poddaných. V období posledních Přemyslovců se k nim přidává ještě střední vrstva, městský stav. Doboví kronikáři se příliš nezmiňují o důvodech, které vedly k tomuto rozvrstvení, z jejich mlčení Slavík usuzuje, že v této době ještě nejsou pevně ustanoveny rodové a úřednické třídy, chybí jasně vymezená administrativa. Zároveň ale také poukazuje na to, že společenské rozčleňování národa je dlouhodobým jevem, který je pro současníky obtížné zaznamenat. Jako zdroj vývoje společnosti nám mohou více než kroniky posloužit listiny, které nebyly primárně určeny k informování o historii, jedná se často o dokumenty zajišťující vlastnictví. Na základě pořadí jmen svědků si můžeme udělat představu o tehdejší společenské hierarchii. Na prvním místě je uváděn panovník, který je následován duchovními, poté zde figuruje světská skupina, v níž na prvním místě jsou uváděni členové panovnického rodu (bratři panovníka předcházejí jeho syny). Zatímco duchovní bývají souhrnně označováni jako kněžský stav, pro vyšší členy světské skupiny zde souhrnně označení až do začátku 13. století zcela chybí. Z výše uvedeného lze tedy jasně odvodit, že před 13. stoletím ještě šlechtický stav utvořen nebyl. Do té doby jsou v písemných pramenech od ostatních obyvatel odlišováni pouze přívlastky jako vznešení (nobiles), mocní (magnales) nebo nejlepší (optimales). Listinná svědectví jsou také dokladem toho, jak pozdě získává soudní moc pozici zvláštního úřadu.

Z 12. století máme doklad silícího sebevědomí části předáků. Vladislav II. přislíbil pomoc Fridrichovi Barbarossovi, na následném svolání předáků projevila jejich starší část nesouhlas s jeho jednáním, vytýkali mu, že se s nimi neporadil. Začíná se hlásit bohatá vrstva, která už nechce být pouhým služebníkem panovníka, ale chce se spolupodílet na rozhodování. Slavík upozorňuje na nepřesnost tvrzení, že do té doby byl panovník neomezeným vládcem, musel se ohlížet na postoj své družiny, především jejich čelních představitelů.

Slavík rozhodně zamítal názory, že rozdělení národa na šlechtu a poddané ve středověku představovalo krok zpět. Někteří badatelé se odvolávali na tzv. demokratické staroslověnské řády, myšlenku existence demokracie bez společenských rozdílů u starých Slovanů, ale Slavík vyvrací, takové uspořádání nemohlo v této době existovat. V době, kdy se nižší vrstvy snaží vymanit z područí šlechty, je zrušení jejího panství vykládáno jako návrat k svobodě dřívějších Čechů, Slavík i v tomto případě poukazuje na ovlivňování minulosti novějšími poměry a ideály.⁷² Je třeba si uvědomit, v jak obtížných podmínkách tehdejší lidé žili, zemědělské hospodářství ještě nebylo dostatečně propracované, takže v době neúrody často trpěli hladem, byli vystaveni častým útokům

72 SLAVÍK, Jan. *Český národ ve starším středověku*. 1. vyd. Praha: Pokrok, 1940, s. 38.

nepřátel. Podobu tehdejších poměrů se Slavík snaží ilustrovat na zprávách z bojů mezi Čechy a Poláky v 11. a 12. století. Docházelo k loupežným vpádům, při kterých nebyl zabavován jen majetek, ale také lidé, zejména děti a ženy, kteří se poté stávali otroky. V takovýchto podmínkách lidé rádi omezili svoji osobní svobodu za zajištění bezpečí a obživy. Rozdělení národa na šlechtu a poddané lze považovat za výsledek přirozeného vývoje, ostatně k podobnému procesu dochází ve všech středověkých státech. Když kníže nedokázal zajistit ochranu všech svých obyvatel, tak ji hledají u nejbližší vrchnosti. Jedná se opět o obecný jev, ke kterému dochází u všech středověkých států. V oblastech, které byly knížecímu vlivu nejvíce vzdálené, vznikají největší a nejtrvalejší šlechtická panství, v našem prostředí lze jako příklad uvést těžko přístupné jižní Čechy a panství Rožmberků. Slavík rovněž poukazuje na to, že tehdejší venkov ještě nemůžeme ztotožňovat se zemědělským obyvatelstvem, to je možné až od 13. století. Řada osob, která se živila zemědělstvím zároveň vyráběla řemeslné výrobky, jsme tedy ještě daleko od stavu, kdy jsou řemesla soustředěna ve městech. Na vesnicích se objevují i velice úzce specializovaná odvětví (výrobci misek, točiči misek, sedláři, uzdáři, řemenáři atd.).

Do otroctví se lidé dostávali nedobrovolným způsobem, jednalo se už zmíněné zajatce a osoby, které byly odsouzeny k trestu smrti, ale pod vlivem církve došlo ke změně jejich trestu, nebo o dlužníky, kteří se za svůj dluh zaručili vlastním tělem. Druhou skupinu tvořili lidé, kteří do otroctví (nesvobody) vstupovali dobrovolně, vedly je k tomu většinou dluhy a jiná břemena. Byly zde ale podmínky, při jejichž splnění mohli opět nabýt svobodu: pokud na své místo dosadili jinou osobu nebo vrátili pánovi zálohu na hospodářství. Toto dobrovolné vzdávání se svobody je jasným důkazem, že si tehdejší lidé osobní svobody příliš nevážili. Někteří dějepisci, uváděli, že výhradním zdrojem otroků byli zajatci, což ale jasně vyvracejí listinné záznamy, kde figurují převážně česká jména, zajatci byli ve většině případů prodáváni do zahraničí.

Je zajímavé, že už výběr jména mohl být příznakem vyšší vrstvy, marně bychom mezi nesvobodnými hledali jméno, které nosil některý člen panovnického rodu. Jména jako Boleslav, Svatopluk nebo Václav se i mezi vyšší vrstvou objevují jen výjimečně. Z jmen užívaných v panovnické dynastii je zřejmé, že jejím ideálem byl boj, vítězství a válečná sláva. Např. ve jménu Václav je podle Slavíka ztělesněn člověk toužící po větší vojenské slávě, podobný význam má také jméno Boleslav. I jméno jejich babičky Ludmily spojuje s bojem, má se jednat o ženu milující bojovníky. Pod slovem lid (lud) byl v té době zahrnut lid válečný, bojovníci.⁷³ U českých rodů, z nichž později vzniká šlechta, najdeme velice svérázná jména vycházející z jejich duševních ideálů, veliký vliv na utváření jmen má zvláště zuřivost, hněv a zápas. Marně bychom mezi nimi

⁷³ SLAVÍK, Jan. *Pracující třída na úsvitu českých dějin* in Přednášky v čs. rozhlasu o českých dějinách a Rusku. 1945. ANM. f. Slavík, k. 2, inv. č. 42, s. 3.

hledali ta, která odkazují k jakési lidskosti a humánnosti. Jména nesvobodných Čechů vycházela z jejich tělesných a duševních vlastností, z jejich zaměstnání nebo jsou často převzata od zvířat (Malík, Milovan, Vlček atd.) Najdeme zde i jména plná srdečnosti a ušlechtilosti, která bychom u dvou výše zmíněných skupin hledali jen velice obtížně.

Na otázku, jak vznikla česká šlechta můžeme v historii nalézt různé odpovědi. V době, kdy bylo obecně přijímáno Palackého tvrzení o slovanském demokratismu, panoval názor, že Slovanská společnost byla založena na rovnocenném principu a že feudální rozdělení společnosti k nám přišlo z Německa. Později se ale ukazuje, že slovanský demokratismus je jen romantickou iluzí, badatelé přejímají na tuto otázku německé modely. Jedna skupina odvozuje původ české aristokracie od staré rodové šlechty, která zde měla být vytvořena už před sjednocení kmenů Přemyslovci. Druhá skupina vidí její původ v úřednických rodinách, kterým Přemyslovci svěřovali správu státu. Objevuje se i teze, která spojuje tyto dva výše uvedené názory. Slavík je otevřeně kritizuje, vyčítá jim, že pracují s odvěkým pojetím státnosti podobně, jako se dříve pracovalo se slovanským demokratismem.⁷⁴ Jak už jsem uvedla, tak panovník neměl vždy ponětí o vladařských povinnostech, to získává jen velice pozvolna vlivem křesťanství. Ani poddaní nepovažovali vždy za samozřejmé přispívat na chod státu. Dále také upozorňuje, že otázka vzniku šlechty se nevyřeší pouhým odhalením, ze kterých skupin vznikla. Tím se odhalí pouze genealogická stránka problematiky, která se u jednotlivých národů liší. On ale klade větší důraz na obecné zákonitosti, které vedly k vytvoření stejné formy státní správy ve větších národních státech středověké Evropy. Ve všech těchto státech je nastaven systém, kdy panovník vládne šlechtě a šlechta vládne poddaným. Místo zkoumání původu šlechty by se měl klást větší důraz na sociologický výklad feudalismu. Vnitřní vývoj každého evropského národa od jeho počátků až do 19. století má podobu postupné přeměny jednotlivých vrstev od poddaných v občany.⁷⁵ Za poddané v tomto případě pokládáme ty, kteří jsou ovládáni panovníkem a nemají možnost podílet se na řízení státu. Naopak občané tuto možnost do jisté míry mají. Už ve středověku určité skupiny tento podíl získávají, jsou jimi: duchovní stav a později také šlechta. Postupně se představa o božím původu moci rozšiřuje z panovníka také na šlechtu.

V době, kdy dochází k výše zmíněnému sporu biskupa Ondřeje a krále Přemysla Otakara I., můžeme vyšší vrstvu označit na šlechtu, i když na vládě se spolupodílí až v poslední čtvrtině 13. století.⁷⁶ Tento politický kurs se objevuje už za vlády Přemysla, který jí tuto roli ve svých listech přímo přisuzuje. Během tohoto sporu šlechta vystupuje poprvé jednotně, v reakci na Ondřejem

74 SLAVÍK, Jan. *Český národ za květu feudalismu*. 1. vyd. Praha: Pokrok, 1940. s. 6.

75 SLAVÍK, Jan. *Český národ ve starším středověku*. 1. vyd. Praha: Pokrok, 1940, s. 7.

76 SLAVÍK, Jan. *Český národ ve starším středověku*, s. 44.

vyhlášený interdikt zasílají dopis papeži. Přemysl také vydává řadu nařízení, ve kterých stabilizuje jejich práva, tato nařízení jsou většinou známa pod označením Statuta Konráda Otty. Představují jeden z důležitých pramenů pro poznání vývoje společenského života, neboť nová nařízení jsou často negací skutků, které byly do té doby běžné. Jedním z klíčových bodů bylo usnesení, že „šlechta má nerušeně držeti všechny statky, jež měla v spravedlivém a nesporném držení od dob knížete Konráda Otty (1189 až 1191)“⁷⁷. Snaží se tedy vnést do tehdejších nejistých vlastnických záležitostí jistý řád.

Šlechtický stav u nás vzniká v průběhu 13. století, jedním z jeho hlavních znaků je dědičné zajištění politických a občanských práv.⁷⁸ Mezi nejdůležitější politická práva patřilo: možnost podílet se prostřednictvím stavovských shromáždění na řízení státu a soudní, policejní pravomoc nad místními poddanými. Právě ve 13. století tato práva panovník uznává a tím se stávají nezpochybnitelnými. Nejen práva a povinnosti činily rozdíly mezi šlechtickým stavem a ostatními obyvateli, Slavík také upozorňuje na rostoucí společenské a kulturní rozdíly. Vládnoucí třída se začíná více izolovat od ostatního obyvatelstva, svá sídla si staví na vyvýšených místech, kam mají jejich poddaní jen omezený přístup. Slavík zároveň ale konstatuje, že tento šlechtický stav je se všemi uvedenými právními znaky plně utvořen až po vymření Přemyslovců. V souvislosti nejen s tímto tématem upozorňuje na časté černobílé vnímání panovníka a šlechty, kdy je panovník vnímán jako jediný ochránce řádu a práva, kdežto šlechta představuje odstředivý prvek, který hledí pouze na osobní prospěch.

Za chybný označuje také názor, že s ustálením šlechtických panství dochází k rozdrobení státu a lidé ztrácí své národní přesvědčení. Je třeba si uvědomit, že i po sjednocení slovanských kmenů pod Přemyslovcí se zde projevuje značná roztříštěnost v rozložení obyvatelstva a rozdělení pozemkového majetku. Nemohlo dojít ani k oslabení národního přesvědčení, protože takové uvažování bylo tehdejšími lidem ještě zcela cizí a je opět výsledkem neadekvátního vkládání moderního pojetí státu do minulosti.

Odmítá rovněž tvrzení, že 13. a 14. století bylo pro selský lid jakýmsi zlatým věkem. K takovému závěru badatelé dospěli na základě jednostranného posuzování situace, kdy se omezili pouze na sledování výše platu a počtu robotních dní. Také velice zjednodušeně vnímají osobní svobodu, kdy jí přisuzují napříč dějinami stále stejný význam. K tomu, aby se mohlo ujmout vnímání svobody v dnešním smyslu, byl nutný propracovaný státní aparát, který by jednotlivci zaručoval svobodu, k němu měli ve starším středověku ale ještě velice daleko.⁷⁹ Sice ve 13. století

77 SLAVÍK, Jan, pozn. 75, s. 54.

78 SLAVÍK, Jan. *Český národ ve starším středověku*. 1. vyd. Praha: Pokrok, 1940, s. 50.

79 SLAVÍK, Jan. *Český národ ve starším středověku*, s. 68.

v souvislosti s přechodem od naturálního hospodářství k peněžnímu dochází pro poddané k jistému uvolnění, to ale podle něj ještě není důvodem k takto jednoznačnému tvrzení. Naturální dávky tím, že se ve srovnání s penězi hůře přepravovaly a měly omezenou trvanlivost, nutily vrchnost, aby byla s poddanými v bližším kontaktu. S nástupem peněžního hospodářství už takový blízký vztah není nutný, šlechta se tedy přesouvá do izolovanějších hradů.

III.1.6. Národní povědomí

Je prokázáno, že národní uvědomění se ve společnosti šíří postupně, tento pohyb postupuje od vyšších vrstev k těm nižším.⁸⁰ Nejprve byla zasažena šlechta a církve. Duchovní stav na rozdíl od jiných nebyl zatížen příslušností jen k vybraným skupinám obyvatel, což jistě napomáhalo utváření národního vědomí jako celku. Tento proces je někdy zpochybňován vzhledem k tomu, že duchovní byli součástí římské církve, Slavík ale naopak tuto skutečnost považuje pro utváření národního vědomí za příznivou. Osoby, které neměly možnost setkat se s obyvateli jiných států a jinou kulturou, jsou zpravidla méně národně uvědomělé. I když velkou část duchovních tvořili Němci, tak v církevních listinách jsou latinské termíny překládány do češtiny, ne do němčiny. Už za vlády Přemysla Otakara I. se setkáme s případy, kdy české výrazy jsou označeny za mateřské, ze zápisů je patrná jistá úcta k českému jazyku. Pro srovnání mohu uvést, že v listinách, které byly určeny měštům, jsou latinské termíny objasňovány výrazy německými. Šlechta 13. století vzhledem k častým německým jménům hradů a přísunu německých kolonizátorů bývá osočována z menších projevů vlastenectví než její předchůdci. Je sice faktem, že německou kolonizaci panovník i šlechta podporovali, to ale ještě podle Slavíka není dokladem poklesu vlasteneckého citění, dokládá to pouze to, že dnešní pojetí národního vědomí tehdy ještě neexistovalo. V té době ještě národní státy neexistovaly, nemůžeme tedy mluvit ani o národně politických idejích. Vytvořené feudální státy se téměř nikde nekryjí s národopisnými hranicemi⁸¹. Národní státy v moderním smyslu vznikají až koncem středověku, ve 14. a 15. století. Veliký význam na cestě za moderním státem měl podle Slavíka vznik měst a rozvoj v nich soustředěného peněžního hospodářství. Právě tyto podmínky umožnily panovníkovi získat určitou nezávislost na šlechtě, mohl si udržovat námeznou armádu a později také placené úřednictvo. Města, která byla původně převážně německého původu, začínají narušovat dojem šlechtické nepostradatelnosti. Šlechta tedy, i když původně volala Němce na svá panství a podléhala jejich kultuře, začíná zbrojit proti všemu německému. K podobnému procesu dochází i při pronikání českého obyvatelstva do měst. Zpočátku je němečtí měšťané potřebující pracovní sílu vítali, ale český živel se postupně rozvíjí a začíná pro ně představovat konkurenci, dochází tedy ke sporům. Nesouhlasí ani s tím, že přísun Němců ohrozil českou národnost. Zamýšlí

80 SLAVÍK, Jan, pozn. 78, s. 69.

81 SLAVÍK, Jan. *Nová kniha o soužití Čechů s Němci* in Sobota. 1934. ANM. f. Slavík, k. 2, inv. č. 132.

se nad tím, zda „*částečná germanizace nezabránila germanizaci úplně tím, že nová, vyšší kultura přinesla nové prostředky a zdroje národní síly*“⁸².

III.2. Svatý Václav a počátek křesťanství

Slavík si uvědomuje, že o době svatého Václava a o počátcích křesťanství u slovanských národů nemáme příliš mnoho potvrzených zpráv. Hlavním zdrojem informací o tomto období jsou pro nás legendy, pro něž nebylo pravdivé sdělení vždy prvořadé, chtěly především svým obsahem zapůsobit na věřící. I navzdory chatrné faktografické základně se těší nejstarší období našich dějin velikému zájmu. Uvědomuje si, jak jsou při studiu tohoto období důležité filologické znalosti, umožní ověření pravosti a stáří písemných památek. Zároveň ale odmítá, že by historik vybavený těmito schopnostmi byl schopen přinést obraz přechodu společnosti ke křesťanství. Usiluje o to, aby se upustilo od zastaralého způsobu práce, kdy se nerozlišuje mezi interpretací zpráv o faktu a interpretací faktu samotného. Opět upozorňuje na nutnost využít i poznatků z oblasti sociologie: „*Že k vylíčení průběhu nemoci nějaké historické osobnosti může být přizván znalec vědy lékařské, jenž pomůže odbornou znalostí, je našemu kritickému historikovi jasno. Že by při líčení společenských chorob, převratů organismu společenského, bylo třeba podrobnější znalosti těchto jevů sociálních, že právě tato znalost jevu může se uplatnit při ověřování konkrétního faktu, matně zafixovaného písemnou zprávou, většina historiků dnes nepokládá za věc své vědy.*“⁸³

Sociologii může být také velice nápomocná etnologie. Její poznatky o pronikání křesťanství k izolovaným kmenům Afriky a Jižní Ameriky v posledních staletích mohou posloužit i navzdory velké časové propasti jako srovnávací materiál k příchodu křesťanství do střední Evropy v raném středověku. Pozastavuje se nad tím, že slovanští historikové tyto postupy ve většině případů ignorují a raději se spoléhají na výklad nejistých pramenů.

Upozorňuje na to, že naše zprávy o přechodu společnosti od pohanství ke křesťanství pocházejí právě z rukou křesťanských, tedy od osob zainteresovaných na této změně. Podobně jako jiní zastánci společenských revolucí nemohou být zcela objektivní. Za provedenými změnami slepě vidí čisté ideje revoluce, mnohdy jim tedy uniká, že zde do značné míry zapůsobily o poznání pozemštější důvody, reálné zájmy lidí. Ti podle Slavíka neopouštějí pohanský polyteismus z nenadálého uchvácení vírou v jednoho boha, ale více je zaujaly kulturní vymoženosti, které s sebou její vyznavači přinášejí. Pro příchozí věrozvěsty bylo klíčové získat především vůdčí osobnosti společnosti, její ostatní členové je následovali. Tyto myšlenky dokládají i moderní etnologické poznatky. Vyvrací myšlenku, že lidé při prvním setkání s novou bohoslužbou měli

82 SLAVÍK, Jan, pozn. 78, s. 75.

83 SLAVÍK, Jan. *Svatý Václav a ráz počátků křesťanství u Slovanů*. 1. vyd. Praha: Pokrok, 1929. s. 4.

zájem na mši ve slovanském jazyce, protože tak byla pro ně srozumitelnější.⁸⁴ Přičemž potenciální noví křesťané měli problém porozumět užívaným církevním pojmům. V počátcích pro ně byly jednotlivé náboženské úkony důležitější než slova kněží. Dokonce čím byla pro ně pronášená slova méně srozumitelná, tím větší měly jednotlivé úkony a mše účinek.

Pravdivost informací obsažených v legendách můžeme podle něj posoudit na základě získaných sociologických znalostí, které jsou podloženy etnologickým výzkumem. Takto považuje za pravdivé zprávy ruských letopisů o přijetí křesťanství za vlády knížete Vladimíra. Toho vedla k přijetí křesťanství vidina sňatku se ženou z císařského rodu, jeho poddaní jej v přijetí nové víry oddaně následovali, což je zcela ve shodě s tím, co jsem uvedla výše. Podobným způsobem bychom měli pracovat s legendami, které hovoří o našem svatém Václavovi. Z důvodu nedostatku hodnověrných pramenů k této době nemůžeme uplatnit metodu srovnávání různých svědectví. Při posuzování informací o svatém Václavovi je pro něj důležitá podobnost s jinými historickými prameny, které se vztahují k osobám na přibližně stejné vývojové úrovni.

Údaje obsažené v Křišťanově legendě, které hovořily o tom, že Václav přílišným opilcům a osobám, které se stavěly proti jeho křesťanským ideálům, uštědřil několik ran, považuje Slavík za pravděpodobné. K tomuto závěru ho vedlo srovnání kulturní úrovně Čech v první polovině 10. století a doby ruského knížete Vladimíra v druhé polovině téhož století.⁸⁵ Vostokovova legenda, která měla být napsána nedlouho po Václavově smrti, dokazuje, že se Václav navzdory výše uvedenému bujarým pitkám nevyhýbal. Je zde záznam o tom, že se nechal Boleslavem zlákat na veselici plnou pití a odložil odjezd z jeho sídla. Při té příležitosti mu mělo být sděleno, že se ho Boleslav pokusí zabít, avšak on na ta slova nebral zřetel. Slavík dodává, že v nejstarším období dějin se vraždy často plánovaly právě při takovýchto příležitostech. Také upozorňuje na to, jak se církev snažila podobné akce spojit s významnými daty křesťanského kalendáře, Gumpoldova kronika se zmiňuje o údajném Václavově přípitku věnovaném sv. Michalovi archandělovi, ale takovéto podrobnosti nemáme možnost si nějakým způsobem ověřit. Ve Vostokově kronice se objevuje pasáž, která má do jisté míry vysvětlit Boleslavovu motivaci k vraždě, měl obavy, aby se také jeho bratr neodhodlal použít stejných krajních prostředků proti němu. Snaha takto se zbavit nepohodlných mladších bratrů se v 10. století i později objevuje velice často, Slavík to dokládá několika příklady: český Boleslav III. Ryšavý, polský Boleslav Chrabrý aj. Taková byla tehdejší morálka, knížecí bratři si nemohli být vzájemně jisti, že se ho ten druhý nepokusí zabít. Veliký vliv na situaci měla také knížecí družina, která s osobou knížete spojovala své osobní zájmy. Slavík nachází ilustrující příklad v ruské historii počátku 11. století: družina Borise Vladimiroviče se

84 SLAVÍK, Jan. *Svatý Václav a ráz počátku křesťanství u Slovanů*. 1. vyd. Praha: Pokrok, 1929. s. 5.

85 SLAVÍK, Jan. *Svatý Václav*, s. 7.

snažila přesvědčit svého pána, aby takto zasáhl proti svému staršímu bratrovi Svatoplukovi, ten ale tuto možnost zamítl. Následně ho jeho druhové opustili a Svatopluk ho dal zavraždit.

Nad samotným průběhem Václavovy vraždy se objevuje řada otazníků. Legenda uvádí, že poté, co byl Václav na cestě z kostela Boleslavem napaden a zraněn, našel v sobě ještě tolik sil, aby ho přemohl. Navzdory okolnostem se nad ním ale měl smilovat a ušetřit jeho život. Tuto verzi události považuje nejen Slavík za produkt nepravdivých zvěstí, které se začaly o zavražděném knížeti šířit brzy po jeho smrti. Takto popsaná situace je v jasném rozporu s tehdejší morálkou a sociologickými poznatky. Samotný původ této pasáže je zpochybňován, František Pastrnek⁸⁶ dochází k závěru, že několik slov z této části se v původní legendě vůbec nevyskytovalo. Je velice pravděpodobné, že celá tato část zmiňující se o Václavově nebývalé shovívavosti byla připsána až pozdějšími opisovači. Podobu, kterou dávají jednotlivým knížatům tehdejší legendy, musíme brát s rezervou, mnohdy je velice vzdálená skutečnosti. Jako příklad můžeme uvést prvního ruského křesťanského knížete Vladimíra, který i navzdory tomu, že byl otcovrahem a despotou, byl povýšen na svatého. Z uvedeného příkladu je zřejmé, co bylo považováno v takovýchto případech za určující, k tomu, aby byla osoba prohlášena za svatou, stačilo to, aby se podílela na rozvoji křesťanství. Tak tomu bylo zřejmě i u našeho sv. Václava. Ani ze způsobu Václavovy smrti nemůžeme určovat Boleslavův a Václavův charakter. Bratrovraždy byly u všech tehdejších dynastií velice běžné, proto nemůžeme říci, že zavražděný byl povahově lepší než vraždící. I Václav se mohl zachovat takovým způsobem jako Boleslav.⁸⁷

Václav je v legendách zobrazován jako na svou dobu nesmírně vzdělaná a křesťansky založená osoba. Ale je otázkou do jaké míry lze tyto údaje považovat za pravdivé. Legendy se snažily co nejdříve utvořit z Václava národního světce, který by pomohl církvi v boji s pohanstvím, které stále v zemi přetrvávalo, měl se stát vzorem hodným následování. O Václavově vzdělání staroslověnská legenda uvádí toto: „*I dala jej bába jeho Lidmila naučiti písmu slověnskému po návodu kněžském; i naučil se smyslu (jeho) dobře. Poslal pak (jej) Vratislav do Budče; i počal chlapec učiti se písmu latinskému, a naučil se (jemu) dobře.*“

„*I vložil Bůh takovou milost na Václava knížete, i počal pak rozuměti písmu latinskému, jako dobrý biskup nebo kněz, že když vzal řeckou knihu anebo slověnskou, přečítal (ji) zřetelně bez chyby.*“⁸⁸

Nejdříve byla zpochybněna Václavova znalost řečtiny. Když se zjistilo, že ve hlaholských (jihoslovanských) rukopisech chybí celá druhá část zmiňující se o Václavově jazykovém vzdělání,

86 Prof. PhDr. František Pastrnek (1853-1940) byl významným jazykovědcem, slovanským filologem a etnografem.

87 SLAVÍK, Jan. *O době knížete Václava* in Národní osvobození. 1935. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 310.

88 SLAVÍK, Jan, pozn. 84, s. 9.

tak ji Pastrnek prohlásil za pozdější vsuvku. První uvedená zpráva se sice v hlaholských rukopisech vyskytuje, ale je značně zkrácena. Úsek: „*I dala jej bába jeho Lidmila naučititi písmu slovanskému*“ považuje Slavík až za pozdější přípisek. Díky zmíněné větě působí Václavova babička, kněžna Ludmila, jako podporovatelka slovanské liturgie. Je tedy s podivem, že se o ní autor staroslověnské legendy vůbec nezmiňuje, zato detailně, a dokonce pochvalně mluví o Drahomíře. Naopak autoři latinských legend, kteří nesympatizovali se slovanskou liturgií, se o Ludmile zmiňují hojně. Slavík považuje za velice nepravděpodobné, že by tehdejší panovník podporoval jak slovanský, tak latinský jazyk. V této době římsko-německé duchovenstvo zaujímal k staroslověnskému negativní postoj a jazykové vzdělání bylo obecně spojováno s kněžími.⁸⁹ V nejstarších latinských legendách je pouze uvedeno, že Vratislav poslal Václava na učení do Budeče, o Ludmile a slovanštině se zde nepíše. Vzhledem ke zmíněným pochybnostem lze pouze tuto část ze staroslověnské legendy považovat za spolehlivou.

Pokud se z původní staroslověnské legendy odstraní zmínka o Ludmile jako podporovatelce slovanského jazyka, tak také zmizí jeden z argumentů, který měl dokazovat, že Kristián tuto legendu neznal a nemohla tedy být ani jedním ze zdrojů jeho díla. Slavík se právě snaží prokázat jaký měla vliv tato legenda na utváření Kristiánovy kroniky, což Pekař zpochybňuje. K tomuto účelu má Slavíkovi posloužit přenos Václavových ostatků a osud členů jeho družiny.

O přenosu ostatků máme k dispozici řadu odlišných zpráv. Podle staroslověnské legendy nechal Václavovy ostatky převézt jako jistou formu pokání Boleslav. Gumpoldova kronika⁹⁰ uvádí, že se na tom měli podílet Václavovi zastánci podnícení snem. Vše se mělo udát v tajnosti, obávali se Boleslavovi reakce. Slavík upozorňuje na pisatelovu neznalost místního zeměpisu, když uvádí, že během noci přenesli ostatky až do Prahy. Navíc jim cestu měl zkomplikovat rozvodněný potok, přenašeči se obávali, že se jim nepodaří dorazit do kostela svatého Víta, který nechal Václav vystavět, včas, a tak neuniknou Boleslavově trestu. V té chvíli, ale mělo dojít k zázraku, vůz s ostatky byl sám přenesen na druhý břeh, tak byli Václavovi věrní zachráněni. Legenda *Crescente fide* události líčí podobným způsobem, ale není zde uveden důvod, proč musely být přeneseny tajně, nezmiňuje se o strachu z Boleslava. To podle Slavíka podporuje názory, že se jedná o výtah z Gumpoldovy legendy. Kristiánova legenda zásluhu za přesun ostatků stejně jako legenda staroslověnská připisuje Boleslavovi, ale měla ho k tomu vést zpráva o Václavově snové výzvě. Poslední verzi události přináší Kosmas, také hovoří o Boleslavovi, uvádí ale další možný důvod jeho činu: nechtěl, aby se zázraky, ke kterým docházelo na Václavově hrobě, přisuzovali jeho bratrovi, proto přikázal převést ostatky do kostela svatého Víta.

89 SLAVÍK, Jan, pozn. 84, s. 10.

90 Gumpold byl italským biskupem z Mantovy, legendu měl v roce 980 na přání Oty II.

Mezi historiky má největší význam nejstarší ze zpráv, tedy staroslověnská legenda. V té se ještě tolik neprojevilily zvěsti, které se s postupem času kolem přesunu jeho ostatků začaly objevovat. Slavík se také zamýšlí nad tím, co je způsobovalo. Jako v jiných případech zde zapůsobil čas, který uvolňoval lidskou fantazii, ale také lidé, kteří žili v kulturnějším prostředí, těžko hledali zdůvodnění pro Boleslavovy kroky. Ten nechal nedlouho po spáchání vraždy, při roky poté, ostatky převézt do pražského kostela svatého Víta, kde byly slavnostně pohřbeny. Těmito kroky ještě více podpořil kult, který se kolem jeho bratra utvářel. Slavík si klade otázku, jestli Boleslavovo jednání je v souladu s tehdejší dobou. Upozorňuje, že se nacházíme v době, kdy stále převládají některé pohanské myšlenky, např. animistická představa o poměru k mrtvým, přetrvával strach před duchy zemřelých.⁹¹ Za takovéto situace jistě nedalo kněžím práci Boleslava o přesunu ostatků přesvědčit, pokud to mělo vést k usmíření duše zavražděného. Nemůžeme u Boleslava a jiných osob na podobné kulturní úrovni hledat takové morální hodnoty jako svědomí a výčitky, jak je známe dnes. Takže, abych se vrátila k položené otázce, podle Slavíka takovéto chování odpovídá tehdejší situaci. Gumpoldovi, který pocházel z křesťanského prostředí Itálie, bylo takovéto uvažování cizí, proto přichází s verzí tajného přesunu bez Boleslavova vědomí. Kristián spojuje pohled staroslověnské legendy a pohled Gumpolda. Naopak jen velice těžko můžeme přijmout, že Boleslav zaslíbil svého syna Bohu, jak se uvádí v Kosmově kronice, něco takového bylo v tehdejší ještě částečně pohanské době nepravděpodobné.

V Pekařově studii, která se zabývá postavou sv. Václava, dochází podle Slavíka k tomu, že ve snaze získat co nejvíce informací považuje údaje legend za skutečnost, čímž od historie směřuje k literární tvorbě. Dokonce i s údaji, které jsou v legendách z výchovných důvodů zjevně hyperbolizovány, má zacházet jako s fakty.⁹² Pekař na základě studia Kristiánovy legendy dochází k odvážnému závěru, že Václav byl ženatý a měl syna. Tento poznatek má podle něj dokazovat stáří tohoto díla, neprojevila se v něm ještě pozdější představa Václava jako asketického člověka. Údajnou oporu tohoto závěru nachází také u mladší slovanské legendy věnované svatému Václavovi, jedná se o nepřiliš doslovný slovansko-ruský překlad latinské Gumpoldovy legendy, do kterého její autor přidal i údaje z jiných zdrojů.⁹³ Slavík tento Pekařův názor v žádném případě nesdílí, upozorňuje na nespolehlivost oné výše zmíněné mladší legendy a především na Pekařovu nesprávnou interpretaci. Ukazuje, že ani v jednom z těchto pramenů nenajdeme část, kde by se hovořilo o Václavově sňatku. Pekaře k tomuto závěru přivedl nepřesný český překlad jedné věty v Kristiánovi, kterou si Slavík vysvětluje zcela opačným způsobem, je pro něj naopak dokladem

91 SLAVÍK, Jan, pozn. 84, s. 14.

92 SLAVÍK, Jan. *O době knížete Václava* in *Národní osvobození*. 1935. ANM. f. Slavík, k. 3, inv. č. 310.

93 SLAVÍK, Jan. *Staré a nové omyly v historii sv. Václava. I. Byl sv. Václav ženat?* in *Národní osvobození*. 1929. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 295.

toho, že Václav ženatý nebyl. Přičemž Slavík vycházel ze staršího, ale přesnějšího překladu této části: „čistotu zachovával, ač ctnost tato i u mužů ženatých byla řídká“⁹⁴. V druhém jmenovaném pramenu je vyličen příběh, ve kterém Boleslav se šlechtou na Václava naléhal, aby zplodil syna. Václav měl tedy vstoupit do vztahu, ze kterého se narodil syn, ale nikde není uvedeno, že by se měl oženit, dokonce je tento svazek popisován jako hříšný a nezákonný. Celá tato událost ale nezní příliš věrohodně a logicky, v té době ještě nebylo zajištěno synovi panovníka nástupnictví. Také si jen těžko můžeme takový Boleslavův postoj vysvětlit, snažil se získat bratrovu vládnoucí pozici, a při tom na něj měl naléhat, aby si pořídil potomka.

Dále se také Slavík zabývá otázkou, do jaké míry se na Václavově vraždě podíleli kněží. V Kristiánově legendě se hovoří o tom, že Boleslav požádal místní kněze, aby Václava nevpustili na ranní mši a ti měli uposlechnout. Slavík událost nezpochybňuje z hlediska dobové nemožnosti, naopak kněží tehdy podléhali rozkazům pána příslušné oblasti, ale udivuje ho, že o tuto verzi nalezneme pouze u Kristiána. Také zde figuruje lid, který měl případně Václavovi pomoci, ale v 10. století se takový lid na hradech nevyskytoval. Takto popsané události má také dokládat ilustrace z Wolfenbüttelského rukopisu Gumpoldovy legendy, na které má být zobrazena právě scéna, jak kněz znemožňuje Václavovi vstup do kostela. Je ale udivující, že o této kněžské akci zde není ani zmínka. Proč by tedy výtvarně znázorňovali něco, o čem se píše v jiné legendě? Zápis průběhu vraždy se u Kristiána a Gumpolda liší i v jiných ohledech, Gumpold uvádí, že k události došlo ne při Václavově příchodu do kostela, ale až po jeho odchodu.⁹⁵ Obraz si můžeme vykládat, ale i způsobem, který není v rozporu s obsahem díla, může znázorňovat kněze, jak Václava vyprovází při jeho odchodu, může představovat svědka události. Slavík si uvědomuje, že takto odlišné popisy události nemohly vzniknout ve stejné době, snaží se tedy odhalit, který ze zápisů je starší, původní. Navzdory tomu, že staroslověnská legenda je překládána v duchu Kristiána, považuje za původní druhou verzi. Překlad byl podle něj velice ovlivněn hluboce vžitou představou, že k vraždě došlo před bohoslužbou, tak je možné, že byli ochotni akceptovat větu: „*dostihl pak jej Boleslav ve vratech*“.⁹⁶ Plán vraždy v chrámových dveřích, když se oběť chystá vstoupit dovnitř, se mu nezdá příliš pravděpodobný. Stačil jediný krok a osoba se mohla zachránit, uvnitř bylo zakázáno prolévat krev. Tyto úvahy potvrzuje i hlaholský rukopis slovanské legendy, dokazuje, že k vraždě došlo až po Václavově odchodu, čím se také vyvrací podíl kněží na jeho smrti. Tuto úlohu jim prisoudili až pozdější autoři, protože potřebovali zdůvodnit Boleslavův útok.⁹⁷

94 SLAVÍK, Jan. *Svatý Václav a ráz počátků křesťanství u Slovanů*. 1. vyd. Praha: Pokrok, 1929. s. 20.

95 SLAVÍK, Jan. *Staré a nové omyly v historii sv. Václava. II. Účast kněží při boleslavské vraždě in Národní osvobození*. 1929. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 295.

96 SLAVÍK, Jan. *Svatý Václav*, s. 26.

97 SLAVÍK, Jan. *Svatý Václav*, s. 27.

III.3. Husitská revoluce

Slavík zastává názor, že při studiu husitství není možné vycházet pouze z dobových pramenů, ale je nezbytná znalost psychologie revoluce. Upozorňuje na to, že každá revoluce je zároveň občanskou válkou, do které jsou vtaženy různé skupiny, nemůžeme tedy vykládat bitvu u Lipan pouze jako střet umírněné části s radikály. Při hodnocení revoluce bychom neměli opomenout vývoj, ke kterému přispěla.

Česká společnost 19. století se ztotožnila s Palackého výkladem husitství jako vrcholu našich dějin. Husitství spojoval se začátkem reformace, která oslabilo moc církve, toto oslabení bylo podle něj nutné k pádu feudálního systému. Také mu přisuzuje vliv na rozvoj svobody myšlení a kultury. S výrazným pokusem o revizi přichází až Josef Pekař se svým čtyřsvazkovým dílem *Žižka a jeho doba*. V době, kdy Slavík vydává své dílo *Nový názor na husitství, Palacký či Pekař?* (1928), není ještě Pekařův *Žižka* zcela kompletní, vydal pouze dvě části. Slavík si všímá odvážného přístupu, který Pekař při sepsání této knihy prokázal: „*Ač tedy dílo není dosud dokončeno, již dnes je patrné, že Pekař v žižkovské literatuře strhl na sebe prvenství. Tak smělý a namáhavý pokus je v naší historiografii případem vzácným. Pekař odbočiv od drobečkového opravování a doplňování Palackého dějin, odvážil se přezkoumat základní názory na Žižku a Tábor konfrontací všech závažných svědectví tištěných, též částečně netištěných.*”⁹⁸ Slavík je ale toho názoru, že pouze studium pramenů je nedostatečné k vytvoření nového názoru na husitství, který by překonával přístup Palackého. K tomu je podle něj zapotřebí, aby historik znal teorii revoluce, revoluce jako sociálního jevu. Jiní historici se ale zmiňují především o tom, že na rozdíl od Palackého prameny známe lépe, máme k dispozici více dat. Pekař se snaží vyvrátit klady, které Palacký husitství přiřazoval. Popírá význam husitství v dějinách myšlenkového vývoje, odmítá spojení husitského hnutí s náboženskou reformací 16. století, zamýšlí se nad tím, jestli husitství středověk naopak neprodloužilo.⁹⁹

Už po vydání prvního svazku *Žižka a jeho doba* Václav Chaloupecký¹⁰⁰ sepsal o Pekařově knize referát, ve kterém bezvýhradně přijímá jeho názory a prohlašuje, že touto knihou je vyvráceno Palackého pojetí husitské doby. Ve svém referátu prohlašuje husitství a táborství za hnutí čistě středověká, odmítá jejich spojitost s reformací. Zároveň se staví proti tomu, aby byl husitský Tábor spojován s moderními demokratickými, socialistickými myšlenkami. Presentuje také zcela protichůdný názor na Lipany, než jaký šířil Palacký, představují pro něj bod, kdy se národ zbavil násilných radikálů a nekulturního táborství. Svým nekritickým a ukvapeným referátem nevědomky

98 SLAVÍK, Jan, *Nový názor na husitství. Palacký či Pekař?*. 1. vyd. Praha: Pokrok, 1928. s. 5.

99 SLAVÍK, Jan. *Husitská revoluce. Studie historicko-sociologická*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1934. s. 10.

100 Český historik, žák Josefa Pekaře.

poukázal na některé metodické slabiny Pekařova díla, upozornil na to, jak přítomnost ovlivňuje Pekařovo vnímání minulosti.¹⁰¹ Chaloupecký také přichází se zdůvodněním, jakým způsobem Pekař k novým závěrům dospěl, spojuje je se vznikem Československa. Dokud jsme byli součástí Habsburské monarchie a usilovali jsme o vytvoření samostatného státu, tak nám byla revoluční myšlenka prospěšná, ale nyní ji nahrazujeme myšlenkou státní. Slavík upozorňuje také na to, jak Chaloupecký mylně staví proti revolučnosti státnost, přičemž jejím protikladem je reakce. Upozorňuje i na další rozpor, Pekař nezměnil své názory na husitství pod vlivem československé samostatnosti, ale zastával je již dávno před ní. Ani tvrzení, že Lipany národu prospěly, se neobjevují až v posledních letech, ale jedná se o starou myšlenku protireformace, kterou odsunul výklad Palackého.

Slavík platnost Chaloupeckého slov důrazně odmítá, nejméně akceptovatelný je pro něj bod, že husitství je hnutím čistě středověkým. V knize upozorňuje na to, že je veliký rozdíl mezi tím, co hlásají revoluční hesla na začátku procesu a výsledky, které celé hnutí přinese. Myšlenky, ze kterých husitské hnutí vychází, jsou středověké, usilovali o to, aby se církev vrátila k původním křesťanským ideálům, což je také podstatou reformace. Husité byli přesvědčeni, že usilují pouze o tento návrat, ale my si na rozdíl od samotných husitů uvědomujeme, že měli v sobě také duchovní rysy přesahující jejich dobu, přesahující středověk. Hus si také touhu říci svoji pravdu vysvětloval středověkým způsobem¹⁰², my ale víme, že se u něj projevila novověká víra ve vlastní rozum.¹⁰³ Pokud byl středověký Tábor spojován s demokratiem a socialismem, tak to podle Slavíka nikdy nebylo bráno doslova. Neoznačení Lipan za tragédii přisuzuje opomíjení teorie revoluce a moderního historického poznání.

III.3.1. Hodnotící hlediska

Slavík nachází paralelu k vývoji Pekařova vnímání historie u Hippolyta Taineho¹⁰⁴. Pekař se také dříve k husitské revoluci stavěl více liberálně a v některých svých názorech měl blízko k Palackému, později se ale jeho postoj mění. Dříve nepochyboval o kladném působení husitství, neupíral mu vliv na rozvoj národního chápání, uvědomoval si jeho souvislost s počestvováním českých měst. S přibývajícím věkem ale tyto názory opouští a přibližuje se ke stanovisku, že husitské hnutí národ naopak poškodilo a přiblížilo jej k pobělohorskému vývoji.¹⁰⁵ Pekař se podle

101 SLAVÍK, Jan, *Nový názor na husitství. Palacký či Pekař?*. 1. vyd. Praha: Pokrok, 1928. s. 11.

102 Báľ se, aby se odvoláním pravdy provinil proti Bohu a nebyl uvržen do pekla.

103 SLAVÍK, Jan. *Nový názor na husitství*, s. 9.

104 Francouzský filozof a historik, v počátcích svého působení byl mírný liberál, ale pod vlivem vlivem událostí ve Francii se stal odpůrcem revoluce. Na základě velkého množství dokumentů vykreslil Velkou francouzskou revoluci ve velice negativním světle, později byly v jeho práci nacházeny nedostatky. Bylo upozorněno na to, že dával ve své práci účelně přednost dokumentům dokazujícím negativní stránky revoluce. Taine hlásal, že ke své práci přistupuje objektivně, ve skutečnosti ale psal pod vlivem nedávných událostí.

105 SLAVÍK, Jan. *Bezzubé husitství* in Sobota. 1930. ANM. f. Slavík, k. 2, inv. č. 143.

Slavík neliší od Palackého větší znalostí pramenů a objektivností, ale hodnotícími hledisky, se kterými přistupuje k historii. Na hodnocení historických pramenů má veliký vliv další vývoj a právě hodnotící hlediska doby, případně jiná hodnotící měřítka. Ze zápisů současníků doby husitské se nedozvíme nic o tom, jak husitství působilo na další historický vývoj. Každé dílo je ovlivněné dobou, ve které vzniklo, Palackého *Dějiny národa českého* i Pekařův *Žižka a jeho doba*. V hodnocení stoupence římské církve také nemůžeme očekávat pozitivní hodnocení husitské revoluce. Slavík jako Palackého hodnotící ideu vidí víru v pokrok lidstva, zamýšlí se také nad tím, co je hodnotícím kritériem u Pekaře. Žádnou takovou ideu u něj ale nenachází, snaží se pouze o vyvrácení té Palackého, snaží se na základě historických pramenů prokázat, že husitství bylo hnutím čistě středověkým.¹⁰⁶ I Palacký si byl vědom záporných stránek revoluce, ale více si cenil těch pozitivních, toho co revoluce přinesla. Kdežto Pekař hledí především na dočasná pasiva, hmotné ztráty, z ideálních hledisek lze jmenovat pouze víru v zabezpečení klidného národního vývoje.¹⁰⁷

Veliký rozpor mezi Palackého a Pekařovým pohledem na husitství spočívá vedle rozdílných hodnotících hledisek také v chápání středověku. Palacký vnímá středověk především jako politicko-společenský systém založený na spojení římské církve a světské moci. Úpadek středověku se má projevat tím, že se lidé vymykají z vlivu církve a dochází k postupnému rozkladu feudálního systému. Husité porážející vojska vyslaná římskou církví zpochybnili její autoritu.¹⁰⁸ Podle Slavíka nemůžeme husitské odvolávání se na výklad evangelia považovat za rys středověku, naopak ve středověku byl výklad možný pouze prostřednictvím církve. Středověký systém neumožňoval přemýšlet o náboženských otázkách, člověk měl slepě přijímat církevní nařízení, to co církve hlásala. Novověké rysy se u Husa projevují v setrvání na jeho přesvědčení, projevuje se zda víra ve vlastní rozum.

III.3.2. Světci husitství

Slavík také upozorňuje na to, jakým způsobem Pekař pracuje se svědectvími husitské revoluce, především se zprávami osob, které byly husitským hnutím poraženy. Nebere dostatečně v potaz, že jsou tato svědectví často velice přehnaná a nemohou revoluci správně posoudit. Pekař podle něj porušil platné pravidlo historické kritiky, že mají být při posuzování věrohodnosti svědectví nejdříve brána v potaz data, která lze podložit i jinými prameny. Proti této zásadě se měl Pekař provinít např. uznáním svědectví Václava z Jihlavy, písaře olomoucké městské knihy, pamětníka husitské doby. Ten se měl ve svém zápisu v městské knize zmínit o nárůstu kacířství v době

106 SLAVÍK, Jan, pozn. 101, s. 37.

107 SLAVÍK, Jan, pozn. 101, s. 50.

108 SLAVÍK, Jan. *Husitská revoluce. Studie historicko-sociologická*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1934. s. 19.

husitské a označit Žižku za holomka, zároveň ale uvádí, že si Češi Žižku zvolili za krále. Nesmyslným tvrzení o králi Žižkovi podle Slavíka jasně dokazuje, že toto svědectví je pro historické účely nepoužitelné. Je ale zároveň dokladem neinformovanosti o tehdejší dění. Velký nedostatek Pekařova Žižky vidí také v opomíjení toho, že revoluční násilí je vyprovokováno odpůrci revoluce. Na základě studia popravčích knih (rožmberské a jihlavské) se Pekař zabývá také Žižkovou minulostí mezi jihočeskými lapky a dává ji do přímé spojitosti s násilnostmi a způsobem boje Táborů.

III.3.3. Společné znaky revolucí

Pekař při sledování tábořské bojové strategie opomíjí její podobnost s jinými revolucemi. Slavík je přesvědčen, že podobnou technikou a surovostí boje se vyznačuje každá revoluce, na níž se podílejí nevzdělané masy. Podobné znaky jako u husitů se nachází u sociálních revolucí 14. století ve Flandrech a zvláště při selském povstání v Anglii. Pekař věnuje velkou pozornost Žižkově spojitosti s lapky, ale téměř opomíjí jeho působení ve službách polského krále v boji proti německému rytířskému řádu, které bylo Žižkovi podle Slavíka v dalších bojích užitečné více.

V důsledku nerespektování teorie revoluce se Pekař mylně domnívá, že příčinou revolucí je hospodářský a sociální útlak poddaných, jejich bída. Je tomu právě naopak, za vznikem lidových bouří a revolucí stojí zlepšení poddanského postavení. V důsledku rozvoje narůstá sebevědomí lidových vrstev, začínají si uvědomovat, že společným postupem mohou docílit nějaké změny. Zlepšení, ke kterému v jejich postavení došlo, jim postupně přestává stačit a chtějí více. V případě sociálních revolucí hraje tedy větší úlohu než bída materiální bída psychologická, kdy lidé nenacházejí u vrchnosti pochopení pro své další potřeby.¹⁰⁹

Čtrnácté století je obdobím hospodářského a kulturního rozvoje, dochází tedy k většímu množství sociálních bouří. Jako příklad můžeme uvést čtyřletou vzpouru rolníků a sedláků ve Flandrech, dnešní západní Belgii. Díky obchodu a průmyslu zdejší města velice rychle bohatla. V roce 1324 se flanderští sedláci a řemeslníci vzbouřili, nevedla je k tomu bída, ale touha po změně ve společnosti. Začali útočit na panská sídla, vrchnost učinila jisté ústupky, ale místo toho, aby takto bouře zastavila, motivovala je k další činnosti. Vznášejí další požadavky, rozpoutala se nelítostná válka. Řemeslníkům a rolníkům se podařilo zvítězit v několika městech a získat nad nimi vládu. Jednou z vůdčích postav vzbouřenců byl Mikuláš Zannekin, své následovníky motivoval tvrzením, že vrchnost porušuje staré řády. V tom Slavík vidí typický jev tehdejších revolucionářů, o lidských právech tehdy ještě neměli představu, tak se odvolávali na staré řády a evangelium. Vzbouřencům se podaří zajmout flanderského hraběte Ludvíka Neverského, kterého přinutili vzdát se vlády ve

109 SLAVÍK, Jan, pozn. 108, s. 28.

prospěch svého strýce. Flanderská šlechta se poté začíná organizovat a dovolává se pomoci u francouzského krále, ten z obavy, aby se povstání nerozšířilo až do Francie, zasahuje. Reaguje také papež, který nad Flandrami vynáší kladbu, povstalci útočili i na vysoké církevní hodnostáře. V roce 1328 u bitvě u Casselu bylo povstání potlačeno, Zannekin zabit. Druhému významnému představiteli Sigeriovi se podařilo uprchnout, později se pokusil o poslední odpor. V této události vidíme mnoho společných rysů s husitstvím, Slavík přirovnává bitvu u Casselu k bitvě u Lipan a v Sigeriovi vidí Jana Roháče z Dubé. Aby ilustroval skutečné důvody lidových povstání uvádí jako další příklad povstání Watta Tylera v roce 1381 v Anglii. Důvod opět nespátňuje v lidské bídě, ale v sebevědomí lidových vrstev, které se brání tomu, aby jim byly odebrány získané výhody, snaží se své postavení ještě posílit. Anglie byla morovou epidemií připravena o velkou část pracujících obyvatel, nedostatek pracovních sil umožňoval lidem klást si větší požadavky. Aby si vrchnost udržela pracující na svém panství snižuje své nároky, uděluje jim mnohé výhody, ale tento postup naopak napomáhá revolučnímu smýšlení.

Toto stanovisko potvrzují výzkumy i jiných revolucí. Maxim Kovalevskij¹¹⁰ ve své knize *Ekonomický vzrůst Evropy* na mnoha příkladech ukazuje, že právě zlepšení hospodářských poměrů vedlo k větším sociálním požadavkům a následným nepokojům. Přináší-li tedy Pekař důkazy o zlepšení situace poddanských vrstev, nevědomě vyslovuje důvody, které stály za vznikem revoluce. Pekař soudí, že husitské války vedly ke zhoršení postavení lidových vrstev, Slavík mu oponuje tím, že tomu tak je po válkách vždy, především to platí pro války občanské. To, jaký vliv měla husitská revoluce, můžeme zjišťovat až později, ne bezprostředně po válce. Několik desetiletí po husitské revoluci už o postavení sedláka soudí: „*V době, která se obecně, ale, jak za to mám, mylně, pokládá za počátek horšení selských poměrů stál společensky, hospodářsky i národně na výši, o které neměl sedláček z dobrých let Otce vlasti potuchy*“.¹¹¹ Při posuzování situace lidových vrstev se nemůžeme omezovat pouze na sledování financí a toho, kolik věcí si mohli koupit, ale musíme si také všimnout nárůstu jejich sebevědomí a pocitu osobní svobody. Staví se proti přísnému rozlišování na revoluce náboženské, sociální, politické aj. Každá revoluce je podle něj revolucí společenskou se sociálním dosahem. Náboženské revoluce, včetně té husitské, spojují různé sociální skupiny, přispívají ke sblížení venkovských, městských a šlechtických vrstev a tím v jistém směru napomáhají k formování národa.

Také Kamil Krofta si ve své knize *Žižka a husitská revoluce* cenil vlivu husitské revoluce na utváření národního povědomí. Jedná se o nejvšestranější kritiku, která byla do té doby o díle *Žižka a jeho doba* napsána. Právě tento historik, který je v posledních dvaceti letech vzdalován od

110 Ruský pozitivistický historik a sociolog.

111 SLAVÍK, Jan, pozn. 108, s. 24.

historických vědeckých kruhů řadou funkcí, přináší veřejnosti reakci na nové pojetí husitství.¹¹² Pekař husitství přisuzoval zcela protichůdnou úlohu, mělo napomoci rozdělení národa a tím jeho oslabení. Tuto knihu lze vnímat jako obhajobu husitství, obdobně jako dříve Slavík kritizuje Pekařovu práci s prameny, autor *Žižky* se podle něj nechal příliš strhnout dobovými svědectvími. Slavíkovy názory na husitství nepřijímal bezvýhradně, v mnoha ohledech s ním nesouhlasí. To se týkalo především bodů, u kterých bylo využito poznatků ze sociologie. Krofta odmítá, že by husitství přímo přispělo ke zhoršení postavení selských vrstev, poukazuje na to, že se jejich postavení zhoršilo i v zemích, kterým se revoluce vyhnula. Ale také nesouhlasí, že by jejich situace byla po husitských válkách lepší než dříve. Jeho nesouhlas si Slavík vysvětluje častou metodologickou chybou, kdy se k hodnocení využívá stále stejných měřítek, aniž by se přihlédlo k tomu, že se v historickém vývoji v mnohém změnila. Pekař údajné zhoršení situace selského stavu také zdůvodňuje tím, že po husitských válkách není podřízen církvi ale šlechtě, která toho od něj vyžaduje více. Toto zdůvodnění je podle Slavíka chybné, církve v této době nebyla progresivní silou, tím, že na poddaného neměla větší nároky, bránila jeho rozvoji.

III.3.4. Náboženské zdůvodnění husitství, jeho středověkost

V době, kdy politické a sociální řády jsou spojeny s křesťanstvím, musela každá revoluce, které je chtěla zpochybnit, mít náboženský základ. Revolucionáři hlásali, že usilují o reformu společnosti, která se zpronevěřila původním církevním zásadám, evangeliu. Marně bychom u nich hledali takové myšlenky jako změna společnosti ve jménu dalšího lidského pokroku apod., takové důvody jim byly ještě zcela cizí. Slavík nevnímá náboženství jako cíl těchto revolucí, ale jen jako podvědomý argument k uskutečnění společenských změn. I v tomto bodě se jeho a Kroftovy názory rozcházejí. Husitské hnutí je pro něj spíše sociální revolucí, která je zdůvodňována náboženským způsobem.¹¹³ Svě názory zdůvodňuje také tím, že kdyby skutečně byly tyto revoluce náboženské, muselo by se to po jejich skončení projevit. Mezi lidovými vrstvami naopak zájem o náboženství opadá. Nemůžeme tedy vnímat husitství jako náboženské hnutí, během něhož se objevují pokusy o sociální změny. V této době, kdy společenské řády jsou považovány za dílo Boha, nemohli revoluci zakládat na slovech o přirozených právech člověka. Upozorňuje na to, že mnozí historikové se dopouštějí té chyby, že zaměňují ideologické zdůvodnění revoluce s jejím hlavním cílem. Slavík se také zamýšlí nad tím, do jaké míry mělo Husovo počínání v sobě vedle náboženských motivů také motivy politické. Ty nejvíce vidí v jeho traktátu *O svatokupectví*, který byl podle něj více výzvou k omezení moci a vlivu církve než k její nápravě. Dokonce zde staví

112 SLAVÍK, Jan. *Kroftova obrana husitské revoluce I-II*. in Národní osvobození. 1936. ANM. f. Slavík, k. 6, inv. č. 315.

113 SLAVÍK, Jan. *Proti rasistickému středověku husitskou pohotovost* in Sobota. 1938. ANM. f. Slavík, k. 2, inv. č. 125.

světskou moc nad moc církevní když žádá, aby zasáhla proti svatokupectví. S nelibostí hleděl také na to, jak papež prodává církevní úřady často i světským osobám. Tím, že ve svém díle označuje za kacíře nejen toho, kdo svatokupectví provádí, ale i ty, co svatokupectví netrestají, lze neúčast na husitské revoluci vnímat jako hřích.¹¹⁴ Slavík rovněž poukazuje na to, že nemůžeme v době svatokupectví odsuzovat církev jako celek, lidem se v četných církevních střediscích díky kázáním dostává daleko většího poučení než před několika staletími, čímž v jistém smyslu vytváří pro reformátory jako Hus vhodné prostředí pro šíření svých myšlenek k lidovým vrstvám.¹¹⁵

III.3.5. Husitství proti šlechtě

V době vlády Václava IV. se vyšší šlechta, aby obhájila svůj vliv na správu země, formuje do uzavřeného panského stavu, tím se ale vzdaluje nižší šlechtě, která má velice blízko k rychle se rozvíjejícím městům. Mnoho příslušníků nižší zemanské šlechty bylo původem měšťany, kteří zbohatli a koupili si šlechtický titul. Svoji majetkovou krizi zemané často řešili vstupem do cizích služeb nebo působili jako žoldnéři, když se jim ale díky husitskému hnutí naskytla možnost získat podíl na církevním majetku, stali se zastánci husitské revoluce. Slavík v husitském hnutí přisuzuje největší roli revolučním městům, které si získaly podporu nižší šlechty a lidových vrstev. Poznává, že šanci na úspěch mají pouze ty revoluce, kterým se podařilo získat pro svou věc široké lidové vrstvy. Zároveň uvádí, že za každé revoluce se nejsnáze zaktivizují lidové vrstvy, protože jsou ovládnuty citem a nemají, co ztratit.¹¹⁶ Jak postupně nižší šlechta zjišťuje, že revoluce míří proti jejím zájmům, tak se od revolučních měst odvrací a přechází k původním protivníkům, panské šlechtě. Města ztrácejí podporu i lidových vrstev, kterým revoluce ještě nemůže tolik pomoci. Zjišťují, že revoluční města upřednostňují především své cíle, ztrácí tedy na revoluci zájem a přechází k lhostejnosti. Následuje neodvratitelný výsledek – revoluční města jsou poražena.

Mezi umírněnými a radikály nezdůrazňuje ani tak jejich rozdílný cit pro odpovědnost a zdrženlivost, ale rozdíly sociální a hospodářské. Jen velice obtížně bychom podle něj hledali v historii revoluci, kde chudé lidové vrstvy zastávaly umírněné názory a naopak bohaté osoby s výhodným postavením by volaly po radikální společenské změně. Nedomnívá se, že by chudé vrstvy vystoupily proti církvi, kdyby zde nebyla snaha o zlepšení jejich životního postavení. Upozorňuje na to, že umírnění mají ideově a hospodářsky velice blízko k vrstvám, proti nimž revoluce vystupuje. Je proto přirozené, že se myšlenkám revoluce vzdalují a snaží o smír s těmi, na něž husitství útočí. Tento jejich obrat ještě více podněcuje radikalismus druhé strany. Skupina tzv. umírněných svůj postoj odůvodňuje tím, že radikálové svými kroky ohrožují celou společnost, ale

114 SLAVÍK, Jan. *Husitská revoluce. Studie historicko-sociologická*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1934. s. 41.

115 SLAVÍK, Jan. *Husitská revoluce*, s. 61.

116 SLAVÍK, Jan. *Husitská revoluce*, s. 51.

ve skutečnosti se snaží pouze chránit své zájmy.¹¹⁷ Jako příklad tohoto postupu uvádí Čeňka z Vartenberka, který na začátku husitskému hnutí pomáhá, ale později se ocitá v Zikmundově táboře a uznává ho za svého pána, ačkoli zná jeho odmítavý postoj k husitství. Problém ale pro tuto českou šlechtu představoval fakt, že husitské hnutí zachvátilo i lidové vrstvy, poddané, na které se mohl šlechtic dříve zcela spolehnout.

III.3.6. Snaha o rozšíření husitského hnutí

Cesty husitů do sousedních zemí tzv. spanilé jízdy nepovažuje pouze za odvetu a snahu o smír, ale také za nástroj propagandy. Cílem bylo šířit husitské myšlenky a opozici proti římské církvi, za hlavního iniciátora tohoto postupu považuje Prokopa Holého.¹¹⁸ Výjezdy do zahraničí, především do Německa, měly na základě výsledků dosavadních střetnutí mezi husity a vojsky poslanými papežem dokázat, že Bůh není na straně římské církve. Tehdy byla válka vnímána jako Boží soud. Ve vyšších německých vrstvách si husitské hnutí podporu nezískalo, ale jinak tomu bylo u vrstev lidových, u kterých začalo hrozit nebezpečí vzpoury proti církevním představitelům. Radikální husité, ale začínají ztrácet podporu ve svém domácím prostředí. V každé revoluci se postupně objeví únava z neustálých bojů a touha po klidu. Války mají také veliký hospodářský dopad, dochází k ochromení zemědělství, obchodu, problémy nejvíce zasahují nižší vrstvy. Problém představovalo i zásobování husitských vojsk.

III.3.7. Táborský demokratismus

Pekař dokazuje, že v husitském táboře ještě neexistovala demokracie v dnešním slova smyslu, myslí si, že tímto způsobem vyvrátí tvrzení o táborském demokratismu. Slavík si všímá, že ve své knize často cituje Palackého nepřesným způsobem, stejně tak jeho prezentace Palackého názorů na táborský demokratismus je nepřesná. Pekař vykládá Palackého výroky o táborském demokratismu v souvislosti s tím, že zde nebyla společnost rozdělena do stavů. Této spojitosti se Slavík brání: „*Už pouhé mínění Palackého, že k táborům patřilo většinou zemanstvo, brání přiřítati mu představu, že by ustálený a vojensky ovládaný Tábor zavrhoval rozdíly stavovské*“.¹¹⁹ Palacký používá označení demokratický tábor jako protiklad k aristokratický. Uvádí, že k táborské straně patřila především města a drobná šlechta, kdežto k aristokratické pražské straně řadí pány a šlechtu vyšší. Slavík především zaráží, že se Pekař snaží zpochybnit táborský demokratismus tím, že prokáže feudální rozdělení na privilegované stavy. Měl by si být podle něj vědom, že některé změny nelze učinit ze dne na den, že potřebují čas. K tomu, aby byl Tábor označován jako demokratický stačí, že se zde objevovaly některé demokratické prvky, např. posílení sebevědomí a moci měst, aktivizace

117 SLAVÍK, Jan. *Husitská revoluce. Studie historicko-sociologická*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1934. s. 74.

118 SLAVÍK, Jan. *Husitská revoluce*, s. 92.

119 SLAVÍK, Jan, pozn. 117, s. 46.

lidových vrstev. Slavík už ale zarazí to, jak je demokratismus mezi historiky chápán. Spojují ho s dnešní představou, je pro ně hotovým pojmem. Náš historik považuje demokratismus za normativní pojem, je jakýmsi vzorem pro správu lidu.¹²⁰ Táboři nepopírali rozdělení společnosti na stavy, protože v té době šlo o nezbytnou věc. Stavovské rozdělení mělo správní charakter, kde každá třída měla vymezené určité povinnosti. Až v novověku, kdy se utváří rozsáhlá byrokratické administrativa lze šlechtu považovat za privilegovaný stav nemající téměř žádné povinnosti. Ve středověku hraje ale velice důležitou roli ve vojenské oblasti, zajišťuje obranu obyvatel svého panství. Proto se také lid během každé středověké revoluce snaží získat pro vedoucí pozice právě šlechtice, což dokládá i situace v Táboře, ani jeden hejtman nepocházel ze selského stavu. Za krok k demokratizaci společnosti lze považovat i přijímání pod obojí, které dříve napomáhalo vytvořit jakousi bariéru mezi duchovními a laiky, bylo dokladem jejich výjimečného postavení.

III.3.8. Význam svobody

Slavík se s Pekařem neztotožňuje ani v jeho vnímání důležitosti svobody v historii, kterou považuje pro člověka vždy za prvořadou. Slavík poukazuje na to, že mnohdy dali lidé raději přednost bezpečnosti a především hmotnému zajištění. Byly to tedy častěji hospodářské důvody než nařízení, které držely člověka na jednom místě. Jestliže se tedy na konci středověku objevují vládní nařízení omezující možnost pohybu, je to dokladem toho, že se bezpečnost zvětšila a lidé si mohli zajistit hmotné zabezpečení snadněji. To vše je způsobeno rozvojem měst. Slavík upozorňuje, že k tomu, abychom si učinili představu o situaci poddaných nestačí zjistit, kolik dní robotovali a jakou část odváděli vrchnosti. Velkou roli hrálo také to, jak uměli pracovat, proto je na tom lépe sedlák ze začátku novověku než ten ze středověku. Pracovitost, pracovní dovednost a pracovní kázeň nejsou původními vlastnostmi člověka. Umění pracovat je kulturním plodem velice dlouhého vývoje.¹²¹ Pekař se podle Slavíka rovněž mílí ve své představě, že národní uvědomění od svého počátku bylo zastoupeno u všech vrstev. Sociologické výzkumy, ale dokládají, že tomu tak nebylo, národní cítění se šířilo postupně od společenských špiček do měst a poté i na venkov. Ke sblížení těchto skupin velmi napomáhají náboženské revoluce, takto zafungovalo i husitství. Slavík si uvědomuje, jak veliký význam měla účast lidových vrstev na revoluci i pro další vývoj. Právě duševní probuzení nižších vrstev, které započalo husitství, umožnilo národu přežít i po bělohorských událostech, kdy je národ zbavován šlechty a měšťanstva.¹²²

120 SLAVÍK, Jan. *K otázce demokratismu v táborství* in *Národní obrození*. 1934. ANM. f. Slavík, k. 3, inv. č. 305.

121 SLAVÍK, Jan. *Z dějin pracovní kultury Slovanů* in *Přednášky v čs. rozhlase o českých dějinách a Rusku*. 1946. ANM. f. Slavík, k. 2, inv. č. 47.

122 SLAVÍK, Jan. *K lipanskému jubileu* in *Sobota*. 1934. ANM. f. Slavík, k. 2, inv. č. 153.

III.3.9. Důvody neúspěchu husitského hnutí

Podle Slavíka se na neúspěchu husitů nejvíce podepsalo původně nezamýšlené odsunutí šlechty, když husitství začalo ohrožovat i světské vládnoucí třídy. Poté už nebylo možné, aby husitství zvítězilo.¹²³ Husitské hnutí se nemohlo přesunout na jiné národy nejen z důvodu omezování moci šlechty, ale také proto, že mělo nacionální základ. Když husité vyháněli Němce z měst do říše, mohli jen těžko očekávat, že se jim je podaří svojí zahraniční propagandou získat. Moc šlechty byla omezena i navzdory tomu, že Hus a jeho následovníci feudální uspořádání a vedoucí postavení šlechty uznávali. Během husitských bojů, ale získávají velikou moc města, především Praha a Tábor. Šlechta začíná být omezována především prostřednictvím městských diktátorů – Jan Želivský, Jan Žižka a zvláště Prokop Holý. Jelikož se Čechy musely několik let bránit útokům ze zahraničí vzniká početné stálé vojsko, vznik takového útvaru představoval pro zemi také velikou zátěž, nastávají problémy se zajištěním jejich obživy. Ale především vpády polních vojsk do zahraničí přiměly basilejský koncil k vyjednávání s Čechy.

Pro odpůrce revolučních husitů bylo velikým problémem mohutné přilnutí lidových vrstev k požadavku přijímání pod obojí. Církev ale tvrdošíjně odmítala tento požadavek přijmout. Tím, že přijímání pod obojí bylo vyhrazeno pouze pro kněze, zvyšovalo dojem jejich posvátnosti, výjimečnosti v očích lidu. Římská církev si uvědomovala, jak prostí věřící lidé lpí na nějakém vnějším symbolu. Tento požadavek byl pro ně nebezpečný spojil konkrétností. Na rozdíl od ostatních husitských artikulů, tento se vztahoval na každého jednotlivce.¹²⁴ Po porážce u Domažlic basilejský koncil ustoupil a rozhodl se s husity vyjednávat. Usiluje o dohodu římských katolíků a umírněné šlechty na postupu proti Táborům. Ti si uvědomují si, jak lidové vrstvy lpí především na přijímání pod obojí, ostatní požadavky už pro ně nemají takovou důležitost. Prosazují přijetí kalichu, ostatní artikuly mají být schváleny pouze formálně.

Podle Slavíka není možné husitství vytýkat, že se odchýlilo od svého prvotního programu, je to podle něj jev, který je typický pro všechny revoluce. Pekař naopak uvádí, že zde se tato sociologická zásada o revoluci nepotvrdila, husité dosáhli toho, co si vytyčili, čímž má na mysli zbavení církve pozemských statků a moci, přijímání pod obojí. Slavík nesouhlasí, že by těmito dvěma body naplnili svůj program. Neměli v úmyslu omezovat své myšlenky pouze na Čechy a Pekařem zmíněné body vnímá pouze jako jedny z praktických důsledků husitských myšlenek. Požadavek kalicha nemohl patřit k hlavním požadavkům husitství už jenom proto, že se objevuje až později, v době, kdy už je Hus podrobován nátlaku, aby odvolal své učení. Odmítaně se také staví

123 SLAVÍK, Jan. *Husitská revoluce. Studie historicko-sociologická*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1934. s. 106.

124 SLAVÍK, Jan. *Husitská revoluce*, s. 97.

k Pekařově tezi o přijímání podobojí jako plodu mystického křesťanství z doby gotiky.¹²⁵

Revoluční násilí husitů vnímá jako reakci na činy jejich odpůrců, to je podle něj společné i pro jiné revoluce. Staví se proti tvrzením o chiliastickém blouznění v počátcích revoluce. Upozorňuje, že excesy a blouznění se v revolucích dostavují, až když jsou ohroženy, a to především zásahem ze zahraničí. Až v době, kdy Zikmund s křižáckým vojskem vtrhává do Čech a husitské hnutí opouští kališnická šlechta, začíná v lidových vrstvách působit agitace. Aby měla agitace úspěch muselo se užít náboženské formy, protože stále převažovala představa o božím uspořádání společenských řádů. Za vznikem teroru nevidí činy fanatických jednotlivců, ale snahy jejich odpůrců o zastavení revoluce. V době, kdy cítí, že je nebezpečí ohrožující revoluci zažehnáno, od teroru upouští.¹²⁶

Důkazem, že se husité při šíření svých myšlenek nechtěli omezovat pouze na Čechy může být jednání s papežským vyslancem o čtyřech artikulích, které mělo probíhat ve všech jazycích užívaných ve vojsku, snažili se takto propagovat své názory i v jejich řadách. Odmítá tvrzení, že už v roce 1420 mohli husité ukončit boje přijetím podobné dohody jako v Jihlavě v roce 1934 a výsledek by pro ně byl stejný. V tomto pohledu na husitství se podle něj ale zcela přehlíží skutečný trvalý přínos husitské revoluce. Dohoda na základě čtyř artikulů v roce 1420 se zdá nepředstavitelná i z toho důvodu, že by římská církev musela husitům učinit jisté ústupky, čímž by podlomila svoji autoritu a víru v její všemohoucnost. Pozdější ústupky byly možné až pod vlivem porážek, které se jí ze strany husitů dostalo.

Také se zabývá otázkou, proč husitství vzniklo právě v Čechách, jako mnozí jiní se ztotožňuje s Palackého názorem, že se zde spojilo národní a sociální hledisko. Velký církevní majetek (téměř polovina veškerého majetku) bránil sociálnímu rozvoji, navíc byl často v rukou Němců. Nepopírá, že i národnostní otázka hrála u vzniku husitské revoluce velikou roli, zároveň ale upozorňuje, jak se často ve výkladu historie nesprávně používá národního zřetele. Nepředpokládá, že by ve středověku už existovalo národní cítění, jak ho vnímáme dnes. Neprojevilo se, když české vládnoucí vrstvy zvaly do Čech cizince a přidělovaly jim půdu. Důkazem může také být, že Václav IV. a panská jednota se ve svých vzájemných sporech nezdráhají ničit české vesnice. Odmítá, že by husitství vedlo k rozdělení národa, naopak je zastáncem myšlenky, že: „*Vědomí národa jako celku se dostavuje teprve, když se nějaká velká idea stává majetkem celého národa a je – ohrožena*“.¹²⁷ Za tuto formující ideu považuje právě husitství.

Slavík jako nejnápadnější společný revoluční jev uvádí klíčový moment, kdy radikálové ztrácejí

125 SLAVÍK, Jan. *Husitská revoluce. Studie historicko-sociologická*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1934. s. 39.

126 SLAVÍK, Jan. *Husitská revoluce*, s. 79.

127 SLAVÍK, Jan, pozn. 125, s. 63.

sílu, odvracejí se od nich někteří jejich spojenci a podléhají umírněnému směru. Tento bod označují historikové revoluce jako thermidor. Název je odvozen od měsíce, kdy během francouzské revoluce padl Robespierre. Ačkoli někteří historici označují husitskou revoluci za revoluci ryze náboženského charakteru, Slavík si všímá, že na rozdělení bojujících stran u Lipan nemá ani tak vliv náboženské vyznání, ale stavovské rozdíly. Na jedné straně máme spojenou vyšší a nižší šlechtu a na druhé především města. Šlechta byla sice podporována Starým městem pražským, to ale Slavík považuje za reprezentanta jakéhosi městského patricijství.¹²⁸

Na rozdíl od svých tehdejších kolegů připisuje vyhlášení basilejských kompaktát veliký význam. Oproti po staletí uplatňovanému postupu, kdy církve s údajnými kacíři zacházela velice nevybíravě, je nucena pod vlivem husitských úspěchů přistoupit na vyjednávání, dokonce v její politice dochází k jistým ústupkům ve prospěch husitů. Během několikaletého jednání se snaží, aby tyto její ústupky měli co nejmenší rozsah. Vyjednávání skončilo 6.7. 1436 v Jihlavě, kdy jsou povolena kompaktáta lidu oznámena v češtině. 500 let po této události se Slavík v řadě svých příspěvků pozastavuje nad tím, že toto významné výročí je ve společnosti zcela opomíjeno. Na základě tohoto jeho novinového citátu si můžeme udělat jasnou představu o jeho vnímání kompaktát: „*Šestý červenec měl by být slaven nejen jako výroční den upálení Jana Husa, nýbrž též jako den největšího triumfu nad středověkým ničením člověka, stojícího pevně na svém přesvědčení*“.¹²⁹ Tato událost měla podle jeho názoru pro náš národ nedocenitelný kulturní význam. Jako možný důvod popření tohoto jubilea uvádí tehdejší politické důvody. Jako výstrahu i do budoucna uvádí monarchistickou restauraci, především ji spojuje s přijetím Zikmunda jako krále. „*Národní revoluce srazily panovníkům - tyranům hlavy a zřekly se jejich rodů na věčné časy. Tato věčnost se proměnila v jedno nebo dvě desetiletí, po jejichž uplynutí synové a bratři popravených zasedli na trůn, ačkoli se osobními vlastnostmi hodili k tomu méně než svržení předchůdci*“¹³⁰.

Ve své reakci na Slavíkovo dílo *Nový názor na husitství* mu Pekař vyčítá, že vynáší závěry ještě dříve, než mohl své dílo dokončit. Na základě již vydaných děl si vytváří obraz dílu třetího a dostává se s ním do sporu, tedy do sporu vlastně sám se sebou. Pekař uvádí, že v předběžném závěru vycházel ze spojení názorů jak husitských protivníků, tak jejich zastánců. Václav z Jihlavy se svým svědectvím, stejně jako řada jiných, nemyslel označení Žižky za krále doslovně, jedná se podle něj o pomůcku k vytvoření si představy o tehdejšímu Žižkově postavení. Husovu víru ve vlastní rozum podle něj nemusíme nutně považovat za východ ze středověku. Slavík se v reakci na

128 SLAVÍK, Jan. *Thermidor husitské revoluce* in *Národní osvobození*. 1934. ANM. f. Slavík, inv. č. 305

129 SLAVÍK, Jan. *Basilejská kompaktáta a dnešek* in *Národní osvobození*, 1936. ANM. f. Slavík, k. 3, inv. č. 314.

130 SLAVÍK, Jan. *Oslavíme 500. výročí basilejských kompaktát?* In *národní osvobození*. 1936. ANM. f. Slavík, inv. č. 313.

Pekařovu repliku pozastavuje nad tím, že Pekař také Chaloupeckému nevyčítá, že jeho dílo hodnotí dříve než bylo dokončeno. Poukazuje také na to, že k několika otázkám se vyjadřuje jinak ve své knize a jinak v replice.¹³¹

Historik Jaroslav Goll vybízel své žáky, aby si rozšířili své obzory a pokusili se vykládat české dějiny v souvislosti s celkovým evropským vývojem¹³². Ačkoli Pekař své dílo zabývající se husitstvím věnoval Gollově památce, tuto výzvu svého učitele opominul.

131 SLAVÍK, Jan, *Nový názor na husitství. Palacký či Pekař?*. 1. vyd. Praha: Pokrok, 1928. s. 61.

132 SLAVÍK, Jan. *Lipany belgické* in *Národní osvobození*. 1934. ANM. f. Slavík, inv. č. 305.

IV. Závěr

Slavíkovými učiteli byli takové osobnosti jako Jaroslav Goll a Josef Pekař. Během svých studií se setkal také s Tomášem G. Masarykem, navštěvoval jeho přednášky, spojoval je mimo jiné společný zájem o sociologii. Později je řazen do skupiny tzv. hradních historiků, spolupracoval s Masarykem na druhém vydání jeho významného díla *Rusko a Evropa*. Byl to právě Jaroslav Goll, kdo se podílel na stanovení jednoho z hlavních směrů Slavíkovy tvorby, tento směr vedl k Rusku, k jeho novodobým dějinám. Z ruských dějin se zajímal zvláště o výklad jejich revoluce, což vyvolávalo protichůdné názory, nekomunisté jej považovali za bolševika, pro komunisty byl pro změnu antikomunistou, protože jeho výklad ruské revoluce a situace v Rusku, o které se mohl přesvědčit na vlastní oči během jeho několika návštěv, neodpovídal představám komunistického režimu. Ve 20. letech začíná působit jako ředitel v RZHA, v instituci, která chtěla podporovat ruskou inteligenci mimo její území, bylo zde uloženo velké množství materiálů k jejich dějinám od druhé poloviny 19. století do století dvacátého. Archiv měl své spolupracovníky ve všech velkých centrech ruské emigrace po celém světě, odtud byly do Prahy zasílány i celé sbírky. RZHA tedy Slavíkovi umožňoval jedinečný přístup k materiálům, které se týkaly novodobého historického vývoje v Rusku, zvláště ruské revoluce, z tohoto hlediska by lepší místo pro zpracovávání tohoto tématu nenašel. V roce 1930 zakládá týdeník *Svoboda*, kde chtěl publikovat své antifašistické názory. Ve třicátých letech po vyhrocení vztahu mezi SSSR a Československem také působil v ruském vysílání československého rozhlasu, kde posluchačům přibližoval skutečné dění v SSSR. Díky blízkému vztahu k Masarykovi a pověsti sovětofila byl vystaven častým útokům ze strany fašizujícího tisku. Od roku 1939 už nemohl působit v RZHA, jeho publikační činnost je také silně omezována, což platí i pro poválečné období. V únoru 1948 byl zatčen a vězněn na Pankráci, zveřejňování kritických článků způsobilo, že byl obviňován z porušení zákona na ochranu republiky, ve vězení pobyl několik měsíců, tento zásah měl na něj působit především po psychologické stránce, měl ho zastrašit.

Ačkoli byl Gollovým žákem, nepatřil mezi historiky, kteří ve výkladu minulosti uplatňovali jeho postupy. Nezpochybňoval sice zásluhy této historické školy, ale snažil se její metodologická východiska překonat. Jako jistý nedostatek Gollovy školy vnímal její neschopnost přinést syntetický pohled na dějiny. Přikláněl se spíše ke strukturální historiografii, která uplatňovala sociologické a sociálněpsychologické postupy, aby mohla určit obecné zákonitosti historického poznání. Tato metoda je u něj obzvláště patrná v jeho přístupu k revolucím, snaží se nacházet jejich společné rysy. Na rozdíl od Pekaře si např. všímá podobností mezi táborskou metodu boje a bojovými metodami

uplatňovanými během jiných revolucí. Dochází k závěru, že podobnou techniku a brutalitu boje nalezneme u všech revolucí, na kterých se podílejí nevzdělané lidové masy. Husitské hnutí přirovnává k sociálním revolucím, které se odehrávaly ve 14. století ve Flandrech, a zvláště k selskému povstání v Anglii. Vyvrací mylnou představu, že k sociálním bouřím a revolucím dochází v době, kdy jsou poddaní vystaveni mimořádnému útlaku ze strany vrchnosti, kdy velice strádají. Opak je pravdou, vznik lidových bouří je spojen se zlepšením jejich postavení, dochází k nárůstu sebevědomí lidových vrstev. Dosažené zlepšení přestávají vnímat jako dostatečné a snaží se prosadit další své požadavky, zároveň si uvědomují, že větší šanci na úspěch mají, pokud budou vystupovat společně, ne jako jednotlivci. I např. vzpoura rolníků a sedláků ve Flandrech během 14. století, kdy dochází k hospodářskému a kulturnímu rozvoji, nebyla vyvolána zhoršením jejich postavení a bídou, ale touhou po změně ve společnosti. Také upozorňuje na to, že v hodnocení situace lidových vrstev se nemůžeme omezovat pouze na sledování výše odváděných dávek vrchnosti a počet dní roboty, ale musíme si také všimnout nárůstu jejich sebevědomí a pocitu osobní svobody. V souvislosti s pojmem osobní svobody se dostávám k další Slavíkem uplatňované metodologické zásadě. Upozorňuje na proměnlivost historických fakt a pojmů. Význam těchto užívaných pojmů se s dějinným vývojem po obsahové a funkční stránce mění, proto vyzývá ostatní historiky, aby čtenáře ve svých dílech blíže seznámili s významy jimi užívaných historických pojmů. Také význam osobní svobody nelze označit za konstantní, v minulosti jí lidé připisovali daleko menší význam než tomu činíme my. Bezpečnost, kterou jim poskytovala vrchnost, byla pro ně daleko důležitější než fakt, že se dostávali do jejich větší podřízenosti. Jako jasný doklad tehdy nepřilíšené osobní svobody můžeme uvést jejich dobrovolné vstupování do nesvobody, k čemuž je vedly většinou dluhy a jiná břemena.

Jak už jsem výše uvedla, tak i historická fakta podléhají změně, na jejich podobu mají vliv měnící se hodnotová měřítka. Výklad minulosti nemůžeme považovat za ukončený, má na něj vliv naše přítomnost. Každý historik má individuálně nastavená hodnotová měřítka, na jejich podobě se podílí sociální prostředí, psychologické předpoklady a názory. Tyto faktory mají také vliv na výběr historických témat. Proměnlivost výkladu minulosti můžeme sledovat i u Josefa Pekaře, dříve nepochyboval o kladném působení husitství, ale s přibývajícím rokem přechází ke zcela opačnému stanovisku, kdy husitské hnutí mělo národu naopak uškodit.

Slavík se ve svém pojetí starších českých dějin snaží především postihnout vnitřní společenský vývoj, který začleňuje i do širších evropských souvislostí. V otázce příchodu Slovanů na naše území se přiklání k názoru, že se zde vyskytovali už před Kristem, v dobách kdy máme zprávy o přítomnosti Bojů a později Markomanů. Upozorňuje na to, že z jiných oblastí té době máme

zprávy o přítomnosti více kmenů na jednom území, přičemž je mezi nimi uplatněna kmenová superpozice, podobný stav předpokládal i na našem území. Všimá si, že v době vzniku českého státu sjednocením menších slovanských kmenů dochází k podobnému procesu i na jiných místech. Tuto souvislost nepřipisuje ani tak křesťanství, ale hospodářskému pokroku. Barbarské kmeny nepřijímaly křesťanství, primárně kvůli jeho náboženským myšlenkám, jejich důvody byly o poznání přízemnější, vedla je k tomu vidina užitku. Křesťanské myšlenky se prosazovaly jen velice pozvolna, po dlouhou dobu se střetávají s pohanskou tradicí, což se projevuje jak ve společenských rádech, tak i v politickém zřízení. Později se církev začíná vymaňovat ze světského vlivu. Slavík ji vnímá také jako určitý vzor po utváření šlechtického stavu jako privilegované třídy, při studiu jeho vzniku uplatňuje ve velké míře své sociologické znalosti. Dochází k závěru, že šlechta se utváří ve chvíli, kdy ústřední vláda nemá dostatek schopných osob, aby lidem zajistila základní životní požadavky, tedy osobní a majetkovou ochranu. K získání cenných informací o společenském vývoji využívá i listiny, které nebyly primárně určeny k informování o minulosti, především vlastnické listiny. Staví se proti černobílému vnímání panovníka a šlechty, kdy je panovník vnímán jako jediný ochránce práva a šlechta má zájem pouze na svém prospěchu. Až křesťanství zprostředkovalo představu státu, kde panovník pečuje o své ochranu svých poddaných.

Informace v tehdejších legendách musíme brát s velkou rezervou, např. jednotlivým knížatům je v nich často přisuzována podoba, která je velice vzdálená skutečnosti. Takto bychom měli postupovat i při posuzování postavy sv. Václava, legendy se z něj snažily vytvořit národního světce, který by církvi pomohl v boji proti pohanství. Pro svatořečení v té době bylo důležité, aby se daná osoba podílela na rozvoji křesťanství, jestli její další činy byly ve shodě s křesťanskými myšlenkami, už tak důležité nebylo, viz příklad prvního ruského křesťanského knížete Vladimíra. Ani ze způsobu Václavovy smrti nemůžeme vyvozovat jasné závěry o Václavově, a dokonce ani o Boleslavově charakteru. Bratrovražda v té době nebyla nijak výjimečným jevem, nemůžeme z toho vyvodit závěr, že zavražděný byl po povahové stránce lepší než než jeho bratr. Při posuzování informací o svatém Václavovi je pro Slavíka důležitá podobnost s jinými historickými prameny, které se vztahují k osobám na přibližně stejné vývojové úrovni.

Svémi dvěma spisy: *Nový názor na husitství. Palacký či Pekař? a Husitská revoluce. Studie historicko-sociologická* reaguje na vydání významného díla Josefa Pekaře *Žižka a jeho doba* (v té době vydány první dva díly). Slavík a Pekař se ve svém přístupu k husitství v mnohém rozcházejí. Pekař i u tohoto tématu důsledně uplatňuje metodologickou zásadu důkladné analýzy pramenů, kdežto Slavík považuje za nezbytnou také znalost psychologie revoluce. Jak už jsem výše uvedla

Pekařovo stanovisko k husitské revoluci se v průběhu času zásadně změnilo. V tomto svém díle se Pekař především snaží negovat klady, které husitství připisoval Palacký. Popírá význam husitství v dějinách myšlenkového vývoje, odmítá jeho spojení s náboženskou reformací 16. století, zamýšlí se nad tím, jestli husitství nevedlo k prodloužení středověku. Právě k tezi, že husitství bylo středověké hnutí, se Slavík staví nejodmítavěji. Poukazuje na to, že panuje veliký rozdíl mezi hesly, která revoluce hlásá na počátku, a jejími skutečnými výsledky. Husitství sice vychází ze středověkých myšlenek, hlásá návrat k původním křesťanským ideálům, ale obsahovalo duchovní rysy, které středověk překonávaly. Politické a sociální řády té doby byly spjaty s křesťanstvím, pokud tedy usilovali o jejich změnu, musela mít revoluce náboženský základ. Slavík nevnímá náboženství jako cíl hnutí, ale jen jako podvědomý argument k dosažení společenských změn. Tento svůj názor dokládá tím, že kdyby se skutečně jednalo o náboženskou revoluci, muselo by se to po jejím skončení nějakým způsobem projevit, ale místo toho, aby zájem o náboženství mezi lidovými vrstvami rostl, tak naopak opadá. Velký podíl na neúspěchu husitského hnutí připisuje původně nezamýšlenému odsunutí šlechty, kterou začala revoluce ohrožovat. Postupně docházelo k omezování její moci, ačkoli Hus a jeho následovníci její vedoucí pozici uznávali. Během bojů, ale získávají velkou moc města, především Praha a Tábor. Slavík na rozdíl od svých kolegů připisuje veliký význam také vyhlášení basilejských kompaktát. Uvědomuje si, že představují veliký posun v církevní politice proti údajným kacírům.

Slavík s nelibostí sleduje, že se starší historici odmítají seznámit s teorií revoluce, která definuje základní znaky revolučního procesu na základě srovnání různých revolucí, ke kterým během historického vývoje došlo. Neznalost těchto faktů může podle Slavíka vést k tomu, že i největší znalec historických pramenů dojde k nesprávnému závěru.

V. Seznam použité literatury a pramenů

- BOUČEK, Jaroslav. *Jan Slavík 1885-1978. Bibliografie*. 1. vyd. Praha: Národní knihovna, 1994. 80-7050-174-X.
- BOUČEK, Jaroslav. *Jan Slavík* in *Historie a vojenství*, 1991, č.4. ISSN 0018-2583. s. 119 – 140.
- BOUČEK, Jaroslav. *Jan Slavík. Příběh zakázaného historika*. 1. vyd. Praha: H&H, 2002. ISBN 80-7319-006-0.
- BOUČEK, Jaroslav. *Dokumenty k trestnímu stíhání Jana Slavíka v roce 1948* in *Soudobé dějiny*, 1999, č. 4. ISSN 1210-7050. s. 617-626.
- HANZAL, Josef. *Jan Slavík. Historik myslitel* in *ČČH XCIII*. Praha: Academia, 1995, č. 4. ISSN 0862-6111. s. 665 – 685.
- HANZAL, Josef. *Josef Pekař. Život a dílo*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0275-X.
- HAVELKA, M.: *Dějiny a smysl. Obsahy, akcenty a posuny "české otázky" 1895-1989*. Praha: NLN, 2001. ISBN 80-7106-424-6 .
- HAVELKA, Miloš. *Spor o smysl českých dějin 1895-1938*. Praha: Torst, 1995. ISBN 80-85639-41-6.
- KUTNAR, František. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví : od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. Praha : Lidové noviny, 1997. ISBN 978-80-7106-402-2.
- SLAVÍK, Jan. *Počátky českého národa*, 1. vyd. Praha: Pokrok, 1940.
- SLAVÍK, Jan. *Český národ ve starším středověku*, 1. vyd. Praha: Pokrok, 1940.
- SLAVÍK, Jan. *Český národ za květu feudalismu*, 1. vyd. Praha: Pokrok, 1940.
- SLAVÍK, Jan. *Nový názor na husitství. Palacký či Pekař?*. 1. vyd. Praha: Pokrok, 1928.
- SLAVÍK, Jan. *Husitská revoluce. Studie historicko-sociologická*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1934.
- SLAVÍK, Jan. *Pekař contra Masaryk. Ke sporu o smysl českých dějin*. 1. vyd. Praha: Čin, 1929.
- SLAVÍK, Jan. *Svatý Václav a ráz počátků křesťanství u Slovanů*. 1. vyd. Praha: Pokrok, 1929.
- SLAVÍK, Jan. *Iluze a skutečnost*. 1. vyd. Praha: Akademie věd české republiky, 2000. ISBN 80-200-0727-X.
- ŠTAIF, Jiří. *Historici, dějiny a společnost : historiografie v českých zemích od Palackého a jeho předchůdců po Gollova školu*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1997. ISBN 80-85899-29-9.
- ZEMAN, Zbyněk. *Paměti Jana Slavíka* in *ČČH LXXXVIII*. Praha: Academia, 1990, č. 4. ISSN 0862-6111. s. 559 – 571.

materiály z ANM

- SLAVÍK, Jan. *Kronikář Kosmas a jeho poměr k Němcům* in *Přednášky v čs. rozhlase o českých dějinách a Rusku*. 1945. ANM. f. Slavík. k. 2, inv. č. 41.
- SLAVÍK, Jan. *Pracující třída na úsvitu dějin* in *Přednášky v čs. rozhlase o českých dějinách a Rusku*. 1945. ANM. f. Slavík. k. 2, inv. č.42.
- SLAVÍK, Jan. *Z dějin pracovní kultury Slovanů* in *Přednášky v čs. rozhlase o českých dějinách a Rusku*. 1946. ANM. f. Slavík. k. 2, inv. č.47.
- SLAVÍK, Jan. *Proti rasistickému středověku husitskou pohotovost* in *Sobota*. 1934. ANM. f. Slavík. k. 2, inv. č. 125.
- SLAVÍK, Jan. *Nová kniha o soužití Čechů s Němci* in *Sobota*, 1934. ANM. f. Slavík. k. 2, inv. č. 132.
- SLAVÍK, Jan. *Kořeny síly našeho národa* in *Sobota*. 1936. ANM. f. Slavík. k. 2, inv. č. 133.
- SLAVÍK, Jan. *Bezzubé husitství* in *Sobota*. 1930. ANM. f. Slavík. k. 2, inv. č. 143.
- SLAVÍK, Jan. *Před publikováním Pekařova memoranda* in *Sobota*. 1930. ANM. f. Slavík. k. 2, inv.

č. 147.

- SLAVÍK, Jan. *Proč jsem proti Pekařovi?*. In Sobota. 1930. ANM. f. Slavík. k. 2, inv. č. 145.
- SLAVÍK, Jan. *K Lipanskému Jubileu* in Sobota. 1934. ANM. f. Slavík. k. 2, inv. č. 153.
- SLAVÍK, Jan. *Pekařova rektorská přednáška* in Sobota. 1932. ANM. f. Slavík. k. 2, inv. č. 152.
- SLAVÍK, Jan. *Valdštejnské oslavy jako znamení doby* in Sobota. 1934. ANM. f. Slavík. k. 2, inv. č. 141.
- SLAVÍK, Jan. *Pekařovo memorandum* in Sobota. 1930. ANM. f. Slavík. k. 2, inv. č. 144.
- SLAVÍK, Jan. *Historie, žurnalismus a zmatené pojmy* in Sobota. 1931. ANM. f. Slavík. k. 2, inv. č. 150.
- SLAVÍK, Jan. *Národní vědomí a národní solidarita* in Sobota. 1931. ANM. f. Slavík. k. 2, inv. č. 151.
- SLAVÍK, Jan. *Kroftova obrana husitské revoluce I-II* in Národní osvobození. 1936. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 315.
- SLAVÍK, Jan. *Basilejská kompaktáta a dnešek* in Národní osvobození. 1936. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 314.
- SLAVÍK, Jan. *Oslavíme 500. výročí basilejských kompaktát?* In Národní osvobození. 1936. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 313.
- SLAVÍK, Jan. *O době knížete Václava* in Národní osvobození. 1935. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 310.
- SLAVÍK, Jan. *Husitská revoluce a časopis „Naše věda“* in Národní osvobození. 1935. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 308.
- SLAVÍK, Jan. *Urbánkovy „Lipany“ a studium revoluce* in Národní osvobození. 1934. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 307.
- SLAVÍK, Jan. *Jubilejní hlasy historiků o Lipanech* in Národní osvobození. 1934. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 306.
- SLAVÍK, Jan. *Uvážky o Lipanech* in Národní osvobození, 1934. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 305.
- SLAVÍK, Jan. *Slavit Valdštejna, nebo Prokopa Holého?* in Národní osvobození. 1934. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 304.
- SLAVÍK, Jan. *Vítězství vyspělejšího národa* in Národní osvobození, 1931. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 299.
- SLAVÍK, Jan. *Svatý Václav a český pokrokový člověk* in Národní osvobození. 1929. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 297.
- SLAVÍK, Jan. *Staré a nové omyly v historii sv. Václava* in Národní osvobození. 1929. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 295.
- SLAVÍK, Jan. *Oslavy Husovy a václavské jubileum* in Národní osvobození. 1929. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 274.
- SLAVÍK, Jan. *Jak naše věda měla by uctít sv. Václava* in Národní osvobození. 1929. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 293.
- SLAVÍK, Jan. *Dějiny a dějepis* in Národní osvobození, 1928. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 293.
- SLAVÍK, Jan. *Hus a Žižka* in Národní osvobození. 1924. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 291.
- SLAVÍK, Jan. *Palacký věčně pravdivý a věčně překrucovaný* in Národní práce. 1939. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 290.
- SLAVÍK, Jan. *Je toto čin vědce?* in Národní osvobození. 1937. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 324.
- SLAVÍK, Jan. *Pekařův Valdštejn* in Národní osvobození. 1934. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 323.
- SLAVÍK, Jan. *Pekařův definitivní svatý Václav* in Národní osvobození. 1932. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 322.
- SLAVÍK, Jan. *Vědecké obraty profesora Pekaře* in Národní osvobození. 1932. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 321.
- SLAVÍK, Jan. *Palacký či Pekař?* in Národní osvobození. 1928. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 320.
- SLAVÍK, Jan. *Nový názor na české dějiny* in Národní osvobození. 1928. ANM. f. Slavík. k. 3, inv.

č. 318.

SLAVÍK, Jan. *Pražské slovanské archivy* in *Kultura*. 1933. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 260.

SLAVÍK, Jan. *Základní omyl Hitlerova Německa* in *České slovo*. 1935. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 276.

SLAVÍK, Jan. *I hitlerismus třeba vykládat sociologicky* in *Národní osvobození*. 1936. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 193.

SLAVÍK, Jan. *Německý Drang nach Osten legendou?* i. *Národní osvobození*. 1938. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 287.

PEKAŘ, Josef. *O nový názor na české dějiny I. - V.* in *Národní osvobození*. 1928. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 318.

VI. Seznam příloh

Slavík fotografie in BOUČEK, Jaroslav. *Jan Slavík. Příběh zakázaného historika*. 1. vyd. Praha: H&H, 2002. ISBN 80-7319-006-0.

A: Jan Slavík ve svých šedesáti letech

B: Rodný statek ve Šlapanicích, abiturient roku 1903

C: Jan Slavík dvaasedmdesátiletý, Jan Slavík v roce 1963

D: Dopis od E. Beneše

Kopie vybraných materiálů z osobního fondu Jana Slavíka ANM:

SLAVÍK, Jan. *Proti rasistickému středověku husitskou pohotovost* in Sobota. 1934. ANM. f. Slavík. k. 2, inv. č. 125. s. 1.

SLAVÍK, Jan. *K Lipanskému Jubileu* in Sobota. 1934. ANM. f. Slavík. k. 2, inv. č. 153.

SLAVÍK, Jan. *Basilejská kompaktáta a dnešek* in Národní osvobození. 1936. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 314.

SLAVÍK, Jan. *Úvahy o Lipanech I.* in Národní osvobození, 1934. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 305.

SLAVÍK, Jan. *Dějiny a dějepis* in Národní osvobození, 1928. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 293.

SLAVÍK, Jan. *Je toto čin vědce?* in Národní osvobození. 1937. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 324.

PEKAŘ, Josef. *O nový názor na české dějiny III.* in Národní osvobození. 1928. ANM. f. Slavík. k. 3, inv. č. 318.

A:

Jan Slavík ve svých šedesáti letech



B:

Rodný statek v Šlapánicích



Abiturient roku 1903



Josef Tulus
PRAHA & KARLÍN

C:

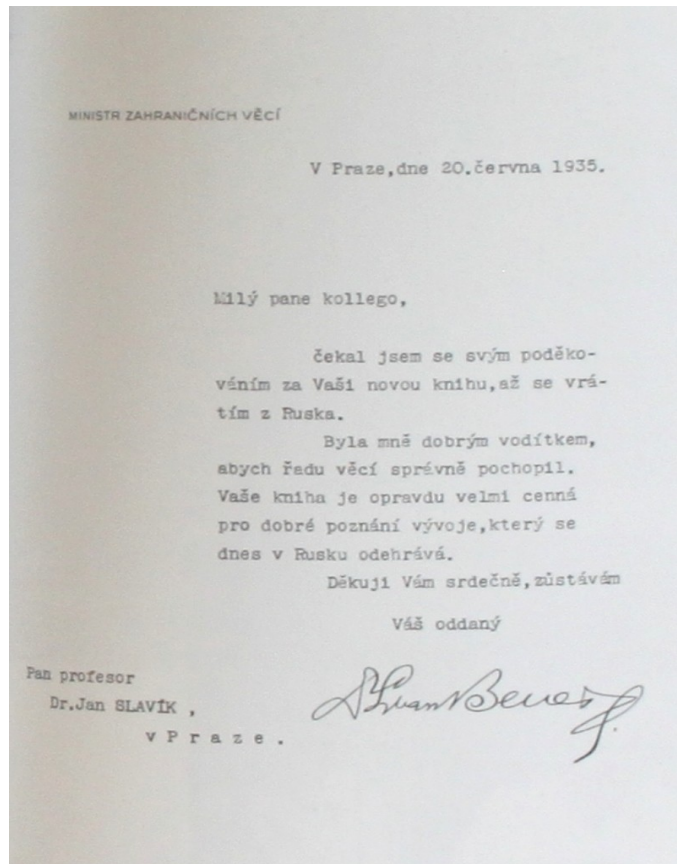
Jan Slavík
dvaasedm-
desátiletý



Jan Slavík
v roce
1963



D:



JAN SLAVÍK

Proti rasistickému středověku husitskou pohotovost

V předvečer výročí dne Husovy smrti vnucuje se přirovnání situace, v jaké se tenkrát octli věrní následovníci kostnického hrdiny vůči okolnímu německému moři a v jaké se nacházíme dnes. Podobnost je tu větší, než se snad tuší.

Co znamenalo vystoupení Husovo a revoluce jím vzbuzená? Jsou historikové, kteří stále mluví o náboženském a mravním úsilí, jež prý vedlo k české husitské revoluci, svým průběhem slavné, provedené však za velikého rizika pro život národa. Tito tak zvaní „idealističtí“ dějepisci, kteří tolik toho vědí o náboženském vzepjetí českého národa za husitských válek, nedovedou nám vysvětliti, kam se podělo toto úsilí o lepší křesťanství a proč po náboženské reformaci moment náboženský ustupuje do pozadí. Zato však můžete pozorovati, že dochází po válkách náboženských k změnám, které husitská revoluce vytýčila mezi svými požadavky. Byla to především velká změna v mocenském postavení římské církve, do té doby universální. Byl to zjevný pokrok vzrůstu významu stavu městského atd. Ukazuje se, že pod slupkou revoluce náboženské ohlásila se nutnost změny politických a sociálních řádů.

Přijdete-li k našim historikům s tvrzením, že husitská revoluce byl druh revoluce sociální, obviní vás, že znásilňujete, ba falšujete dějiny. Copak ten ráz současných pramenů není svědectvím, že šlo o otázky náboženské? Ale tato námitka je právě tak lichá, jako kdyby příští historik Hitlerovu éru prohlásoval za hnutí čistě nacionální. Nikdo ovšem nebude tvrdit, že husitská revoluce nebyla náboženská svou formou, ale jde o to, aby se pochopilo, že

Handwritten note: *Laboch IX, 1938*

sociální revoluce té doby nemohla míti jiný ráz než náboženský. Každý revolucionář musí své činy odůvodniti určitými ideami. V době Husově, kdy lidstvo je úplně v zajetí náboženského světového názoru, kdy měřítkem všech sociálních věcí je původní církev Kristova, nebylo možno odůvodniti odpor proti současné vrchnosti duchovní i světské jinak, než poukazem, že se lidstvo odchýlilo od původního křesťanství, k němuž je nutno se vrátiti. Náboženský revolucionář mohl býti jen reformátorem, to jest mužem, který chce navrátiti lidstvo do staré formy náboženské a církevní. Při revolucích třeba rozlišovati hesla, jimiž je mobilisována širší vrstva lidu k činům, a skutečné výsledky revoluce. Náboženský reformátor ujišťuje, že nechce nic než to, co bylo v době prvního křesťanství. Usiluje o návrat k té době po stránce mravní i církevní správy. To je však jen heslo, pod nímž se sáhá na řády stávající a usiluje o něco nového, v historii nebývalého. Nerozlišování těchto dvou momentů svedlo historiky k tvrzení, že hnutí husitské bylo vlastně hnutí reakční, že usilovalo o návrat k staršímu středověku. Ale, jak již řečeno, k takovému zdání může dojiti ten, kdo si neuvědomuje, že celková tendence revoluce není vyjádřena revolučními hesly, už proto ne, že současníci revoluce nikdy — ani v době dnešní — zcela jasně nevidí, jaké konkrétní následky jejich akce bude míti. Toho poučný příklad zažila naše generace, žijící v době, kdy se ví o revoluci jako jevu společenském tisíckrát víc než věděl Hus a husité. A přece dnes už přesně se rýsuje, jak bolševická revoluce vytvořila, značně jiné „socialistické“ Rusko, než hlásali ti, kdo převrat v Rusku provedli. Na-

Dr JAN SLAVÍK:

K lipanskému jubileu

(Dokončení.)

V čem se jeví pokrok demokratismu za husitské revoluce? Demokratickým prvkem v husitství je už pouhá *účast nejširších vrstev na bojích revolučních*. Byla to jedna z předních zásluh Husových. Vyzýval lid a přiznával mu právo, aby se účastnil boje proti světskému panství církve. Odtud zájem lidu se rozšířil i na jiné obory. Po té stránce hnutí husitské smí se srovnávati s dnešním hnutím socialistickým. Jako socialismus v XIX. st. vnesl pohyb do dělnické třídy, tak husitství pohnulo způsobem době přiměřeným širokými, ba nejširšími vrstvami. Do té doby český venkovan kráčí životem, uzavřen do svých místních, všedních zájmů. Husitství jej probouzí k aktivnímu životu. Není to jen poučování, jak má žít, nýbrž výzva, aby se účastnil boje za mravní zlepšení společnosti. Je tím přímo proměněn v jiného člověka. Ať už během revoluce tato akce brala na sebe i výstřední formu, nelze doceniti ohromný vliv, jaký mělo husitské hnutí na národní výchovu. Není třeba mysliti rychle se šířící znalost čtení a různých znalostí, na nichž obyčejně měříme pokrok kultury.

Pochopení významu revoluce po té stránce hodně pomáhá sledování duševní lázně, kterou jiní národové prodělali za svých revolucích. *Není aspoň známa opravdová sociální revoluce, aby v ní národ zakrněl*. Naopak, ať byla sebe bouřlivější, sebe bolestnější a krutější, národ jako celek z ní vyšel posílen, duševně i morálně pokročilejší. Platí to také o revoluci husitské. Tvrdí-li se, že za revoluce národní energie je podlamuje, je to omyl. Zaměňuje se dočasná únava s trvalou změnou duševní.

Tento omyl najdeme i v Bezoldově knize „K dějinám husitství“. Bezold tvrdí, že válkami husitskými lid selský utrpěl. Ochromily jeho sílu proti budoucímu uhnětení. Při tomto výkladu však uplatňuje se představa, měřící sedlákův blahobyť jeho osobní svobodou, aniž se přihlíží k faktické možnosti svobody. Tvrditi, že sedlák před válkami husitskými měl se lépe než po válkách husitských, je nedorozumění. Není pochyby, že husitská revoluce, jako každá sociální revoluce, přinesla nesmírné strádání obyvatelstvu. Ale tvrzení, že národ z husitské revoluce vyšel mravně podlomen a připraven pro nevolnictví, jak tvrdí Bezold a nejnověji Pekař, připomíná tutéž chybu, jakou činí ti, kdo tvrdí, že současná bolševická revoluce zkazí ruský národ. Byť by ruská revoluce sebe více degenerovala a přerodila se na čas v čirý despotismus (ruské prostředí to stále ještě umožňuje), nelze takový závěr učiniti. Už dnes lze pozorovati, že v Rusku široké masy lidové jsou duševně nesrovnale dále než byly za carismu.

Tak tomu bylo i za válek husitských. Účast, kterou lid bral na revoluci, byla velkou školou ducha, jež zanechala trvalé stopy, i když po revoluční bouři sedlák stává se zase jen živlem poddaným,

z aktivní účasti ve veřejném životě na dlouhá století vyřazeným. Tato vyspělost nejlépe se ukázala v době pobělohorské pohromy, když národ byl většinou zbaven své vyšší vrstvy, šlechty a měšťanstva, tvořícího mozek národa. Po takové pohromě jiný národ by jistě zahynul. Nestalo-li se to, je to nesporně následek duševní probuzenosti nižších vrstev, datující se od husitské revoluce.

Nejde tu o pouhý dohad, všimne-li si historik jiných revolucí. Nikde nenajde, že revoluce způsobila trvalé ponížení a sražení národní kultury na nižší stupeň, nýbrž jen dočasný hospodářský pokles i mravní zhrubnutí, zaviněné vždy válkou. Ale tato dočasná pasiva revoluce rychle mizejí. Obyvatelstvo mnoho vytrpělo, ale tyto ztráty byly dočasné, většinou hmotné. Fakt však, že všechny vrstvy národa účastnily se aktivně na revoluci, že všechny planuly pro ideu reformy, byť by čím dále tím více se obmezovala na povolání změny v náboženském úkonu, měl za následek duševní rozvlnění, které nemohlo zůstatí bez trvalých blahodárných následků na vývoj národa. Roku 1814 ve Francii byla nastolena opět monarchie rodu bourbonského. Byla tu snad jediná změna v tom, že král Ludvík XVIII. musil vládnouti ústavně, kdežto král Ludvík XVI. před revolucí vládl absolutně? To byl ten nejmenší rozdíl. Daleko větší rozdíl tkví v tom, že Ludvík XVIII. vládne zcela jinému národu než byl francouzský lid před revolucí. Byl to národ s novou energií a nesmírně probuzeným zájmem o věci veřejné. Nebyli to poddaní, ale občané státu. Revoluce husitská ovšem nemohla odstraniti poddanství, ale způsobila, že nastala velká změna ve vzájemném poměru stavů. Nebyl tak barbarský jako v době předrevoluční.

Pozorné studium doby předhusitské a pohusitské ukázalo by, jak národ jako celek získal, jak pokročilo jeho národní vědomí. V starší době král a vládnoucí třídy z hospodářských důvodů nerozpakovali se vypuditi česky mluvící obyvatelstvo a nahraditi je německým. Dějepisci promítající do dávné minulosti existenci moderního národního vědomí, nevěděli si s tímto trapným zjevem jiné rady, než že přičtli jej „odnárodnění“ vyšších vrstev, popřípadě i dynastie. Hospodářská převaha Němců a snaha německého měšťanstva zasahovati do politiky, vyvolala zášť proti nim, ale tu nemůžeme pokládati za příznak vzrůstu národního vědomí. To vzrostlo teprve, když všechny vrstvy sblížila husitská idea revoluční. Jestliže se tvrdívá, že národ byl husitskou revolucí roztržen na dva náboženské tábory, je to nesporná pravda, ale k tomu nutno připojiti, že současně za revoluce odehrává se *proces prohloubení národního uvědomění*.

Rychlý vývoj českého selského stavu v XIX. století není následkem vnitřního nadání, ale především jeho minulosti. Není to dohad libovolný, nýbrž potvrzený známým faktem — selský živel v Evropě je nesrovnale čilejší tam, kde se odehrály velké sociální revoluce. Hybnější a duševně vyvinutější jsou národově, kteří prošli výhni revoluce, jež v jádře není než velkou bouří duševní. Toto duševní

zocelení českého národa revoluční bouří bylo větší hradbou proti nebezpečí germanisace než faktické národnostní změny, jež se udály za husitských válek.

Dr. Jan Slavík:

Basilejská kompaktata a dnešek

Když porážka křižáckých vojsk u Domažlic přesvědčila i nejzásadnější protivníky husitů, že nelze Čechy zbrani přemoci, začalo se mírné jednání. Basilejský koncil byl si vědom, že se ocitá v roli poraženého, že dělá osudný krok, jaký vládcové křesťanského světa dosud neudělali. Proti staleté zásadě — zničení kacíře — římská církev byla přinucena k vyjednávání a ústupkům kacířským rebelům. Není divu, že se jednání táhlo celé pětiletí a že během té doby byly podnikány všemožné kroky, aby ústupky husitským Čechům byly co nejmenší. Závěrečný akt vyjed-

JAN DINTAR, stavitel
v Jihlavě, Havlíčkova tř. č. 18

návání mezi husity a delegáty koncilu se odehrál v Jihlavě. Jednání, zahájené 5. června, skončilo 6. července 1436. Toho dne povolená kompaktata byla ohlášena lidu česky, když byla den předtím přečtena latinsky. Lze tedy právem říci, že šestý červenec měl by být slaven nejen jako výroční den upálení Jana Husa, nýbrž též jako den největšího třířífí nad středověkým ničením člověka, stojícího pevně na svém přesvědčení.

Když tedy na letošní rok připadá 500. výročí kompaktát, předpokládáme bychom, že 6. červenec bude oslaven velkolepou všenárodní připomínkou světodějného faktu, nad který náš národ s hlediska přínosu kultuře nemá většího. Nestalo se tak a patrně už nestane. Pokud vím, ani na školách se nebude mládeži pětisté výročí kompaktát připomínati. Proč? Protože prožíváme porevoluční doba reakce s myšlenkovou atmosférou, nikoli nepodobnou časům Svaté aliance. Tenkrát mocní tohoto světa, jimž bylo svěřeno řízení státu, hledali ve svých nesnázích oporu u církve římské. Došlo k vzájemnému sblížení oltáře a trůnu. Dnes žijeme v situaci obdobné. Církev římská poskytuje pomoc k stabilisaci poměrů. Dělá to na velmi dobrý úrok. Jednou z odměn u nás jest i ta, že kult husitství se u nás ukládá do archivu. — Ostatně našli se dějepisci, kteří v duchu dneška dovozují, jakým neštěstím byla husitská revoluce a jak nicotnou věcí byla kompaktata. Hle, čtyři

článečky, nepatrné ústupky! To že nějaký národní úspěch revoluce, jež zemí zalila krví a pokrývala zříceninami? Stálo za to, aby za ten hodený výsledek byl v nebezpečí uveden život národa? Aby byl národ nadlouho odloučen od duchovní a hospodářské společnosti národů? atd. Však znáte ty argumenty.

Již několikrát na tomto místě měl jsem příležitost ukázat, jak nehistorické jsou takové soudy o husitské revoluci a jejích výsledcích. Při takovém hodnocení musil bych stejně zavrhnouti revoluci anglickou a francouzskou. Vždyť také zakončily restauraci monarchie a nastolením svržených dynastií. Ani Angličan ani Francouz tak nehistoricky nesoudí. Angličané jsou si vědomi, co znamenala Cromwellova revoluce pro vývoj anglického národa a rozmach jeho moci. Francouzové nepochybují, že jejich národ nebyl by se stal v 19. století tím, čím byl a jest, nebýtí veliké revoluce. Jen u nás se stále u vědeckých autorit objevují názory, ke kterým bez hlubokého bádání přichází každý katolický kaplan. Za této situace rád kvituji stanovisko, jež na vědeckém kolbišti zaujal dnešní náš ministr zahraničí Kamil Krofta v své knize »Žižka a husitská revoluce«. Dílo, vycházející po sešitech, není ještě ukončeno, ale právě vyšlý sešit (č. 3—4) prozrazuje, že Krofta jako historik hájí staré stanovisko Palackého v hodnocení husitské revoluce i kompaktát. Krofta jako historik se neliší v zacházení s prameny od typických starších žáků Gollovy školy (také on se dívá s nedůvěrou na sociologii), dochází však i svou metodou k závěru, že husitská revoluce opravdu náš národ udělala tím, čím je. Tento hlas je dnes opravdu — lux in tenebris. Liší se silně od dnešní politické praxe — umlčování

Nástroje – v
lisované ko
motor, kola,

POLÁK A H

Uvany o Lipanech.

I. Lipany belgické.

Před časem v kritice Pekařovy knihy »Žižka a jeho doba« ukázal jsem na hlavní kořen rozdílného hodnocení husitské revoluce. Záleží mnoho na stanovisku. Jiné měřítko má dějepisec český nebo německý, katolický nebo protestantský, pokrokový nebo konservativní. Nikdy neshodnou se v ocenění významu husitství. To ovšem neznamená, že každý z nich má právo ve jménu svých sympatií nebo antipatií ohýbati, zatajovati nebo neviděti skutečná fakta. Jestliže se tato odchylně ličí, neshoda neplyne už z různého hodnocení, nýbrž z hříchů proti historické metodě. V předvečer lipanského jubilea chtěl bych ukázati, jak právě zanedbávání příkazů novější historické metody vede k mylným závěrům. Chci tím přispěti k chápání významu lipanské bitvy, to jest otázky, v níž byl český čtenář některými pracemi v poslední době desorientován.

Jednou z pomůcek k pochopení husitské revoluce je srovnání husitské revoluce s tím, co se dalo v té době jinde.

Historik Jaroslav Goll je chválen od svých žáků za to, že je vybízel, aby rozšířili své obzory a snažili se vykládati české dějiny v souvislosti s celkovým proudem dějin evropských. Jak však plní žáci Gollovi mistrův příkaz v pracích o době husitské? Dvě největší knihy, které nám dalo jubileum Žižkovo (Pekařova a Urbánkova), jsou věnovány památce Gollově, ale kupodivu, ani Pekař, ani Urbánek necítili potřebu se ohlédnouti, zda snad před husitskou revolucí nebylo něco podobného jinde. A přece bylo možno ukázati na mnohé zjevy ve století čtrnáctém, kdy se pod vlivem rychlých hospodářských změn hlásí mocné sociální vření a vybuchují skutečné revoluce. Takovou mohutnou revolucí prožila západní Belgie, čili, jak se tenkrát říkalo, Flandry, v letech 1324 až 1328. Střediskem hnutí bylo město Brugy, tenkrát nejhlučnější a nejbohatší evropský přístav při Atlantickém oceánu. Flandry, země skvělého textilního průmyslu, patřily v té době k nejpokročilejším krajinám v Evropě. Zde se r. 1324 pozvedl selský lid, tenkrát již osobně svobodný. S venkovskými povstalcí spojily se nižší vrstvy ve flanderských městech, především v Brugách. Čtyři léta trvala tato revoluce, jež snažila se změnit radikálně sociální řády. Podrobnosti, úplně obdobné zjevům doby husitské, najdou se v mé knize »Husitská revoluce«, jež vyjde v květnu. Zde mohu jen naznačiti stručný průběh. Vůdcové revoluce — nazývali se hejtmané — poráželi vojska hraběte flanderského a šlechty napořád. Nakonec zakročil vrchní pán, král francouzský, z obavy, aby sociální mor nezachvátil také Francii. Přispěl na pomoc flanderské šlechtě a městkému patriciátu, který si panství udržel v městě Gentu, hraběcího touž roli jako Staré město pražské před Lipanami. Došlo k boji mezi představiteli starých a nových řádů. Slavný hejtman selských a dělnických vojsk Mikuláš Zannekin zaujal u města Casselu výhodné postavení, na které rytířská jízda francouzského krále neodvážila se udeřiti. Po četných předcházejících vítězstvích sebevědomí bojovníci Zannekinovi málo cenili vojsko panské. Když nastal nedostatek vody, Zannekin opustil výhodné postavení na návrší města Casselu a nadl sebevědomě francouzské vojsko v rovině, Zde však jeho selská pěchota v zuřivé bitvě podlehla

na terénu příznivém těžko oděným jezdcům. Zannekin zůstal na bojišti s několika tisíci věrných. Bitva u Casselu (23. srpna 1328), toť belgické Lipany. Flanderská sociální revoluce je nesmírně poučná pro toho, kdo studuje revoluci husitskou. Především vidíme zde koalici lidu selského a nižších vrstev městských. Dějepisci belgičtí i cizí dali si práci, aby objasnili tento zjev podrobnou analýsou poměrů hospodářských ve Flandrech. U nás však studie toho rázu chybějí úplně, ač zde našel by se důležitý klíč k pochopení husitské bouře. Druhý zjev belgické revoluce je pro nás ještě poučnější. Flanderská revoluce vznikla z podnětu politicko-hospodářských. Teprve během povstání přidružil se moment náboženský. Vzbouřenci na podporu svých politických a sociálních změn dovolávali se evangelia. Tento zjev, jenž na čtyřleté belgické revoluci lze sledovati podrobně, musí působiti výstražně na dějepisce husitské revoluce, kde se stále traduje primitivní tvrzení, že husitství bylo hnutí náboženské, jež během času přeskočilo též na pole politické a sociální. Historik musí zde být tím opatrnější, vidí-li, že i při všech revoltách, husitskou dobu předcházejících, náboženský prvek se teprve dodatečně dostavil, jako jediné v té době možné ospravedlnění revolučních změn. Tak tomu bylo také na př. při ohromné revoltě anglického pracujícího lidu (sedláků a městských řemeslníků) r. 1381, jež donutila anglického krále Richarda II. k dočasnému zrušení všech povinností poddaných. I při té nebezpečné rebelii moment náboženství (viklefství) objevuje se dodatečně, když bylo třeba argumentů k podepření žádaných sociálních změn. Tato historická fakta musí býti brána v úvahu při posuzování náboženského a sociálního prvku husitské revoluce. Třeba rozeznávat, co je revoluce pro prohloubení náboženského života a co je sociální revoluce, kryjící novoty důvody z evangelia. Belgická revoluce z let 1324 až 1328 skýtá také názorné poučení, jak se těžko skutečná revoluce zastavuje ústupky a dohodou. Hrabě flanderský v prvním roce vzbouřencům povolil a odpustil. Výsledek byl, že revolucionáři, nabyvše sebevědomí, začali klásti požadavky mnohem radikálnější. Vše to mluví proti dohadu, že nemusilo dojiti k husitské revoluci, kdyby byl král Zikmund husitům povolil část požadavků.

Dr. Jan Slavík: A. V. 22. IV. 28.

Dějiny a dějepis.

Je známou věcí, jak dobrou pomůckou k technickému vyškolení ve vědeckém odboru je četba životopisů a nekrologů vynikajících mistrů. Tam lze poznati jakým způsobem velcí badatelé se vzdělávali ve svém řemesle, co nového přinesli, v čem jejich práce byla překonána lepším poznáním nebo dokonalejší metodou. Bylo tedy zcela logické, uspořádal-li Jaroslav Goll první díl svých menších prací tak, že za teoretickou stať »Dějiny a dějepis« zařadil články o dějepiscích (Palacký, Tomek, Emier, Rezek, Hofman, Denis, Lützow) a stať o dějepisné produkci (Po desíti letech Českého časopisu historického, Ústav pro rakouský dějepis). Také přípojené referáty (výtýkám zde jen kritiku Masarykovy »Otázky sociální«) neruší vnitřní jednotu knihy, kterou lze charakterisovati jako výhled do české historiografie a dějepisné práce vůbec. Nejčasovější se mi zdá stať úvodní »Dějiny a dějepis«, již Goll právě před čtyřiceti lety uveřejňoval v kačířském Athenaeu. Bylo o ní nedávno napsáno, že dodnes nezastarala. Platí to o ní v tom smyslu, že u nás po Gollovi nikdo se nepokusil, aby napsal práci o historické metodologii, kde by zaujal moderní stanovisko k základním problémům historické vědy. Tato okolnost je pro náš historický svět opravdově příznačnou. Čeští historikové tradují výhradně jen tak zvanou technickou metodologii, jež učí zacházeti s prameny (heuristika, kritika a interpretace pramenů), naproti tomu metodologie teoretická, pojednávající o noetických problémech vědy, je našimi dějepisci opomíjena úplně. Listujte v bibliografii české historiografie za poslední desetiletí, nenájdete tam práce, která by se dotýkala otázek, o něž jinde (v Německu, Francii, Anglii a Rusku) byly sváděny velmi prudké, nanejvýš velmi užitečné diskuse. Naše historiografii vznačuje nechat k filosofii dějin a k sociologii. Buďsi, ale tento odpor nesmí se vztahovat na historii noetiku. Naši pragmatičtí historikové manifestují do omrzení svou vědeckou střízlivost starou devisou Rankovou: Historik chce zjišťovati, jak věc se stala. Jak se sběhla událost! Při tom však se zapomíná, že od dob Rankových dostali jsme se daleko v otázce, co třeba rozuměti »faktem« nebo »dějem«. Ten tam je naivní naturalismus, který se domníval, že může sestaviti »fakt«, jako archeolog může ze středů zkonstruovati starou nádobu nebo sochu. Ta tam je představa, že bylo by možno přesně zjišťovati, »jak to vlastně bylo«, kdyby bylo dosti spolehlivých pramenů. — Dnes jsme si vědomi, že nelehodušší historický zjev nelze člověku úplně zachytiti, i kdyby měl sebe více pramenů spolehlivých, ježto jde o něco, co je nesčetnými nitěmi spojeno se zjevem jiným. Jsme si dnes více vědomi, že historik neoperuje s fakty, nýbrž se zprávami o faktech a že tyto zprávy, byť by šlo o svědky, líčící to, co viděli na vlastní oči, jsou úsudky, závislé na kritériu příslušného individua. Že jen touto normou se ustanovuje, co z moře toho, co se odehrává v prostoru a času, je »událostí«, »skutčností«. Jinými slovy, jsme si dnes dobře vědomi, že každý člověk

stere a času, je »událostí«, »skutčností«. Jinými slovy, jsme si dnes dobře vědomi, že každý člověk formulující zprávu o nějakém ději či zjevu je v zájetí jistých hodnotících ideí, jimiž měří, vykládá či popisuje všechno. Dnes též jinak vypadá otázka subjektivnosti a objektivnosti v historii než v době Rankově a Palackého. Neškodí myslím upozorniti, že by bylo dnes zvlášť třeba, aby naši historikové si ujasnili podstatu historického materiálu a zdroj hodnocení faktů než propukne, k čemu, jak jsem přesvědčen, se schvluje, t. j. k novému boji o hodnocení naší minulosti. Poslední práce Pekařovy (o Janu Nepomuckém, o Žižkovi, nově přetisknutá Masarykova filosofie českých dějin), bojující souhlasně s referátem Chaloupeckého o prvním díle Pekařova »Žižky«, toť zjevně předzvěsti snahy revidovati Palackého názor na revoluční epochu naší minulosti, na dobu husitskou. Snaha tato je přirozená a dokonale přílehá k jiným složkám dnešního revolučního odlihu. Také v starší době máme příklady, jak antipatie k převratům právě minulým vyběhly se snahou (pro historické poznání nikoli neúčinnou) pohasiti svatozář starších revolučních událostí. Jdeme-li však u nás vskutku k zápasu o pravost či falešnost starých představ o naší minulosti, bylo by si přáti aby spor pohyboval se na žádoucí metodologické úrovni. Okolnost, že Gollova, čtyřicet let stará stať »Dějiny a dějepis« není v naší literatuře nahrazena, není právě dobrým znamením, že propukařící kontroverze o hodnocení naší minulosti bude po stránce historicko-noetické státi vysoko.

Dva dopisy Josefa Pekaře

Josefovi Pfitznerovi.

29.1.37
-chb.- Dr. Josef Pfitzner je profesorem dějin na německé universitě v Praze. Právě v den, když československé listy měly referáty o tom, že tělo Pekařovo bylo uloženo k věčnému odpočinku na venkovském hřbitůvku jeho rodného kraje, uveřejnil tento profesor v Henleinově deníku »Zeit« výňatky ze dvou dopisů, které mu Pekař poslal. V prvním, datovaném 10. března 1936, Pekař psal:

»Velké neštěstí je ve vývoji vzájemného styku našich obou národů je v tom, že jeden z nich (český) nezná skutečné stanovisko a argumenty, jak je druhý národ podává a obhajuje. Kdyby nějaký mecenáš založil laciný lidový týdeník, z něhož by se český čtenář dozvěděl stížnosti německé menšiny, to jest zároveň většinou také jejich oprávněnost...«

Druhý dopis Pekařův Pfitznerovi je datován 30. dubna 1936 a čteme v něm v podstatě toto:

»Vážený pane kolego, připomínáte mi můj slib (promiňte mi, že píši česky, ono mi to jde přece jen lehčeji), který jsem dal redakci Zeitu už v prosinci minulého roku, a vyzýváte mě, abych napsal článek podobného účelu pro list »Volk und Führung«. Já sám považuji splnění žádosti za potřebné a rád bych dal výraz všemu svému nespokojení s našim nynějším řešením otázek poměru k našim Němcům a k Německu Hitlerovu. Ale stále to odkládám, a to nejen proto, poněvadž jsem píně zaměstnán úpravou svého Valdštejna pro německé vydání, nýbrž také z přesvědčení, že by mě takové prohlášení, jak se obávám, zapletlo

do dosti zdlouhavých polemik. Nejsem už tak mlád, lépe řečeno, stárnu už, bývalá bojovnost udělala místo touze po klidu. Ale přece je mi myslím, že se přece jen ve vhodném okamžiku rozhodnu pro prohlášení. Jde přece také o obranu české budoucnosti. Neštěstí je v tom, že boji proti Němcům jsou teď spojeny obě naše fronty: nebezpečnější je ta, která vlastně nevychází z nějakého našeho nacionálního stanoviska, nýbrž z nenávisti k fašismu, kterážto nenávist je živena všemi zednáři, židy a nyní Moskvou. V tom vede »Prager Presse« (více židovsky-bolševická než vládně-úřední), »Lidové noviny« (také už požidovštělé a pod vedením Bassovým zřejmě upadající) a »Večerní české slovo«, nejrozšířenější večerník. Co se tu všechno takřka denně objeví za štvánice proti henleinovcům a pro výchovu k válce, jak Čechy mají být vybudovány v nedobytnou pevnost proti hitlerismu (a la Petit Parisien), to překročí všechny hranice. Druhá fronta je nacionalistická (Národní listy« a »Národní politika«). Má také vynikající vliv a mnohdy by byla schopna porozumění pro potřebu dobrého poměru k Němcům a k Německu, avšak jinak podléhá štvání levice, jako kdávdy nechávala. Je její nenávist nepravdivá s hlediska národní českého, nýbrž z internacionálně-pokrokového, lépe řečeno bolševicko-socialistického programu.«

V podobném duchu pokračuje Pekařův dopis až do konce — na město vzal Pekař jen »Venkov«, a ani ten ne úplně.

Je tohle čin vědce?

29.1.37
Požádal jsem našeho spolupracovníka a znalce Pekařova díla vědeckého i stanovisk politických dr. Jana Slavíka, aby našemu čtenářstvu podal první potřebné vysvětlení k těmto dokumentům, které tu německý přítel Pekařův publikuje.

Po smrti Pekařově zjevil se na české filosofické fakultě muž, který projevoval údiv, proč že tak velikému učenci nebude vystrojen pohřeb z Pantheonu. Vyslovoval svůj údiv tak nahlas, že vzbudil zájem. Co je to za muže, jenž se rozhorluje, že prof. Pekař nebude mít pohřeb z Pantheonu? Zjistilo se, že je to profesor dějin na německé universitě v Praze, Pfitzner. Působilo to krásným dojmem. Dnes ovšem ten dojem je ten tam. Dnes jest patrné, že prof. Josefovi Pfitznerovi nešlo o Pekaře. Šlo mu o to, aby pohřební pocta zesnulému historikovi vyzněla nejvelkolepěji a nejvšenárodněji, poněvadž to potřeboval k svému záměru. Potřeboval mítí věhlas prof. Pekaře nejvýše, aby tím více působily Pekařovy dopisy o tom, jak se našim Němcům a Hitlerovi Německu křivdí. Nenapadá mne, abych vystoupení Pfitznerovo oslaboval poukazem na beztaktnost, pospíšivši si uveřejnění důvěrné dopisy dříve než zedník zakryl deskou Pekařův hrob. Mohlo by se zdáti, že poukazem na Knigův katechismus uhýbám od věci. Co však Pfitznerovi, universitnímu profesorovi, vytýkám, je na-

prосто nevědecký způsob, jak dopisy Pekařovy publikoval. Pfitzner čtenářům deníku »Zeit« představil prof. Pekaře právem jako velikého českého historika, ale zamlčel, že Pekař měl své slabiny na poli politickém, kde nezřídka soudil velmi nevědecky. Pfitznerovi nemohou býti neznámé Pekařovy články o bolševismu a Židech, mající tutěž úroveň jako výklady v listech, Pfitznerem uveřejněných. Zednáři, židé, bolševici — po té stránce prof. Pekař po léta trpěl opravdu fixní ideou, kde jeho pověstný criticismus ho žalostně opouštěl. Tento stav se rok od roku zhoršoval a vystupňoval se k nesnesení v době nemoci, jež prof. Pekaře sklátila v hrob. Tento stav uváděl v zoufalství i nejlepší učencovy kamarády. Oba dopisy, jež Pfitzner cituje, pocházejí dokonce z doby, kdy Pekař zjevně trpěl už duševní poruchou. Prof. Pfitzner to veřejnosti zamlčel. Neváhám tedy jeho postup nazvat nejen nevědeckým a nedůstojným universitního učence, nýbrž označuji jej jménem jediné přílehlavým: Je to klamání veřejnosti.

Je ovšem ještě jeden moment, který nemohu smlčeti. Prof. Pfitzner v posledních letech napsal několik statí do německých vědeckých časopisů, kde tradoval názory, k nimž naši odborníci v českých dějinách neměli mlčeti. Dávno mohlo býti odhaleno Pfitznerovo čertovo kopyto.

J. Slavík.

O nový názor na české dějiny.

III. Lipany.

Zbývá třetí these: Lipany nejsou politování hodnou tragédií, ale o čísným řezem, jenž dalšímu neštěstí země učinil konec. Slavík mluví o problému na dvou od sebe vzdálených místech svých statí, zase však ku podivu rozdílně. Porážka radikálů, di jednou, přijíti musila; je to zjev ze všech revolucí známý; celá struktura společnosti a státu, toužících po pevném, třeba starém řádu, musila vzepřít se proti nim. Ale byla to opravdová tragedie, protože to byl pád živlu, jenž zabezpečil ovoce revoluce... Co to, táži se, znamená jiného, ne-li přiznání, že většina země chápala Lipany jako nutný, ozdravný řez, jak jsem se toho krátce dotkl ve své knize? Že v tom ozdravném řezu, jež v souhlase se Slavíkem mám za nutný a logický, byl kus tragiky a že vojska radikálů měla nemalý význam pro obranu myšlenek (tak bych řekl místo »zabezpečení«) revoluce, připustí historik, luším i Chaloupecký, jenž užil tolik vytýkaného slova »hlíza«. Jinými slovy: při jisté slevě v ostrosti výrazů na obou stranách, je i v tomto kuse, o nějž jde, mezi Chaloupeckým, event. mnou a Slavíkem, shoda.

Slyšme však, co praví Slavík jinde, Slavík druhý proti Slavíkovi prvému. »Není také správně,« vytýká na adresu Chaloupeckého, »že filosofie lipanské hlízy je něčím novým. Tato filosofie je nesmírně stará, je to filosofie protireformace, která mohutným dílem Palackého byla zatlačena, nikoli však zničena. Žila dále v pojetí husitských válek našich katolických historiků a našla svého krajního výrazu v okřídleném »banda lupičů a žhářů«. Pekař dal této teorii vědeckější podklad a vyjádřil ji elegantnějším synonymem« (Slavík míní mé výklady o souvislostech mezi lapky silničními a pozdějšími Táboři). Slavíkovi prvému je tedy ozdravný řez lipanský přirozenou nutností vývojovou, kterou zná dobře sociologie revoluce, Slavíkovi druhému je výklad o nutnosti tohoto řezu a souhlas s ním nebo schvalování jeho a stigmatizování polních vojsk revolučních jako roť, ohrožujících budoucnost země, dílem katolické reformace a dědiců ducha jejího, Schwarzenberka i Pekaře v to počítaje. Táži se znovu: četl Slavík vůbec mou knihu? Nebyl by poznal, kdyby ji byl četl, že k této »protireformační filosofii«, k jejímu (nejednou strannému) přesvědčení, že Tábor je neštěstí a zhouba země, byl by se znal Jakoubek stejně jako Chelčický, Příbram jako Vavřinec z Březové, Mladénovic jako Křišťan z Prachatic, přátelé kdysi Husovi? Nečetl by, jak dobře husitský a dobře český vrstevník Tábora líčí s radostí den velikého lipanského vítězství, kde byla zničena »ta rota lotrovská«? Není mu známo, že tam v zabíjení Táborů měl účast mladý Jiří z Poděbrad, týž, jenž opanoval Tábor a vrhl do žalářů přední duchovní náčelníky jeho? Nebyl by našel vedle

skrovných slov soustrasti s koncem statečných bojovníků projevy radosti z lipanského vítězství nad »lotry a zhoubcí země« i v národní kronice Starých letopisů z doby husitské? Nebyl by se přesvědčil, že ještě rozhodněji protitáborské je i stanovisko ostatní doby předbělohorské? Víťala-li katolická protireformace opravdu den lipanského vítězství (nevím vsutku, nač tu Slavík naráží), dala pouze výraz názoru, jenž ve velké většině českého kališnického i luteránského národa byl běžný a obecně uznaný po celá dvě předchozí století. Ostatek ani Paacký, jehož se Slavík stále dovolává (neznaje hol), nedal by mu ve smyslu jeho za pravdu. Palacký ví dobře, že Táboři a Siroťci byli před Lipany »obecným národa míněním považováni za zřejmé škůdce i nepřátely země« (jsou ta slova tak daleko od »hlízy« Chaloupeckého?) Osudnost Lipan vidí Palacký především v tom, že tam utrpěl porážku »odvěký v Čechách živel demokratický a vítězství feudalismu byly otevřeny brány dokořán«, toho feudalismu, jenž dobyv prý rozhodně převahy u Lipan, mohl po padesáti letech uvrhnout český stav selský vůbec v porobu, založit v Čechách nevolnictví... Je třeba znát celou dějinnou filosofii Palackého, jemuž jednou z hlavních nosných linií českého osudu je stáletý zápas prvobytné demokracie slovanské s německým feudalismem, je třeba znát jeho základní omyl o roku 1487, roku domnělého znevolnění českých sedáků, abychom porozuměli jeho bolesti a jeho důrazu na osudovost Lipan. Osudnost Lipan přestává, mizí z dějin, jinými slovy stává se z hluboké pravdy kardinálním omylem v tomže okamžiku, v němž pokrok našeho poznání si cele uvědomuje neudržitelnost a nemožnost Palackého koncepce o zápasu slovanské demokracie s německým feudalismem, do něhož vsunul Palacký Lipany jako dramatický uzel vývoje. A v témže okamžiku ovšem mizí z bojiště lipanského i přeborníci prvobytné slovanské demokracie a vítěznému meči Pražan a národní šlechty podléhají jen »zřejmí škůdci a nepřátelé země«. Tak zněl skoro jednomyslně soud o Lipanech po čtyry století našich dějin až do Palackého a bude zníti zas skoro jednomyslně po překonání omylu Palackého. Neboť pravdu nelze trvale ukřičeti. Jiná je otázka, byli »ozdravný řez« lipanský snad předčasný, bylo-li by odložení jeho o rok či dva zajistilo Čechům větší úspěch na konciliu v Basileji? Ta otázka se našeho sporu netýká: bylo by jí lze pomínouti. Ale řeknu hned, že po mém soudu by odklad podstatně změny v situaci přivodit nemohl. Většina husitů považovala již Tábor za překážku dohody s koncilium, nikoliv za zbraň k vynucení povolnosti jeho, a rostoucí mravní rozklad polních vojsk i rostoucí odpor k jejich zlobám i k jejich tyranii rozhodnutí usplnil.